

LIETUVOS POLICIJOS ATLIKTO TYRIMO
„PREKYBOS ŽMONĖMIS IR SUSIJUSIŲ NUSIKALTIMŲ
(PAGAL LIETUVOS RESPUBLIKOS BAUDŽIAMOJO
KODEKSO 147, 147¹, 147² IR 157 STRAIPSNIUS)
IKITEISMINIŲ TYRIMŲ 2018–2021 M. MAŽĖJIMO
(NEPRADĖJIMO) PRIEŽASTYS“

A T A S K A I T A

Vilnius, 2022 m.

VARTOJAMOS SANTRUMPOS

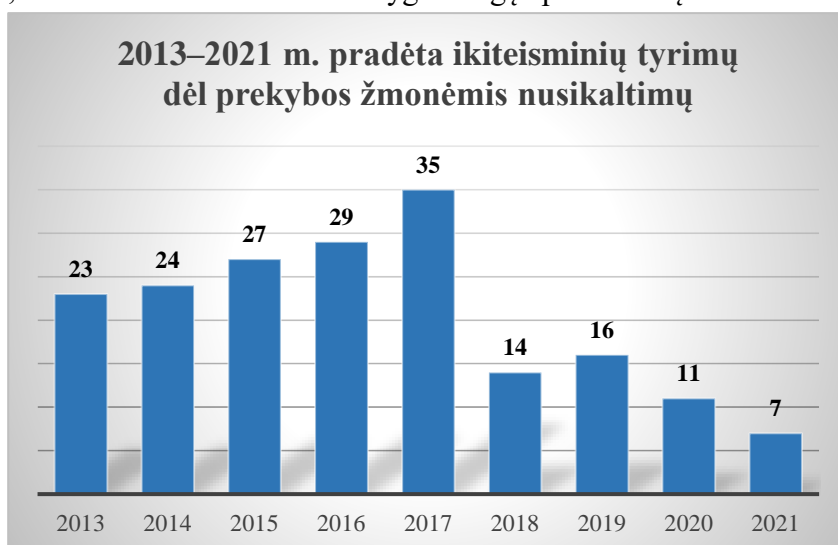
1. **aps. VPK** – apskrities vyriausiasis policijos komisariatas;
2. **atsisakymas, aplinkybių patikslinimas** – 2018–2021 m. atlikto skundo, pareiškimo ar pranešimo patikslinimo medžiaga, kurioje buvo priimtas nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis nusikalstamos veikos;
3. **BK** – Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas;
4. **BPK** – Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas;
5. **d.** – dalis;
6. **IBPS** – Integruota baudžiamojo proceso informacinė sistema;
7. **IRD** – Informatikos ir ryšių departamentas prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos;
8. **NVO** – nevyriausybinė organizacija;
9. **p.** – punktas;
10. **prekybos žmonėmis nusikaltimai (prekyba žmonėmis)** – BK 147, 147¹, 147² ir 157 straipsniuose numatytos nusikalstamos veikos¹;
11. **proc.** – procentai;
12. **str.** – straipsnis;
13. **VDI** – Valstybinė darbo inspekcija prie Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ar jos teritorinis skyrius;
14. **VTAĮT** – Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyba prie Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos ar jos teritorinis skyrius.

¹ Prekybos žmonėmis nusikaltimo samprata detalizuota Prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijose, patvirtintose Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2015 m. gruodžio 17 d. įsakymu Nr. I-327/1V-1015/A1-758 „Dėl Prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų patvirtinimo“. Jose prekybai žmonėmis priskiriamos BK XX skyriaus („Nusikaltimai žmogaus laisvei“) 147, 147¹, 147² straipsniuose dėl prekybos žmonėmis, išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms, naudojimosi asmens priverstiniu darbu ar paslaugomis ir XXIII skyriaus („Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai vaikui ir šeimai“) 157 straipsnyje dėl vaiko pirkimo arba pardavimo numatytos ir apibrėžtos nusikalstamos veikos.

IVADAS

Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos duomenimis, stebint ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų, numatytų BK 147, 147¹, 147² ir 157 straipsniuose, skaičiaus pokyčius 2013–2021 m., pastebėta, kad nuo 2013 m. kasmet tolygiai augęs pradedamų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų skaičius 2017 m. pasiekė piką ir nuo 2018 m. tendencingai nuosekliai mažėjo.

Remiantis Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos kasmet rengiamų apžvalgų apie situaciją kovos su prekyba žmonėmis srityje Lietuvoje duomenimis², 2013 m. buvo pradėti 23 ikiteisminiai tyrimai, 2014 m. – 24, 2015 m. – 27, 2016 m. – 29, 2017 m. – 35, 2018 m. – 14, 2019 m. – 16, 2020 m. – 11, o 2021 m. pradėti tik 7 ikiteisminiai tyrimai dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų.

Atsižvelgdama į pradedamų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis skaičiaus mažėjimo tendenciją ir siekdama įgyvendinti Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2021 m. balandžio 7 d. pasitarimo protokolo Nr. 19 1 klausimo 2.1 papunktį („Inicijuoti tyrimą ikiteisminių tyrimų skaičiaus mažėjimo priežastims išsiaiškinti“), Vidaus reikalų ministerija Lietuvos policijai pavedė atlikti tyrimą „Prekybos žmonėmis ir susijusių nusikaltimų (pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 147, 147¹, 147² ir 157 straipsnius) ikiteisminių tyrimų 2018–2021 m. mažėjimo (nepradėjimo) priežastys“.

Tiriamąo darbo tikslas: nustatyti galimas ikiteisminių tyrimų, pradedamų pagal BK 147, 147¹, 147² ir 157 straipsnius, skaičiaus mažėjimo priežastis ir pateikti pasiūlymus prekybos žmonėmis atvejų identifikavimui gerinti.

Tiriamąo darbo objektai:

2018–2021 m. BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu, nepadarius veikos, turinčios nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių, nutraukti ikiteisminiai tyrimai dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų, numatytų BK 147, 147¹, 147² ir 157 straipsniuose.

2018–2021 m. atliktų skundų, pareiškimų ar pranešimų patikslinimų medžiagos, kuriose buvo atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų, numatytų BK 147, 147¹, 147² ir 157 straipsniuose.

² Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerija. Kova su prekyba žmonėmis.

Tiriamąo darbo uždaviniai:

2018–2021 m. BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu nutrauktų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų analizė ir apibendrinimas.

2018–2021 m. atliktų skundų, pareiškimų ar pranešimų patikslinimų medžiagų, kuriose buvo atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų, analizė ir apibendrinimas.

Konfidencialių interviu atlikimas su ne mažiau kaip 10 baudžiamojo persekiojimo (skirtingų apskričių policijos komisariatų ikiteisminio tyrimo pareigūnai, skirtingų prokuratūrų prokurorai, teisėjai ir pagal galimybes – advokatai) ir NVO specialistų, atliktų interviu rezultatų apibendrinimas.

Tyrimo metodai:

Pagrindiniam darbo tikslui pasiekti ir uždaviniams įgyvendinti tyrimo metu naudoti metodai:

- Kiekybinis, analitinis ir aprašomasis metodai: 1) išanalizuoti 2018–2021 m. atliktų skundų, pareiškimų ar pranešimų patikslinimų medžiagas, kuriose buvo atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų, siekiant nustatyti, dėl kokių priežasčių minėtu laikotarpiu nebuvo pradėti ikiteisminiai tyrimai dėl prekybos žmonėmis; 2) išanalizuoti 2018–2021 m. BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatytais pagrindais nutrauktus ikiteisminius tyrimus dėl prekybos žmonėmis, atliekant lyginamąją analizę su 2013–2017 m. nutrauktų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis priežasčių tyrimo rezultatais.

- Kokybinis tyrimas: 1) susisteminti ir apibendrinti kiekybinio tyrimo metu gautus duomenis; 2) atlikti konfidencialius, pusiau struktūruotus, išsamius interviu su 12 baudžiamojo persekiojimo (skirtingų apskričių policijos komisariatų ikiteisminio tyrimo pareigūnai, skirtingų prokuratūrų prokurorai, teisėjai ir pagal galimybes – advokatai) ir NVO specialistų. Pažymėtina, kad atliekamų konfidencialių, pusiau struktūruotų, išsamių interviu metu buvo gilinamasi į aktualius klausimus, suformuluotus iš anksto, kuriuos užduodant respondentams buvo siekiama: atskleisti veiksnius, trukdančius identifikuoti prekybos žmonėmis atvejus, pradėti ikiteisminius tyrimus dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų ir patraukti asmenis baudžiamajon atsakomybėn; atskleisti iššūkius, su kuriais susiduria baudžiamojo persekiojimo institucijos, kai tenka identifikuoti ir kvalifikuoti prekybos žmonėmis atvejus; nustatyti veiksnius, darančius įtaką prekybos žmonėmis baudžiamosios bylos pažangai; išsiaiškinti pareigūnų pasiruošimo ir patirties, reikalingų prekybos žmonėmis nusikaltimams identifikuoti ir tirti, pakankamumą; atskleisti, kaip dažniausiai pradedami ikiteisminiai tyrimai dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų; išsiaiškinti, ar priimti nacionaliniai teisės aktai prekybos žmonėmis srityje palengvina baudžiamąjį persekiojimą.

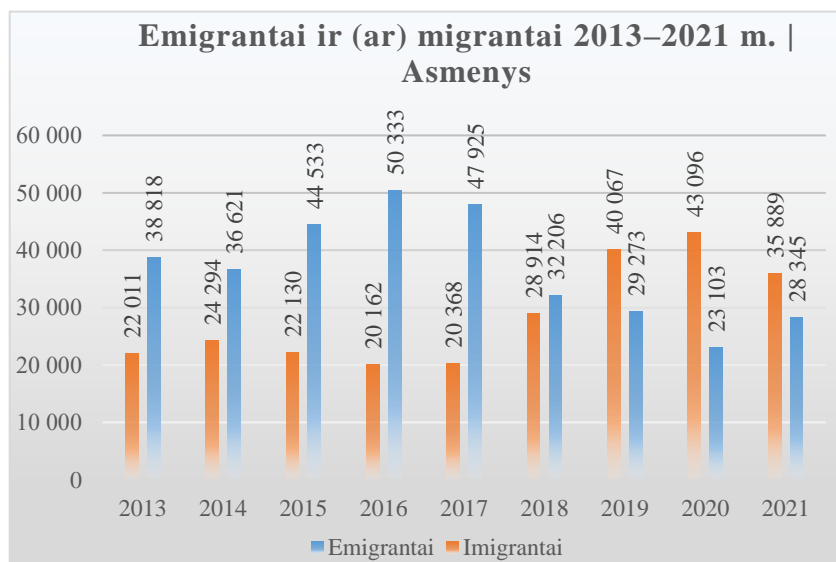
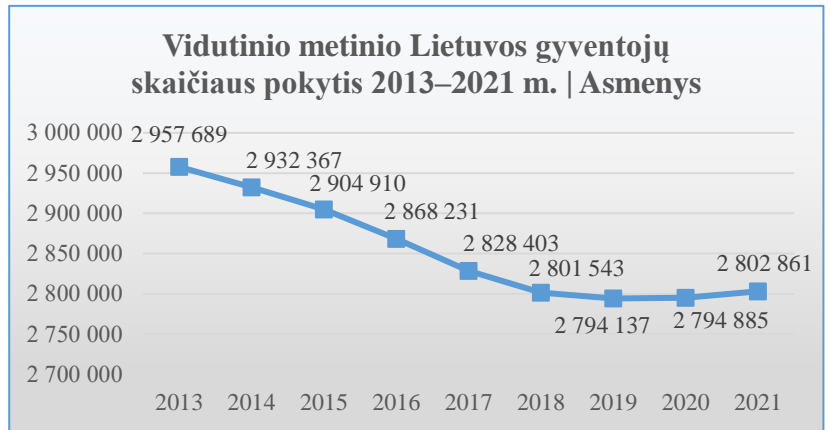
PAGRINDINIŲ ŠALIES SOCIOEKONOMINIŲ VEIKSNIŲ RODIKLIŲ POKYČIAI, GALINTYS TURĖTI ĮTAKOS PRADE DAMŲ IKITEISMINIŲ TYRIMŲ DĖL PREKYBOS ŽMONĖMIS SKAIČIAUS MAŽĖJIMUI

Atsižvelgiant į tai, kad daugiausia ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų buvo pradėta 2017 m., taip pat siekiant išvelgti galimas pradedamų, inicijuojamų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų mažėjimo priežastis, apžvelgti veiksnius, galinčius daryti įtaką prekybos žmonėmis reiškinio mastui šalyje, bendrieji rodikliai ir jų pokytis nuo 2013 m.³:

Vidutinio metinio gyventojų skaičiaus pokytis 2013–2021 m. Nuo 2013 m. iki

2020 m. šalyje stebėtas nuoseklus ir tendencingas vidutinio metinio gyventojų skaičiaus mažėjimas stabilizavosi – per šį laikotarpį šis skaičius sumažėjo daugiau nei 163 tūkst. (163 552) gyventojų, nuo 2020 m. stebimas nežymus šio rodiklio skaičiaus augimas

(8 724). Šios tendencijos leidžia išvelgti sąsają tarp pastaraisiais metais fiksuojamo gyventojų skaičiaus mažėjimo ir mažesnio pradedamų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis skaičiaus.

Emigrantų ir (ar) imigrantų skaičiaus pokytis 2013–2021 m.

Oficialiosios statistikos duomenimis, nuo 2013 m. emigracija šalyje turėjo tendenciją augti, o 2016–2017 m. pasiekė augimo piką ir iki 2021 m. tendencingai mažėjo. Tuo tarpu į Lietuvą atvykstančių gyventi asmenų skaičius nuo 2013 m. iki 2017 m., nors ir nežymiai svyruodamas, tačiau turėjo tendenciją mažėti, o nuo 2018 m. – kasmet atvykstančių

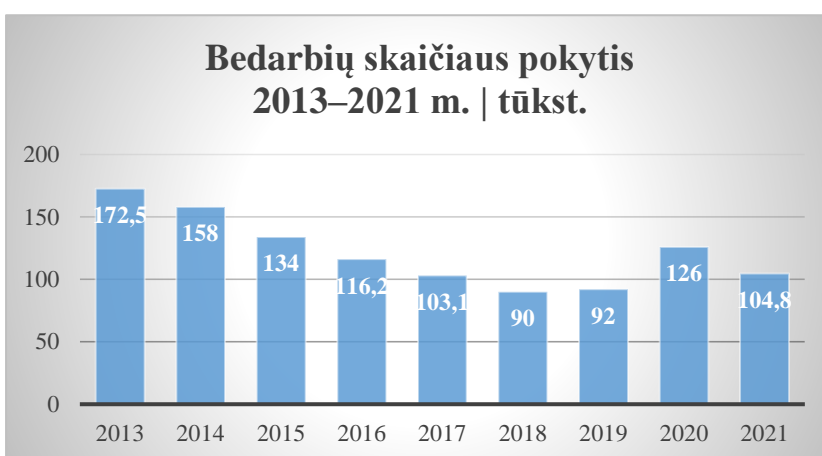
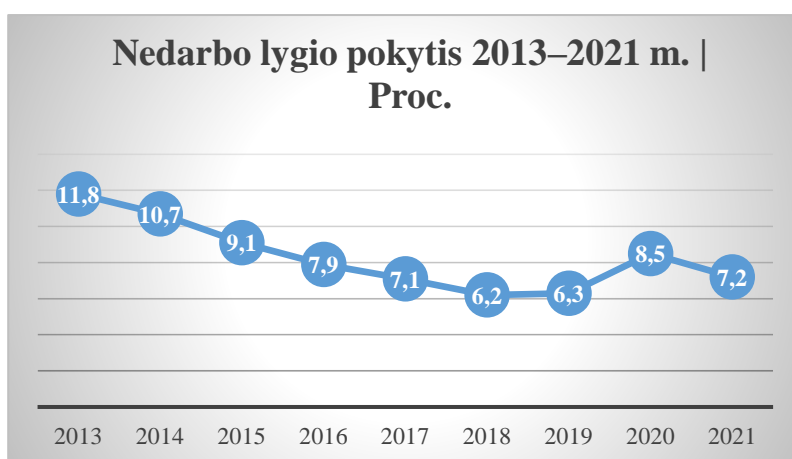
imigrantų skaičius tendencingai augo ir išliko santykinai didelis, lyginant su 2013–2017 m. Tikėtina, kad ši tendencija galėjo daryti įtaką pranešimų apie užsienio šalių piliečių atžvilgiu galbūt įvykdytus prekybos žmonėmis nusikaltimus skaičiaus augimui.

³ Apžvalgai naudoti rodikliai grįsti [Oficialiosios statistikos portalo](#) teikiamais oficialiais statistiniais duomenimis.

Nedarbo lygio ir bedarbių skaičiaus pokyčiai 2013–2021 m.

2013 m. šalyje fiksuotas 11,8 proc. nedarbo lygis (172,5 tūkst. bedarbių), kuris vėlesniais metais tolygiai ir tendencingai mažėjo. 2018–2019 m., siekdamas 6,2–6,3 proc., tapo mažiausiu per stebimą laikotarpį (90–92 tūkst. bedarbių), tačiau 2020 m. pakilo iki 8,5 proc. (126 tūkst. bedarbių), 2021 m.

sumažėjo per 1,3 proc. dalį iki 7,2 proc. (104,8 tūkst. bedarbių). Tikėtina, kad pastarųjų 2020 ir 2021 metų nedarbo rodikliams įtakos galėjo turėti COVID-19 pandemija.

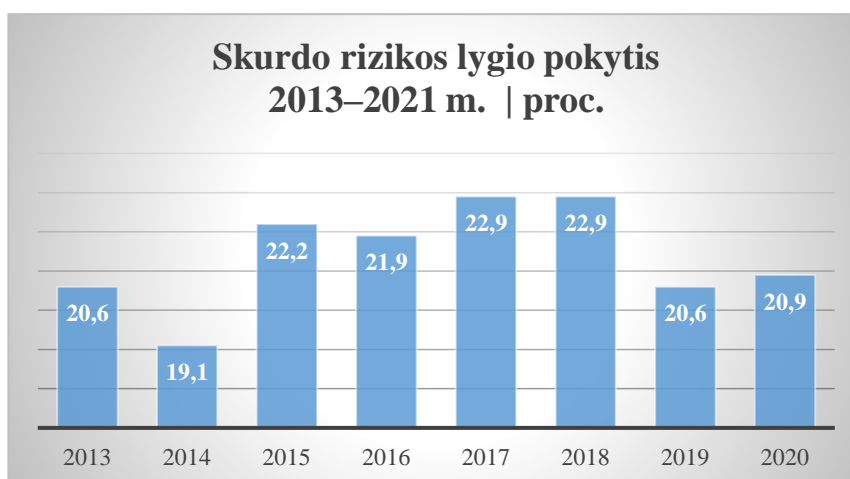

Savo ruožtu stebimi šių rodiklių pokyčiai nepagrindžia 2017 m. pradėtų dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų ikiteisminių tyrimų skaičiaus augimo šuolio, tačiau manytina, kad bendrame visų socioekonominių veiksnių kontekste jie galėjo turėti įtakos bendro pradedamų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis skaičiaus pokyčiui.

Skurdo rizikos lygio pokytis 2013–2020 m.⁴

Analizuojant statistinius duomenis apie skurdo rizikos lygio rodiklius šalyje, nustatyta, kad mažiausias – 19,1 proc. dydžio skurdo rizikos lygis Lietuvoje buvo fiksuotas 2014 m. Vėlesniais metais – 2015–2018 m. skurdo rizikos lygis nežymiai svyravo, 2017–2018 m. pasiekdamas

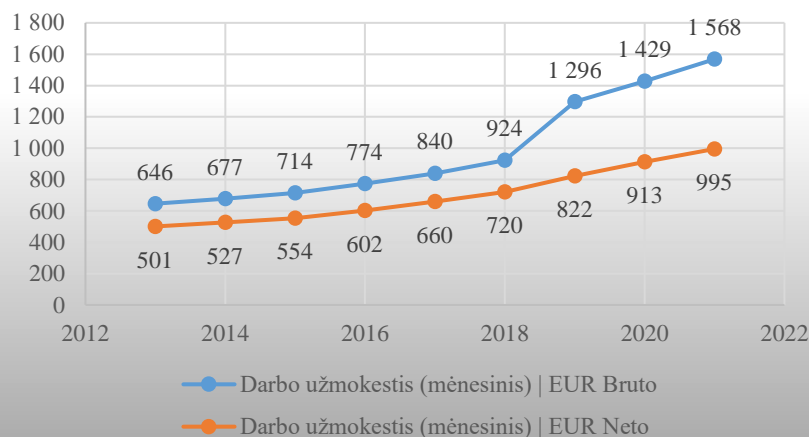
didžiausią – 22,9 proc. skurdo rizikos lygį šalyje per analizuojamą laikotarpį. 2019–2020 m. šis rodiklis nežymiai sumažėjo, o 2020 m. Lietuvoje buvo fiksuotas per 2 proc. dalis iki 20,9 proc. sumažėjęs skurdo rizikos lygis⁵. Tačiau stebimas netolygiai kintantis skurdo rizikos lygis šalyje nepagrindžia pastaraisiais metais tendencingai mažėjančio pradedamų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis skaičiaus.

⁴ Oficialiosios statistikos portale skelbiami tik iki 2020 m. fiksuoti skurdo rizikos lygio statistiniai duomenys.

⁵ Skurdo rizikos riba 2020 m. buvo 430 Eur per mėnesį vienam gyvenančiam asmeniui ir 904 Eur – šeimai, susidedančiai iš dviejų suaugusiųjų ir dviejų vaikų iki 14 metų amžiaus.

Vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio pokytis 2013–2021 m. | Eur

Vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio pokytis 2013–2021 m.

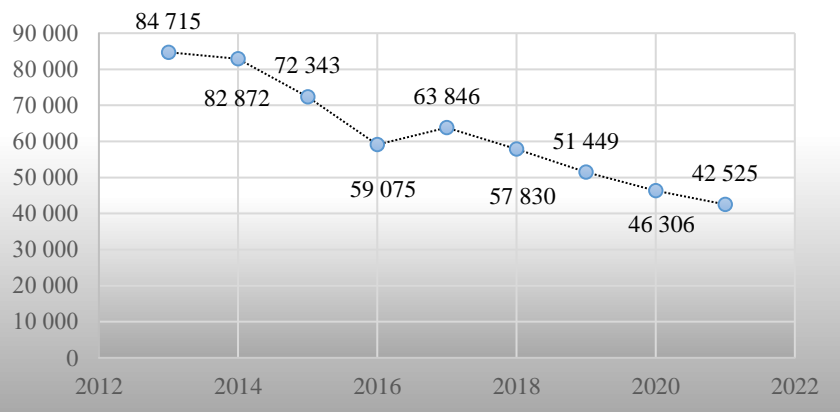
Aptariamu laikotarpiu stebimas nuoseklus ir tendencingas kasmetinis vidutinio mėnesinio darbo užmokesčio augimas. Remiantis Oficialiosios statistikos portale skelbiamais statistiniais duomenimis, mėnesinis darbo užmokestis (Neto) 2021 m. buvo 98,6 proc. didesnis nei 2013 m. ir siekė 995 Eur. Pažymėtina, kad

vartotojų kainų pokytis⁶ – augimas, lyginant 2021 m. gruodžio mėn. duomenis su 2014 m. sausio mėn. duomenimis, sudarė 22,2 proc. Atsižvelgiant į tai, galima daryti prielaidą, kad augantis vidutinis mėnesinis darbo užmokestis Lietuvoje gali nežymiai daryti įtaką mažėjančiam pradedamų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis skaičiui.

Užregistruotų nusikaltimų, baudžiamųjų nusizengimų skaičiaus pokytis 2013–2021 m.

Analizuojant Oficialiajame statistikos portale teikiamus IRD statistinius duomenis⁷⁸, atsižvelgta ir į šalyje aptariamu laikotarpiu registruotų nusikalstamų veikų rodiklio pokyčius – akivaizdu, kad nuo 2014 m. Lietuvoje registruotų nusikaltimų ir baudžiamųjų nusizengimų skaičius, išskyrus 2017 m., turėjo bendrą

Užregistruotų nusikaltimų, baudžiamųjų nusizengimų skaičiaus pokytis 2013–2021 m.

tendenciją mažėti – 2021 m. registruota net 49,8 proc. mažiau nusikalstamų veikų nei 2013 m. Po tolygaus registruoto nusikalstamumo mažėjimo 2017 m. matomas nemenkas nusikalstamų veikų skaičiaus augimo šuolis, kuris koreliuoja tiek su 2017 m. fiksuotu pradėtų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų skaičiaus augimu, tiek ir su vėlesniais metais registruotų

⁶ Apskaičiuotas Oficialiosios statistikos portale esančia skaičiuokle <http://estatistika.stat.gov.lt/skaiciuokle/>.

⁷ Oficialiajame statistikos portale teikiami Informatikos ir ryšių departamento prie Vidaus reikalų ministerijos duomenys.

⁸ Pažymėtina, kad nuo 2016 m. užregistruotų nusikalstamų veikų statistiniai duomenys skaičiuojami pagal ikiteisminio tyrimo dėl nusikalstamų veikų pradžios datą, ištirtų nusikalstamų veikų – pagal procesinio sprendimo dėl ikiteisminio tyrimo pabaigos priėmimo datą. Pagal anksčiau galiojusią statistinių rodiklių skaičiavimo tvarką duomenys apie užregistruotas ir ištirtas nusikalstamas veikas buvo skaičiuojami pagal duomenų įrašymo į Nusikalstamų veikų žinybinio registro duomenų bazę datą. 2016 m. duomenys apie užregistruotas ir ištirtas nusikalstamas veikas nepalyginami su ankstesnių metų laikotarpiu, todėl šiame tyrime neanalizuojami.

nusikalstamų veikų ir pradėtų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų skaičių mažėjimo tendencijomis.

Pažymėtina, kad, analizuojant IRD duomenis apie 2013–2021 m. laikotarpį šalyje registruotų sunkių ir labai sunkių nusikaltimų rodiklio pokytį, taip pat stebima ženkliai ir tolygiai mažėjimo tendencija – 2021 m. registruota 41,7 proc. mažiau sunkių ir labai sunkių nusikaltimų nei 2013 m. Iš šių duomenų galima daryti išvadą, kad ilgalaikėje retrospektyvoje bendras nusikalstamumas šalyje nuosekliai

tendencingai mažėjo, dėl to galima daryti prielaidą, kad pradedamų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis skaičiaus mažėjimas gali būti siejamas ir su bendru nusikalstamumo mažėjimu.

Manytina, kad šių pagrindinių socioekonominių veiksnių pokyčiai bendrame kontekste gali lemti prekybos žmonėmis reiškinių apraiškos mastą, tačiau konstatuotina, kad bendra šių rodiklių apžvalga nėra pakankamas duomuo esminėms registruojamų prekybos žmonėmis atvejų mažėjimo priežastims išskirti, o detali šių rodiklių analizė nėra policijos kompetencijos dalykas ir šiame tyrime neatliekama.

Tačiau, atsižvelgiant į suformuluotus šio tyrimo tikslus ir uždavinius, analizuojant atliktų aplinkybių patikslinimų medžiagas, kuriose atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą dėl galbūt įvykdytų prekybos žmonėmis nusikaltimų, taip pat ikiteisminių tyrimų, nutrauktų BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu, dėl galbūt įvykdytų prekybos žmonėmis nusikaltimų medžiagas, buvo siekiama išskirti bendrus veiksnius, darančius įtaką sprendimų atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą ar jį nutraukti nesant nusikalstamos veikos sudėties požymių priėmimui ir lemiančius pradedamų ikiteisminių tyrimų, atliekamų dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų, skaičiaus mažėjimą.

2018–2021 M. ATLIKTŲ SKUNDŲ, PAREIŠKIMŲ AR PRANEŠIMŲ PATIKSLINIMŲ MEDŽIAGŲ, KURIOSE BUVO ATSIKASYTA PRADĖTI IKITEISMINĮ TYRIMĄ DĖL PREKYBOS ŽMONĖMIS NUSIKALTIMŲ, ANALIZĖS REZULTATAI

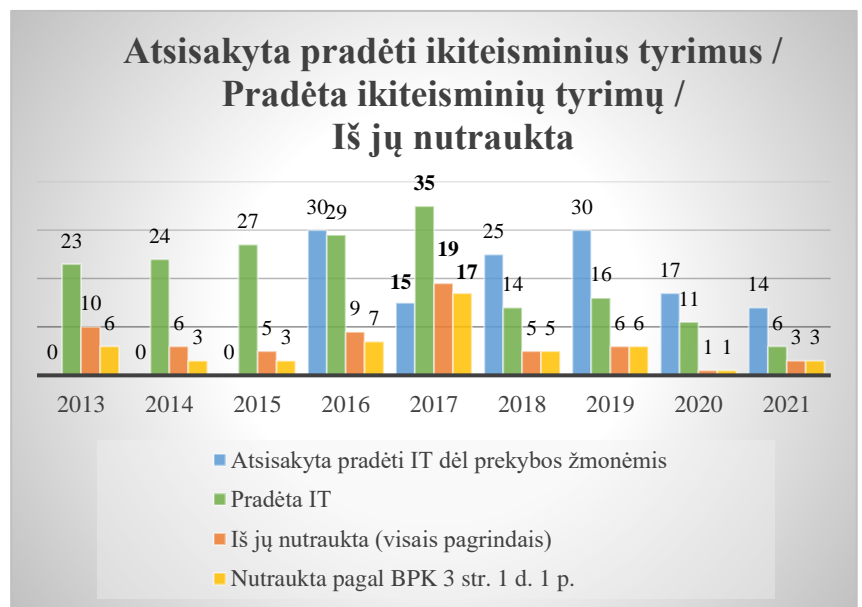
Siekiant nustatyti galimas pradedamų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis mažėjimo priežastis, vienas iš šio tyrimo nustatytų uždavinių buvo 2018–2021 m. atliktų skundų, pareiškimų ar pranešimų patikslinimų medžiagų, kuriose buvo atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų, analizė ir apibendrinimas.

Atliktų aplinkybių patikslinimo medžiagų, kuriose priimtas nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis, skaičiaus pokytis 2016–2021 m. Pasiskirstymas pagal šalies policijos įstaigas. Analizuojant aplinkybių patikslinimų medžiagas buvo siekiama identifikuoti galimus dėsningumus, nustatyti priežastinius ryšius tarp teisėsaugos institucijoms pateikiamos informacijos dėl galbūt padarytų prekybos žmonėmis nusikaltimų ir šios informacijos vertinimo baudžiamojo įstatymo aspektu, lemiančius galutinio sprendimo (ne pradėti, o atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą dėl galbūt įvykdyto prekybos žmonėmis nusikaltimo) priėmimą. Siekiant šio tikslo tikslinga apžvelgti statistinius duomenis apie registruotų medžiagų, kuriose atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis, skaičių pokyčius ilgalaikėje retrospektyvoje. Pažymėtina, kad, vadovaujantis Baudžiamosios bylos duomenų tvarkymo elektronine forma ikiteisminio tyrimo metu tvarkos aprašo, patvirtinto Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro ir Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2016 m. sausio 29 d. įsakymu Nr. 1V-67/I-31 „Dėl Baudžiamosios bylos duomenų tvarkymo elektronine forma ikiteisminio tyrimo metu tvarkos aprašo patvirtinimo“, nuostatomis, ikiteisminio tyrimo įstaigose ar prokuratūroje gauti skundai, pareiškimai ir pranešimai apie nusikalstamas veikas apskaitomi IBPS (*isigaliojo 2016-02-02*).

Laikotarpiu nuo 2016 m. vasario 2 d. iki 2021 m. sausio 31 d., IBPS duomenimis, į apskaitą buvo įtrauktas 131 pareiškimas, skundas ir pranešimas, dėl kurių, vadovaujantis BPK 168 straipsnio nustatyta tvarka, buvo atliekami duomenų patikslinimai ir priimti sprendimai atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų, iš jų:

- 2016 m. aplinkybių patikslinimai atlikti 30

medžiagų, kuriose atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų – 14 atliko kriminalinės policijos organizuoto nusikalstamumo tyrimo padalinių pareigūnai, 15 – veiklos skyrių ir kitų policijos įstaigų padalinių pareigūnai, 1 – kriminalinės policijos sunkių nusikaltimų tyrimo padalinio pareigūnas;

- 2017 m. aplinkybių patikslinimai atlikti 15 medžiagų, kuriose atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų – 8 atliko kriminalinės policijos organizuoto nusikalstamumo tyrimo padalinių pareigūnai, 5 – veiklos skyrių pareigūnai, 1 – Finansinių nusikaltimų tyrimo tarnybos prie Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos Nusikalstamų veikų tyrimo skyriaus pareigūnas bei 1 – prokuroras;

- 2018 m. aplinkybių patikslinimai atlikti 25 medžiagose, kuriose atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų – 10 atliko kriminalinės policijos organizuoto nusikalstamumo tyrimo padalinių pareigūnai, 7 – veiklos skyrių pareigūnai, 5 – Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos (toliau – Kalėjų departamentas) pareigūnai bei 3 – kriminalinės policijos nusikaltimų nuosavybei tyrimo padalinių pareigūnai;

- 2019 m. aplinkybių patikslinimai atlikti 30 medžiagų, kuriose atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų – 13 atliko kriminalinės policijos organizuoto nusikalstamumo tyrimo padalinių pareigūnai, 12 – veiklos skyrių pareigūnai, 1 – Kalėjų departamento pareigūnas, 1 – prokuroras, 1 – kriminalinės policijos ekonominių nusikaltimų tyrimo padalinio pareigūnas ir 2 – kriminalinės policijos sunkių nusikaltimų tyrimo padalinių pareigūnai;

- 2020 m. aplinkybių patikslinimai atlikti 17 medžiagų, kuriose atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų – 5 atliko kriminalinės policijos organizuoto nusikalstamumo tyrimo padalinių pareigūnai, 1 – kriminalinės policijos sunkių nusikaltimų tyrimo padalinio pareigūnas, 9 – veiklos skyrių pareigūnai, 2 – Kalėjų departamento pareigūnai;

- 2021 m. aplinkybių patikslinimai atlikti 14 medžiagų, kuriose atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų – 8 atliko kriminalinės policijos organizuoto nusikalstamumo tyrimo padalinių pareigūnai ir 6 – veiklos skyrių pareigūnai.

Analizuojamu 2018–2021 m. laikotarpiu aplinkybių patikslinimai buvo atlikti 86 medžiagose, kuriose priimti sprendimai atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą dėl gautų pareiškimų, pranešimų, skundų bei policijos pareigūnų tarnybinių pranešimų apie galbūt padarytus prekybos žmonėmis nusikaltimus. Pažymėtina, kad didžiąją dalį (net 77 (89,5 proc.)) iš visų šių pareiškimų, skundų bei pranešimų nagrinėjo policijos įstaigų pareigūnai, iš kurių 36 patikslinimus medžiagose atliko ir sprendimus atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą priėmė specializuotų kriminalinės policijos organizuoto nusikalstamumo tyrimo padalinių⁹ pareigūnai ir 41 – kitų specializuotų kriminalinės policijos padalinių ir policijos įstaigų veiklos padalinių pareigūnai. Kitą dalį (8 (9,3 proc.)) aplinkybių patikslinimų medžiagose atliko Kalėjų departamento ir jam pavaldžių įstaigų pareigūnai bei (1 (1,1 proc.)) prokuroras.

Akivaizdu, kad kasmet išnagrinėjamų pareiškimų, pranešimų bei skundų skaičiai netolygiai kito ir tik pastaraisiais metais jų skaičius akivaizdžiai mažėjo – nuo 30 atsisakymų 2019 m. iki 14 – 2021 m. Tačiau taip pat, analizuojant ir lyginant registruotų medžiagų, kuriose buvo atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis, pradėtų ir iš jų nutrauktų ikiteisminių tyrimų skaičius, matoma, kad 2017 m. buvo išnagrinėta santykinai mažai – 15 medžiagų, kuriose priimti sprendimai atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, tačiau fiksuotas didžiausias pradėtų prekybos žmonėmis ikiteisminių tyrimų skaičius – 35, tačiau iš jų net 19 ikiteisminių tyrimų buvo nutraukta, iš jų – 17 BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindais, nes nepadaryta nusikalstama veika turinti nusikaltimo požymių.

⁹ Vadovaujantis Policijos įstaigų padalinių kompetencijų atlikti ikiteisminius tyrimus aprašu, patvirtintu Lietuvos policijos generalinio komisaro 2014 m. spalio 17 d. įsakymu Nr. 5-V-890 „Dėl Policijos įstaigų padalinių kompetencijų atlikti ikiteisminius tyrimus aprašo patvirtinimo“, privalomoji kompetencija atlikti ikiteisminius tyrimus dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų deleguota kriminalinės policijos organizuoto nusikalstamumo tyrimo padaliniais.

BPK 2 straipsnis įpareigoja prokurorą bei ikiteisminio tyrimo pareigūnus reaguoti į kiekvieną informaciją apie galimai padarytą nusikalstamą veiką, atlikti visus reikalingus proceso veiksmus ir priimti visus reikalingus sprendimus, kad nusikalstama veika būtų atskleista. Kita vertus, tiek prieš priimant sprendimą dėl baudžiamojo proceso pradžios, tiek jau vykstančio proceso metu privalu įsitikinti, kad nėra priežasčių, dėl kurių procesas negali būti vykdomas. BPK 168 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad prokuroras ar ikiteisminio tyrimo pareigūnas, gavęs skundą, pareiškimą ar pranešimą, o reikiamais atvejais – ir jų patikslinimą, atsisako pradėti ikiteisminį tyrimą tik tuo atveju, kai nurodyti duomenys apie nusikalstamą veiką yra akivaizdžiai neteisingi ar yra aiškios BPK 3 straipsnio 1 dalyje nurodytos aplinkybės.

Atliekant tyrimą susipažinta su 85 medžiagomis, kuriose aplinkybių patikslinimus dėl gautų pareiškimų, skundų ir pranešimų atliko ir sprendimus atsisakyti pradėti ikiteisminius tyrimus dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų priėmė policijos įstaigų ir Kalėjimų departamento ir jam pavaldžių įstaigų pareigūnai. Pažymėtina, kad visose šiose medžiagose priimtų sprendimų atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą teisėtumas ir pagrįstumas buvo patikrintas prokurorų.

Aplinkybių patikslinimų medžiagų registravimo vada ir pagrindai. Susipažinus su 85 2018–202021 m. atliktų aplinkybių patikslinimų medžiagomis, nustatyta, kad pagal pareiškimuose, prašymuose ar skunduose pareiškėjų nurodytos pirminės informacijos pobūdį – kieno atžvilgiu padaryta nusikalstama veika, bei aplinkybes – kokie duomenys leidžia pareiškėjui įtarti apie galbūt daromą ar padarytą prekybos žmonėmis nusikaltimą, galima išskirti **tris** sąlygines vadų, kurių pagrindu registruotos medžiagos, kuriose atlikti aplinkybių patikslinimai BPK 168 straipsnio nustatyta tvarka ir priimti nutarimai atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų, grupes:

1. Asmeniškai nukentėjusio nuo galbūt jo atžvilgiu vykdomo ar įvykdyto prekybos žmonėmis nusikaltimo asmens pareiškimas.

2. Kitų asmenų (artimųjų, giminaičių, pažįstamų ir kt.) bei institucijų, įstaigų ar organizacijų (VTAIT, globos įstaigų, VDI, Lietuvos Respublikos ar kitų šalių konsulinių įstaigų ar ambasadų, NVO ir kt.) pranešimai, pareiškimai ar skundai, taip pat policijos pareigūnų tarnybiniai pranešimai apie galbūt kitus nuo prekybos žmonėmis nusikalstamų veikų nukentėjusius asmenis.

3. Asmenų, organizacijų, įstaigų ar institucijų (pvz., Valstybinės duomenų apsaugos inspekcijos, viešosios įstaigos, savivaldybės, daugiabučio namo bendruomenės, taip pat policijos pareigūnų ir kt.) pranešimai ar skundai apie įtartina veiklą ar gautą, užfiksuotą informaciją, kurios turinį asmenys klaidingai vertino kaip galbūt daromas prekybos žmonėmis nusikalstamas veikas ar grindė deklaratyvaus turinio teiginiais, samprotavimais ar prielaidomis.

Pirmai grupei priskirtinos 35 (41,1 proc.) aplinkybių patikslinimų medžiagos, kuriose atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų, buvo registruotos dėl asmenų pareiškimuose, pranešimuose ar skunduose nurodytų aplinkybių, kad jie asmeniškai galbūt nukentėjo nuo nusikalstamos veikos, kuri galėtų būti kvalifikuojama kaip prekybos žmonėmis nusikaltimas.

Neretai pareiškimuose apie nusikalstamą veiką nurodyti požymiai veikos, kurią pareiškėjas klaidingai vertina kaip nusikalstamą, arba jei išdėstyti deklaratyvaus turinio teiginiai, jie grindžiami ne faktiniais duomenimis, bet samprotavimais ar prielaidomis, pateikiama pirminė informacija buvo grindžiama subjektyviu, tačiau objektyviais duomenimis klaidingu ar nepagrįstu faktais asmens manymu, spėjimu, kad jo atžvilgiu vykdoma ar įvykdyta nusikalstama veika, pavyzdžiui:

pareiškėja nurodė, kad laisva valia sudarė fiktyvią santuoką su neįgaliu asmeniu, kad mainais už jo priežiūrą šis perrašytų jai butą, tačiau pastarasis iki šiol to nepadarė;

pareiškėjai nurodė, kad teritorinis Vaiko teisių apsaugos skyrius, imdamasis priemonių dėl neterminuoto tėvų valdžios apribojimo pareiškėjams ir nuolatinės globos ir gyvenamosios vietos nustatymo vaikams, vykdo prekybą vaikais;

pareiškėja kreipėsi nurodydama, kad kartu su sugyventiniu gyveno jo mamos namuose, kur buvo verčiama dirbti įvairius ūkio darbus, oficialiai įdarbinta nebuvo, atlyginimo negavo – atliekant patikslinimą paaiškėjo, kad pareiškėja buvo išlaikoma ir gyveno iš sugyventinio mamos, už nieką nemokėjo, buvo šeimos narys, savo noru ir niekieno neverčiama padėdavo daryti kasdienius buitinius namų ruošos darbus, tačiau pradėjo bendrauti su kitais vyrais ir buvo paprašyta išsikraustyti, pareiškėjos atžvilgiu galbūt daromos nusikalstamos veikos požymių nenustatyta;

pareiškėja nurodė, kad išgertuvių metu vienas iš asmenų pasakė, kad jos pažįstama pardavė ją išgertuvėse dalyvaujantiems vyrams seksualinėms paslaugoms teikti – atliekant patikslinimą paaiškėjo, kad vyriškis nevykusiai pajuokavo, o pareiškėjos laisvė nebuvo suvaržyta, prievarta nenaudota ir niekas neturėjo tikslo ar ketinimo seksualiai ją išnaudoti;

pareiškėja nurodė, kad gavo pasiūlymą per „Facebook“ pozuoti nuogai už atlygį, mano, kad gali būti vykdoma prekyba žmonėmis;

pareiškėjas, atliekantis laisvės atėmimo bausmę, nurodė, kad būdamas laisvėje iš pažįstamo asmens sulaukė pasiūlymo važiuoti daryti nusikaltimų į užsienį, tačiau su pasiūlymu nesutiko ir nurodė, kad jei kada sugalvos – praneš. Daugiau jokių konkrečių, objektyvių faktinių duomenų pareiškėjas nepateikė, tačiau tame pačiame pareiškime nurodė, kad yra pateikęs apeliacinį skundą dėl paskirtos bausmės ir prašė rasti galimybę nesiųsti jo atlikti paskirtos bausmės į pataisos namus. Aplinkybių patikslinimo metu konstatuota, kad prekybos žmonėmis nusikalstama veika padaryta nebuvo;

pareiškėja nurodė, kad jos atžvilgiu buvo įvykdytas prekybos žmonėmis nusikaltimas, ji buvo seksualiai prievartauta ir žaginta, aplinkybių patikslinimo metu apklausiamą parodė, kad iki jos kreipimosi į Jungtinės Karalystės teisėsaugos institucijas jos laisvė apribota ar suvaržyta nebuvo, jokio priverstinio darbo ar paslaugų, susijusių su seksualiniu išnaudojimu, neteikė ir niekas jai to nesiūlė, kitiems tikslams išnaudojama nebuvo, bet po nuolatinų, bet netiesioginių kitų asmenų grasinimų jai, ji kreipėsi į Jungtinės Karalystės teisėsaugą pranešdama apie narkotinių medžiagų platinimą bei cigarečių kontrabandą, nors pati tokių nusikalstamų veikų nematė, apie jos atžvilgiu įvykdytą seksualinį prievartavimą ir išžagininimą pareigūnams nieko nesakė, tačiau nurodė, kad pareigūnai neteisėtai 3 mėnesius laikė ją psichiatrinėje ligoninėje ir kt.

Taip pat, pažymėtina, kad kai kuriuose pranešimuose, pareiškimuose ar skunduose nurodytos aplinkybės leido daryti prielaidas apie galbūt pareiškėjų atžvilgiu vykdomas ar įvykdytas neteisėtas veikas ar pažeidimus, kurie vertintini darbo, civilinės teisės ar administracinės teisenos aspektu, pavyzdžiui:

pareiškėjas nurodė, kad asmenys, pasinaudoję jo neblaivumu, išvežė jį į Latviją, kur jis pasirašė jam nesuprantamus dokumentus (latvių kalba) ir sudarė jam nežinomą teisinį sandorį, dėl kurio vėliau jam gali kilti teisinė atsakomybė – patikslinimo metu paaiškėjo, kad pareiškėjas pasirašė įsidarbinimo dokumentus;

pareiškėjai kreipėsi į policiją nurodydami, kad spontaniškai, patys nusprendę, išvyko į Jungtinę Karalystę, kur įsidarbino skrajučių nešiotojais, tačiau darbas jiems pasirodė per sunkus, o juos įdarbinęs asmuo pagrasino fiziniu smurtu, jei jie skrajutes išmes ar jų neišnešios, ir jie, nusprendę nebedirbti, kreipėsi į policiją – patikslinimo metu paaiškėjo, kad pareiškėjų laisvė apribota nebuvo,

prievartos nepatyrė, išvyko ir dirbo savo noru, kadangi darbas nepatiko, nes buvo per sunkus, paraginti artimųjų, kreipėsi į vietos policiją dėl pagalbos ir, padedami Lietuvos ambasados bei Kovos su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu centro, grįžo į Lietuvą bei nurodė, kad pretenzijų niekam neturi. Pažymėtina, kad vienas iš pareiškėjų po metų vėl kreipėsi į policiją su pareiškimu, kad vėl išvyko į Jungtinę Karalystę įkalbėtas pažįstamo, kuris pasiūlė darbą statybose, apmokėjo jo kelionę į Londoną, apgyvendino su dar keliais vyrais ir įdarbino, vėliau darbus susirasdavo pats per skelbimus, įdarbinti siūlęs asmuo kas savaitę duodavo jam iki 30 svarų per savaitę, nors uždirbdavo apie 200–300, be to, asmenys, su kuriais gyveno, nuolat vartodavo alkoholį ir konfliktuodavo. Po vieno tokio konflikto pareiškėjas susirado Lietuvos ambasados Jungtinėje Karalystėje kontaktus ir paprašė pagalbos, jis buvo grąžintas namo – patikslinimo metu nustatyta, kad pareiškėjas vyksti ir dirbti sutiko savo noru ir laisva valia, jo laisvė judėti ir pasirinkti darbą nebuvo ribojama, fizinis ar psichologinis smurtas, apgaulė jo atžvilgiu nenaudoti, atlyginimas paties pareiškėjo prašymu, kadangi neturėjo banko sąskaitos, buvo pervedamas jam darbą statybose suradusiam asmeniui, dirbti pareiškėjas nebuvo verčiamas, atvirkščiai – pats galėjo rinktis, kokį darbą dirbti, jį susirasdavo per skelbimus. Priimant nutarimą atsisakyti pardėti ikiteisminį tyrimą, motyvuota, kad dalis neatgautų pinigų vertinama kaip civilinių santykių dalykas, sprendžiamas civilinio proceso tvarka;

Kinijos pilietis kreipėsi į Lietuvos ambasadą Kinijos Liaudies Respublikoje, nurodydamas, kad, siekdamas įsidarbinti per tarpininką Kinijoje, šiam melagingai nurodžius duomenis, kad pareiškėjas turi virėjo kvalifikaciją, gavo nacionalinę D vizą ir turėjo būti įdarbintas Lietuvos įmonėje, tačiau jo, atvykusio į Lietuvą, niekas nepasitiko, o tarpininkas nukreipė darbui į kitą šalį – patikslinimo metu paaiškėjo, kad Kinijos pilietį ketinusi įdarbinti įmonė duomenų apie jo melagingą kvalifikaciją neturėjo, be to, dėl materialinių sunkumų savo veiklos vykdyti nepradėjo ir darbo sutartį, sudarytą su asmeniu per tarpininką, nutraukė šiam net nepradėjus dirbti. Konstatuota, kad nusikalstami veiksmai pareiškėjo atžvilgiu nepadaryti, laisvė neapribota, o valia nepalenkta;

pareiškėjai nurodė, kad Lietuvoje veikianti įdarbinimo įmonė sudaro fiktyvias sutartis dėl tarpininkavimo įdarbinant ir reikalauja, kad pareiškėjai mokėtų baudas už šių sutarčių sąlygų nevykdymą – patikslinimo metu nustatyta, kad esminė sudaromos sutarties sąlyga – kad įsidarbinti pageidaujantis asmuo per sutartą laiką privalo pasirašyti darbo sutartį ir įsidarbinti tarpininko jam surastose ir pasiūlytoje darbovietėje, parinktoje atsižvelgiant į tarpininkavimo sutartimi su besidarbinančiu asmeniu sutartas pageidaujamo darbo bei atlyginimo sąlygas. Pareiškėjai, nesilaikydami sutarties sąlygų, vengė pasirašyti darbo sutartis, todėl pagal sutartines sąlygas privalėjo mokėti baudas;

pareiškėjas nurodė, kad, būdamas komandiruotėje užsienio valstybėje, elektroniniu paštu darbovietei išsiuntė prašymą atleisti iš darbo, kurio bendrovė nepaisė, pareiškėjo iš komandiruotės negrąžino ir iš darbo neatleido, pareiškėjas mano, kad jo atžvilgiu įvykdytas prekybos žmonėmis nusikaltimas dėl priverstinio darbo – atlikus aplinkybių patikslinimą nustatyta, kad pareiškėjo laisvė nebuvo suvaržyta ar apribota, prievarta dirbti nebuvo verčiamas – darbdavys jam paaiškino, kad gali grįžti su pustuščiu vilkiku, tačiau tada turės padengti verslo nuostolius. Atsižvelgiant į nustatytas aplinkybes, konstatuota, kad pareiškėjo atžvilgiu nėra padaryta nusikalstama veika, o dėl darbo santykių pažeidimų skundus nagrinėja VDI;

13 Indijos piliečių pasirašytame ir VDI pateiktame, policijai persiūstame skunde nurodyta, kad per Mumbajuje įsikūrusią tarpininkavimo paslaugas teikiančią įmonę jie įdarbino Lietuvos įmonėje dirbti suvirintojais ir laivo korpuso mechanikais, tačiau atvykus į Lietuvą apgyvendinimo sąlygos neatitiko lūkesčių, įmonė elgėsi su jais kaip su vergais. Išsiūsti skubiems darbams į Nyderlandų Karalystę, buvo apgyvendinti prastomis sąlygomis, todėl kreipėsi į Indijos ambasadą

Nyderlanduose ir prašo išsiaiškinti, kaip gali atgauti neišmokėtus atlyginimus bei kitas išmokas. Aplinkybių patikslinimo metu nustatyta, kad likę darbuotojai nenutrūkstamai dirba tiek Lietuvoje, tiek Nyderlanduose, nusiskundimų neturi, be to, vienas iš pareiškėjų nurodė, kad pretenzijų nebeturi ir nori grįžti į darbą. Dėl skunde nurodytų aplinkybių patikrinimą atliko ir VDI teritorinis skyrius, kuris darbo teisės pažeidimų nenustatė ir nurodė, kad, elektroniniu paštu paprašius pareiškėjų nurodyti nusiskundimus dėl darbo ir gyvenimo sąlygų bei nufotografuoti ir atsiųsti tai patvirtinančias nuotraukas, atsakymo nesulaukė. Atlikus aplinkybių patikslinimą nenustatyta, kad būtų buvusi apribota Indijos piliečių laisvė ar palenkta valia, panaudota apgaulė ar pasinaudojant jų pažeidžiamumu jie būtų išnaudojami priverstiniam darbui, konstatuota, kad objektyviųjų ir subjektyviųjų nusikalstamos veikos požymių dėl Indijos piliečių išnaudojimo priverstiniam darbui nenustatyta, o pareiškėjai, manydami, kad jiems buvo netinkamai apskaičiuotas darbo užmokestis ir neišmokėta atlyginimo dalis, turi teisę kreiptis į Darbo ginčų komisiją;

pareiškėjos, Tailando pilietės, skundu kreipėsi į VDI, nurodydamos, kad joms netinkamai buvo išmokamas darbo užmokestis, dienpinigiai bei kitos išmokos, kad jų atžvilgiu buvo naudojama psichinė prievarta, negražinant joms reikalingų masažisto kvalifikaciją patvirtinančių sertifikatų, nebuvo sudaromas darbo tvarkaraštis, apie būtinybę ateiti į darbą sužinodavo iš vakaro, dėl to neturėjo galimybės planuoti laisvo laiko ir negalėjo ieškoti naujo darbo, be to, darbdavys vertė jas pasirašyti lietuvių kalba surašytus dokumentus dėl įvairių tariamai joms išmokamų išmokų, skirtų valstybės pandemijos metu, nors jokių pinigų negaudavo, įvykus konfliktui su darbdaviu ir pareiškėjoms atsisakius pasirašinėti dokumentus, kad jos tariamai gavo pinigus, pastarasis pagrasino, kad išsiųs jas atgal į Tailandą. Atlikus aplinkybių patikslinimą buvo nustatyta, kad tam tikrą laikotarpį pareiškėjos dirbo pažeidžiant darbo ir poilsio laikui taikomus reikalavimus, tačiau, įvertinus aplinkybių, kurias atlikdami patikrinimą dėl šio skundo nustatė VDI teritorinio skyriaus specialistai, visumą, konstatuota, kad medžiagoje aprašomi ir akcentuojami darbo teisės pažeidimai negali būti tapatinami su nusikalstamomis veikomis, kuriomis kėsinama į žmogaus laisvę, ir turi būti ginami civilinės teisės priemonėmis. Šiuo atveju gauta duomenų, kad skundas buvo perduotas ir išnagrinėtas Darbo ginčo komisijoje, buvęs pareiškėjų darbdavys sutiko su visais priimtais sprendimais, sutiko išmokėti Tailando pilietėms priskaičiuotą nesumokėtą sumą už viršvalandžius, darbą švenčių dienomis bei komandiruotes, grąžino merginų kvalifikaciją patvirtinančius sertifikatus. Remiantis aplinkybių patikslinimo duomenimis buvo priimtas nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, kurio teisėtumas ir pagrįstumas buvo patvirtintas prokuroro.

Analizuojant patikslinimą medžiagas nustatyta, kad dvi iš jų buvo registruotos dėl to paties įvykio skirtingose policijos įstaigose ir skirtingais pranešimo apie galbūt padarytą nusikalstamą veiką pagrindais – vienu atveju asmenų skundo pagrindu apie galimą nusikaltimą pranešė VDI, kitu – patys asmenys pareiškimu kreipėsi į policijos įstaigą. Asmenys nurodė, kad atvyko dirbti į Daniją, gavę staliaus darbą lietuviškoje įmonėje, tačiau jie buvo verčiami dirbti vergiškomis sąlygomis, neproporcingai ilgas darbo valandas, o už paskutinius 1,5 mėn. darbo jiems nebuvo sumokėtas atlyginimas už darbą. Pareiškėjai teigė, kad jie buvo išmesti iš savo gyvenamųjų patalpų, kur liko jų asmeniniai daiktai ir dokumentai. Aplinkybių patikslinimo metu nustatyta, kad minėti asmenys nuolat vartojo alkoholį, gyvendami įmonės name nepaisė vidinės tvarkos, darė pravaikštas, nebuvo išnaudojami priverstiniam darbui ar darbui vergiškomis sąlygomis, jų laisvė nebuvo suvaržyta, jie galėjo laisvai judėti tarp Lietuvos ir Danijos ir šalių viduje. Atsižvelgiant į jų neatsakingą elgesį dėl darbo ir į nuolatinę pravaikštą, jiems buvo pasiūlyta išeiti iš darbo savo noru, jie tai ir padarė, su asmenimis už jų atliktą darbą buvo visiškai atsiskaityta. Aplinkybių patikslinimo metu taip pat buvo tikrinama asmenis charakterizuojanti informacija, kurios pagrindu dėl daugybės įvairių baustumų dėl

padarytų administracinių nusižengimų jie charakterizuoti neigiamai. Darbo ginčų komisija asmenų skundų dėl darbo užmokesčio ginčų netenkino. Abejose medžiagose konstatuota, kad asmenų atžvilgiu nebuvo padaryta nusikalstama veika dėl išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms, todėl priimti sprendimai atsisakyti pradėti ikiteisminius tyrimus, ir kt.

Antrai grupei priskirtinų 40 (47,1 proc.) aplinkybių patikslinimo medžiagų buvo registruota kitų asmenų (artimųjų, giminaičių, pažįstamų ir kt.) bei institucijų, įstaigų ar organizacijų (VTAIT, VDI, Lietuvos Respublikos ar kitų šalių konsulinių įstaigų ar ambasadų, NVO ir kt.) pateiktų pranešimų, taip pat policijos pareigūnų tarnybinių pranešimų apie galbūt kitus nuo prekybos žmonėmis nusikalstamų veikų nukentėjusius asmenis pagrindu.

Pažymėtina, kad dalis (apie 30 proc.) šių medžiagų registruota asmenų pareiškimų, pranešimų ar skundų apie artimųjų ar šeimos narių (pvz., dukros, sūnaus, sutuoktinės ir kt.) atžvilgiu galbūt vykdomą ar įvykdytą prekybos žmonėmis nusikaltimą pagrindais. Pastebėta, kad dažniausiai šio pobūdžio asmenų pareiškimų, skundų ar pranešimų pirminėje informacijoje buvo nurodomos pareiškėjams nerimą bei įtarimus dėl artimųjų, šeimos narių ar pažįstamų elgesio ir (ar) veiksmų keliančios aplinkybės, tačiau neretai tokia informacija buvo grindžiama subjektyviu, tačiau objektyviais duomenimis, faktais nepagrįstu manymu, klaidingu suvokimu, kad artimo žmogaus atžvilgiu vykdoma nusikalstama veika, pavyzdžiui:

pareiškėja mano, kad dukros draugas, gyvenantis užsienyje ir kurį dukra ketina aplankyti, pabūti ten savaitę, gali ją išnaudoti priverstiniam darbui – aplinkybių patikslinimo metu jokių objektyvių, pagrįstų faktinėmis aplinkybėmis, o ne pareiškėjos manymu ar spėjimu grįstų duomenų apie asmens įtariamą nusikalstamą veiką negauta;

pareiškėjas mano, kad asmenys, pas kuriuos skyrybų proceso metu persikėlė gyventi žmona, pardavinėja ją ir dukras prostitucijai – aplinkybių patikslinimo metu jokių objektyvių, pagrįstų faktinėmis aplinkybėmis, o ne pareiškėjo manymu ar spėjimu grįstų duomenų apie asmens įtariamą nusikalstamą veiką negauta;

pareiškėjas mano, kad pasitikėjimo jam nekeliantis darbdavys, su kuriuo sugyventinė susitarė dėl darbo pokalbio, ketina pasinaudoti jos naivumu ir išnaudoti ją savanaudiškais tikslais – aplinkybių patikslinimo metu jokių objektyvių, pagrįstų faktinėmis aplinkybėmis, o ne pareiškėjo manymu ar spėjimu grįstų duomenų apie asmens įtariamą nusikalstamą veiką negauta;

pareiškėja mano, kad jos mirusiam sūnui, kuris buvo priklausomas nuo narkotinių medžiagų, gyvam esant buvo siūloma vykti daryti nusikalstamų veikų užsienyje – aplinkybių patikslinimo metu jokių objektyvių, pagrįstų faktinėmis aplinkybėmis, o ne pareiškėjo manymu ar spėjimu grįstų duomenų apie asmens įtariamą nusikalstamą veiką negauta;

pareiškėjas nurodo, kad sulaukė verkiančios dukros, kuri yra užsienyje ir su kuria kelis metus nebendravo, skambučio, kad jai reikia nepatikslingo pobūdžio pagalbos ir jis mano, kad ji yra prekybos žmonėmis auka – aplinkybių patikslinimo metu mergina nurodė, kad su tėvu nebendrauja ir nenori nurodyti jam savo kontaktų, ji nurodė, kad jai viskas yra gerai ir pagalbos nereikia;

pareiškėja nurodė, kad sutuoktinis, su kuriuo dabar vyksta skyrybų procesas, galbūt yra susijęs su prekyba žmonėmis ir savo pirmąją žmoną išnaudojo prostitucijai – aplinkybių patikslinimo metu apklausiamą liudytoją, pirmoji žmona, bet kokias asmeninio gyvenimo ir santuokos su pareiškėjos dabartiniu vyru aplinkybes nurodyti atsisakė, o kitų objektyvių duomenų apie galbūt padarytą prekybos žmonėmis nusikaltimą negauta, todėl priimtas sprendimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis, ir kt.

Tačiau kai kuriuose pranešimuose, pareiškimuose ar skunduose nurodyti pirminiai duomenys leidžia įtarti galbūt daromas prekybos žmonėmis nusikalstamas veikas, pavyzdžiui:

pareiškėjas kreipėsi į policiją dėl sūnaus pranešimo per pokalbių programėlę, kad jam reikia pagalbos, nes suvaržyta jo laisvė, jis išnaudojamas ir yra kažkam skolingas – aplinkybių patikslinimo metu nustatyta, kad vaikinai slapstosi nuo teisėsaugos, tačiau objektyvių duomenų, kad jo laisvė yra suvaržyta, prieš jį naudojamas smurtas ir prievarta, kad jis yra išnaudojamas priverstiniam darbui ar paslaugoms, negauta;

pareiškėja nurodo, kad su ja susisiekė buvęs dukros draugas, kuriam ši pokalbių programėlėje parašė pranešimą, kad yra išnaudojama prostitucijai dabartinio sugyventinio – aplinkybių patikslinimo metu nustatyta, kad ji nėra išnaudojama prostitucijai, jos atžvilgiu nėra daromi jokie nusikalstami veiksmai, o skleidamas netikrą informaciją jai kerštauja buvęs draugas;

pareiškėja nurodė, kad jos nepilnametis sūnus nebelanko mokyklos, negrįžta namo, pasikeitė jo elgesys ir išvaizda, nebendruoja su šeima, nori lengvai užsidirbti, pareiškėja rado užrašus, kuriose nurodytos galimos narkotinių medžiagų pardavimo schemos, mano, kad sūnus yra verbuojamas nusikalstamoms veikoms daryti – aplinkybių patikslinimo metu objektyvių duomenų apie galbūt nepilnamečio atžvilgiu daromą nusikalstamą veiką ar įtartinai besielgiančius asmenis jo aplinkoje negauta, savanoriškai pateikto nepilnamečio telefone apžiūros metu įtartinų kontaktų, susirašinėjimų nerasta, pats nepilnametis nurodė, kad nėra verbuojamas, kalbinamas vykti į užsienį, jam nesiūloma užsiimti nusikalstamų veikų darymu, tiesiog jis nebenori lankyti mokyklos ir nori išvykti į užsienį užsidirbti, konstatuota, kad nusikalstamos veikos požymių nenustatyta, todėl nutarta atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos vaiku, ir kt.

Likusi dalis aplinkybių patikslinimo medžiagų registruota dėl giminystės, šeimos ar artimais ryšiais nesusijusių asmenų ar institucijų, įstaigų ar organizacijų (VTAIT, VDI, Lietuvos Respublikos ar kitų šalių konsulinių įstaigų ar ambasadų, NVO (Kovos su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu centras) ir kt.) pateiktų pranešimų, taip pat policijos pareigūnų tarnybinių pranešimų apie galbūt kitus nuo prekybos žmonėmis nusikalstamų veikų nukentėjusius asmenis pagrindu, pavyzdžiui:

teisminėje santuokos nutraukimo byloje teisėja atskirąja nutartimi kreipėsi į policiją, konstatuodama, kad pagal teismo posėdžio metu gautus pareiškėjos paaiškinimus nustatė, kad pareiškėjai galbūt sudarė fiktyvią santuoką – veikdami su teismo posėdžio metu nenustatytais asmenimis galimai pasinaudoję pareiškėjos pažeidžiamumu dėl ypač jauno amžiaus bei sunkia finansine padėtimi (pareiškėja paėmusi paskolą pagal vartojimo kredito sutartį), turėdami tikslą pasipelninti, suorganizavo pareiškėjos santuoką Airijoje su Pakistano piliečiu, taip galbūt padarydami prekybos žmonėmis nusikaltimą ir pažeisdami Lietuvos Respublikos teisės aktus, – tikslinant aplinkybes surinkta duomenų, kad pareiškėjai turėjo realius ketinimus sudaryti santuoką – po penkerių santuokos metų įregistravo ją Lietuvoje, pareiškėjos laisvė nebuvo suvaržyta ar apribota, ji galėjo laisvai keliauti, duomenų, kad jos atžvilgiu buvo įvykdyti nusikalstami veiksmai – verbavimas, gabenimas, pardavimas ar kitoks perleidimas kitiems asmenims priverstinei santuokai sudaryti, negauta, taip pat negauta duomenų, kad už santuokos sudarymą būtų sumokėti ar gauti pinigai arba kad jos atžvilgiu būtų panaudota apgaulė, smurtas, grasinimai ar kitaip būtų atimta galimybė priešintis, pasinaudota jos pažeidžiamumu ar priklausomumu, todėl priimtas sprendimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą;

net keturiose iš registruotų medžiagų aplinkybių patikslinimas buvo atliekamas dėl to paties laisvės atėmimo bausmę vienoje iš įkalinimo įstaigų atliekančio asmens 2018 m. pateiktų pareiškimų, kuriuose nurodoma abstrakti, objektyviais duomenimis nepagrįsta informacija apie Kalėjimų departamentui pavaldžios įstaigos pareigūnų ir kitų nuteistųjų atliekamus veiksmus, dėl kurių kartu

su juo kalėję asmenys galbūt tapo prekybos žmonėmis aukomis. Be to, vienoje iš šių medžiagų pareiškimą pateikęs asmuo pasinaudojo visomis baudžiamojo proceso įstatymo suteiktomis teisėmis nesutikti su pareigūno, prokuroro, ikiteisminio tyrimo teisėjo ir teismo priimtų sprendimų atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą teisėtumu ir pagrįstumu ir apskųsti juos aukštesnei instancijai, vis tik apygardos teismas neskundžiama nutartimi patvirtino šių sprendimų pagrįstumą ir teisėtumą;

NVO pranešime nurodyta informacija apie 2012 m. pasiūlymu dirbti Jungtinėje Karalystėje susigundžiusį asmenį, kuriam buvo duota 400 litų kelionei ir kuris mikroautobusu buvo išgabentas į Jungtinę Karalystę, ten buvo sutvarkyti jo įdarbinimo dokumentai, išduota mokėjimo kortelė, į kurią pervedamas atlyginimas, kuria naudojosi kitas asmuo, jam iš jo uždirbamų 180–250 svarų per savaitę duodamas 100–130 svarų pragyvenimui, o pablogėjus sveikatai ir pasibaigus paso galiojimui atsidūrė ir pusanatro mėnesio pragyveno gatvėje, kol sulaukė pagalbos ir padedamas NVO grįžo į Lietuvą – aplinkybių patikslinimo metu asmuo nurodė, kad nesijaučia nukentėjęs, pretenzijų neturi, žalos nepatyrė, be to, dėl įvykių senumo nepavyko nustatyti objektyvių duomenų, pagrindžiančių galbūt šio asmens atžvilgiu įvykdytą prekybos žmonėmis nusikaltimą, todėl, nenustačius nusikalstamos veikos dėl prekybos žmonėmis požymių visumos, ikiteisminį tyrimą pradėti atsisakyta;

savivaldybės globos namai pranešė, kad gauta informacija, kad globotinės biologinė motina pardavinėja ją ir verčia vagiliauti – atlikus aplinkybių patikslinimą objektyvių duomenų, pagrindžiančių gautą informaciją, negauta, informacija nepasitvirtino, globos namų socialinės darbuotojos šaltinis informaciją paneigė, nurodydamas, kad kerštaudama apkalbėjo;

teritorinio VTAIT specialistai persiuntė nagrinėti anonimo pateiktą pranešimą apie su senyvo amžiaus piliečiu į Graikiją išvykusią nepilnametę, kurią ketinama parduoti – tikslinant aplinkybes nustatyta, kad senelis, su tėvų leidimu, kasmet vyksta atostogauti kartu pasiimdamas anūkę, konstatuota, kad nusikalstama veika nepadaryta;

per metus buvo gauti 2 pranešimai iš skirtingų institucijų – pagrindinės mokyklos ir teritorinio VTAIT – dėl to paties mažamečio, pranešimuose nurodant, kad pakito vaiko elgesys, jis nebelanko mokyklos, stebimas priešiškus, destruktivus elgesys ir įstaigų specialistai nuogaustauja, kad berniukas galėjo tapti prekybos žmonėmis auka. Abiem atvejais, atlikus aplinkybių patikslinimą, nustatyta, kad vaikas turi priklausomybę nuo kompiuterio bei interneto, atitrauktas nuo šios veiklos reaguoja agresyviai ir priešišškai, pareigūnams apžiūrėjus informaciją jo naudojamuose prietaisuose, duomenų, susijusių su galimu prekybos vaiku nusikaltimu, nerado, tačiau nustatyta, kad berniukas susirašinėja žaidimų pokalbių programėlėse su kitais vaikais, kur įžvelgiamos vykstančios patyčios dėl to, kad berniukas galimai apsimelavo. Abiejų atliktų aplinkybių patikslinimų atvejais konstatuota, kad nepadaryta veika, turinti prekybos vaiku nusikaltimo požymių;

advokatas, dalyvaudamas ikiteisminio tyrimo procesiniuose veiksmuose – liudytojo apklausoje, jo nurodytose aplinkybėse įžvelgė galbūt padarytų prekybos žmonėmis nusikaltimų, numatytų BK 147¹ ir 147² straipsniuose, požymius, o būtent – liudytojas, Ukrainos pilietis, ikiteisminiame tyrime, kuris buvo atliekamas dėl galbūt padarytos nusikalstamos veikos darbuotojų saugai ir sveikatos reikalavimams, nurodė, kad dėl grasinimų jo atžvilgiu priverstinai dirbo nesaugiomis sąlygomis – aplinkybių patikslinimo metu nenustatyta, kad darbuotojai būtų buvę verčiami dirbti tokiomis sąlygomis, kurios būtų apribojusios jų laisvę pasitraukti iš tokios veiklos – jų valios laisvė pasirinkti elgesio modelį – dirbti tokį darbą arba nedirbti – nebuvo suvaržyta, objektyvių duomenų, pagrįstų faktinėmis aplinkybėmis, apie piktavališką vadovų elgesį grasinant ar verčiant dirbti šį darbą palenkiant jų valią ir pasinaudojant pažeidžiamumu ar apgaule negauta. Asmenys galėjo laisvai judėti, tiek liudytojas, tiek kiti darbuotojai, išvykę iš Lietuvos į Ukrainą, grįžo dirbti į tą pačią įmonę, dėl to padaryta išvada, kad nepatyrė išnaudojimo priverstiniam darbui, darbus

rinkosi laisva valia. O nesukėlęs pasekmių saugių darbo sąlygų neužtikrinimas ir darbo saugos priemonių nesuteikimas turėtų būti vertinamas administracinės atsakomybės aspektu, kaip ir darbdavio grasinimai nesumokėti atlyginimo, jei nebus atliktas darbas – vertintinas darbo ar civilinės teisės aspektais. Atlikus aplinkybių patikslinimą konstatuota, kad nenustatyti prekybos žmonėmis nusikalstamų veikų požymiai;

VDI pranešė apie atliktą nelegalaus darbo tyrimą dėl Ukrainos piliečių galbūt nelegalaus darbo ir pateikė užpildytą nukentėjusiojo nuo prekybos žmonėmis asmens nustatymo kortelę, kurios rezultatai leido įtarti galimą naudojimąsi asmenų priverstiniu darbu. Pateiktoje informacijoje nurodyta, kad ukrainiečiai rekonstruojamame pastate Lietuvos įmonės naudai dirbo nelegaliai, buvo priversti kelias dienas miegoti objekte, neturėjo pinigų ir maisto. Atliekant aplinkybių patikslinimą objektyvių duomenų, patvirtinančių, kad kaltininkas naudojosi šių asmenų, kaip nukentėjusiųjų dėl jų atžvilgiu įvykdyto prekybos žmonėmis nusikaltimo, priverstiniu darbu ar teikiamomis paslaugomis, negauta, t. y. nors asmenys ir dirbo nelegaliai, tačiau nebuvo nustatyta, kad prieš juos išnaudojimo tikslais būtų panaudotas bent vienas iš BK 147 straipsnyje („Prekyba žmonėmis“) nurodytų valios palenkimo būdų. Konstatuota, kad asmenų nelegalus darbas negali būti tapatinamas su nusikalstamomis veikomis, kuriomis kėsinama į žmogaus laisvę, todėl Lietuvos įmonės atsakomybės už nelegalų darbą klausimas turėtų būti sprendžiamas administracinės teisės priemonėmis, o skundai dėl netinkamo darbo apmokėjimo – Darbo ginčų komisijoje. Atsižvelgiant į tai, kad nenustatyta nusikalstamos veikos dėl naudojimosi asmens priverstiniu darbu ar paslaugomis požymių visuma, priimtas nutarimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą;

visuomenėje buvo sureaguota ir į viešai žiniasklaidoje asmens paviešintą informaciją, kad jis Senegale rado merginą, kuri už pinigus pagimdytų jam vaiką. Dėl šio asmens Senegalio pilietės, jo žmonos, atžvilgiu galbūt padarytos nusikalstamos prekybos žmonėmis požymius atitinkančios veikos buvo gauti du skirtingi pranešimai, dėl kurių buvo atliekami aplinkybių patikslinimai. Vienas jų – Lietuvos gyventojo, kitas – Nacionalinės asociacijos prieš prekybą žmonėmis pateikto pranešimo pagrindais. Atlikus aplinkybių patikslinimą nustatyta, kad, nepaisant nusikalstamo asmens vykimo į Senegalą tikslo, moters, kuri tapo jo žmona, atžvilgiu nusikaltimas padarytas nebuvo, kadangi abu vienas kitą išimylėjo, jos laisvė suvaržyta ar apribota nebuvo, nebuvo panaudota apgaulė ar prievarta, nebuvo pasinaudota jos pažeidžiamumu, jos atžvilgiu nebuvo daromi jokie nusikalstami veiksmai turint tikslą ją išnaudoti, ji veikė laisva valia ir asmeniniu noru bei pasirinkimu. Atsižvelgiant į tai buvo konstatuota, kad jos atžvilgiu nebuvo įvykdyta nusikalstama veika, turinti prekybos žmonėmis nusikaltimo požymių, ir kt.

Trečiai grupei priskirtina 10 (11,8 proc.) medžiagų, registruotų asmenų, organizacijų, įstaigų ar institucijų (pvz., Valstybinės duomenų apsaugos inspekcijos, viešosios įstaigos, savivaldybės, daugiabučio namo bendruomenės, taip pat policijos pareigūnų ir kt.) pranešimų ar skundų pagrindu apie įtartina veiklą ar gautą, užfiksuotą informaciją, kurios turinį asmenys klaidingai vertino kaip galbūt daromas prekybos žmonėmis nusikalstamas veikas ar grindė deklaratyvaus turinio teiginiais, samprotavimais ar prielaidomis, pavyzdžiui:

gautas teritorinio VTAIT pranešimas, kad viename iš savivaldybės laikraščių pastebėtas skelbimas, kad „Reikalinga šeima, kuri sutiktų įforminti 14 metų berniuko globą (be apgyvendinimo) už atlygį“ – atliekant aplinkybių patikslinimą nustatyta, kad močiutė, kuri neatitinka globai būtinų kriterijų, norėjo pasiimti globoti vaikų globos namuose augantį paauglį anūką ir ieškojo asmenų, kurie sutiktų jo globą įforminti oficialiai, konstatuota, kad nepadaryta nusikalstama veika dėl galimo vaiko pardavimo;

asmuo pranešė apie įtartinę veiklą, nurodydamas, kad daugiaviečio kambario nuomą pajūrio mieste trims suaugusiems ir trims vaikams užsisakė asmuo iš Portugalijos, o pinigai už nuomą pervesti iš Estijos – aplinkybių patikslinimo metu nustatyta, kad atostogauti Lietuvoje ketino dviejų seserų šeimos su vaikais, gyvenančios skirtingose šalyse, konstatuota, kad nepadaryta nusikalstama veika, turinti prekybos žmonėmis požymių;

pareiškėjai įtarimą sukėlė miesto parke vaistinės lankstinukus, ant kurių ranka buvo parašyta „Prekyba vaikais“, nurodytas telefono numeris, vardas ir pavardė, dalinusi moteris – aplinkybių patikslinimo metu lankstinukai rasti nebuvo, kitų faktinių aplinkybių apie tai, kad galėjo būti daroma nusikalstama veika, negauta, todėl priimtas sprendimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos vaikais;

viešoji įstaiga per Lietuvos Respublikos Vyriausybę pateikė skundą, kuriame vienas iš reikalavimų buvo išsiaiškinti, ar Lietuvos organizacija nėra susijusi su Italijoje galbūt padarytomis nusikalstamomis veikomis, susijusiomis su įvaikinimu, socialinių paslaugų teikimu bei vaikų teisių pažeidimais. Patikslinimo metu nebuvo gauta objektyvių, faktais, o ne manymu ar spėjimais pagrįstų duomenų apie viešosios įstaigos minimas galbūt daromas prekybos vaikais nusikalstamas veikas;

2018 m. skirtingų pranešimų (tarp jų ir pareigūno tarnybinio pranešimo) pagrindu buvo registruotos 3 medžiagos, kuriose buvo atliekamas aplinkybių patikslinimas dėl interneto svetainės, kurioje siūloma išsinuomoti vaikus ir naudojamas Lietuvos miesto herbas. Atliekant aplinkybių patikslinimus nustatyta, kad Lietuvos pilietis sugalvojo vykdyti teisiškai nereguliuotą socialinį eksperimentą, kurio tematika susijusi su Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo pakeitimais, vaikų paėmimo ir įvairių vaikų teisių pažeidimų aspektais. Sumanyto eksperimento esmė – tam tikrų su visuomene susijusių tiriamų reiškinių stebėjimas siekiant atrasti nežinomų savybių, nustatyti dėsningumus ir patvirtinti ar paneigti iškeltas hipotezes. Atliekamų patikslinimų metu objektyvių duomenų apie ketinimą daryti ar daromą prekybos vaikais nusikaltimą negauta, konstatuota, kad nepadaryta nusikalstama veika, turinti prekybos vaikais požymių, ir kt.

Apibendrinant išanalizuotas atsisakymų pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis medžiagas, konstatuotina, kad absoliuti dauguma (96 proc.) sprendimų atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą priimta vadovaujantis BPK 168 straipsnio 1 dalies ir 3 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatytais pagrindais, nustačius, kad nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių, t. y. atliekant BPK 168 straipsnyje nustatyta tvarka leistinus procesinius veiksmus, objektyvių ir faktinėmis nustatytomis aplinkybėmis pagrįstų duomenų, kad galbūt neteisėtai veikę asmenys atliko nusikalstamus veiksmus arba panaudojo asmens valią palenkiančius būdus ar turėjo tikslą išnaudoti arba išnaudojo asmenį priverstiniam darbui ar paslaugoms, nebuvo gauta. Be to, 18 proc. priimtuose nutarimuose atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų konstatuota, kad kitų asmenų veiksmai, manomai nukentėjusių asmenų atžvilgiu, vertintini darbo, civilinės teisės ar administracinės teisenos aspektu. Likusieji 4 proc. (3 iš 85) atsisakymų pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis nusikalstamų veikų buvo priimti vadovaujantis BPK 168 straipsnio 1 dalies ir 3 straipsnio 1 dalies 2 punkte numatytu pagrindu – dėl suėjusio apkaltinamojo nuosprendžio senaties termino, aplinkybių patikslinimo metu nustačius, kad galimos prekybos žmonėmis veikos buvo padarytos 1994–1995, 2001–2002 metais.

Taip pat apibendrinant nustatyta, kad 2018–2021 m. laikotarpiu 41,1 proc. visų atsisakymų pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų buvo priimta medžiagose, kurios buvo registruotos dėl asmenų pareiškimuose, pranešimuose ar skunduose nurodytų aplinkybių, kad jie asmeniškai galbūt nukentėjo ar gali nukentėti nuo nusikalstamos veikos, kuri galėtų būti kvalifikuojama kaip prekybos žmonėmis nusikaltimas; 47,1 proc. visų atsisakymų buvo priimta

medžiagose, kurios registruotos asmenų (artimųjų, giminaičių, pažįstamų ir kt.) bei institucijų, įstaigų ar organizacijų (VTAIT, VDI, Lietuvos Respublikos ar kitų šalių konsulinių įstaigų ar ambasadų, NVO ir kt.) pateiktų pranešimų, taip pat policijos pareigūnų tarnybinių pranešimų apie galbūt kitus nuo prekybos žmonėmis nusikalstamų veikų nukentėjusius asmenis pagrindu; 11,8 proc. visų atsisakymų buvo priimta medžiagose, kurios buvo registruotos asmenų, organizacijų, įstaigų ar institucijų (pvz., Valstybinės duomenų apsaugos inspekcijos, viešosios įstaigos, savivaldybės, daugiabučio namo bendruomenės, taip pat policijos pareigūnų ir kt.) pranešimų ar skundų pagrindu apie įtartina veiklą ar gautą, užfiksuotą informaciją, kurios turinį gali sudaryti galbūt daroma prekybos žmonėmis nusikalstama veika.

Pažymėtina, kad, analizuojant atsisakymų pradėti ikiteisminius tyrimus medžiagas, nustatyta, kad devyniais (10,6 proc.) atvejais asmenims, galbūt nukentėjusiems nuo prekybos žmonėmis nusikalstamų veikų, į Lietuvą grįžti suteikdami paslaugas (išduodami laikiną dokumentą, suorganizuodami kelionę namo ir kt.) padėjo Lietuvos Respublikos ambasadų ir konsulinių įstaigų darbuotojai. Be to, net 5 (5,9 proc.) pranešimai, kurių pagrindu buvo registruotos medžiagos ir kuriuose buvo atliekami aplinkybių patikslinimai dėl galbūt padarytų prekybos žmonėmis nusikaltimų, buvo gauti iš užsienio valstybėse (Ispanijoje, Jungtinėje Karalystėje (2), Prancūzijoje (2)) esančių Lietuvos Respublikos ambasadų ar konsulinių įstaigų, kurių pareigūnai, vadovaudamiesi Prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų, patvirtintų Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro, Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministro, Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2015 m. gruodžio 17 d. įsakymu Nr. I-327/1V-1015/A1-758 „Dėl Prekybos žmonėmis aukų nustatymo, ikiteisminio tyrimo ir tarpinstitucinio bendradarbiavimo rekomendacijų patvirtinimo“ (toliau – Rekomendacijos dėl prekybos žmonėmis aukų nustatymo), nuostatomis, galimą prekybos žmonėmis auką identifiko užpildydami Prekybos žmonėmis aukos nustatymo lentelę. Vis tik, analizuojant šiose medžiagose atliktų aplinkybių patikslinimų metų gautus duomenis ir jų rezultatus, nustatyta, kad visais atvejais asmenys išvyko į užsienį savo noru, jų atžvilgiu prievarta, apgaulė naudojama nebuvo, laisvė laisvai judėti suvaržyta ir apribota nebuvo, priverstiniam darbui ar paslaugoms, darbui vergijos sąlygomis išnaudojami nebuvo, pretenzijų niekam neturi. Pažymėtina, kad šiuos atvejus vienija tai, kad užsienyje buvę asmenys neturėjo lėšų grįžti į Lietuvą, dėl to kreipėsi pagalbos į Lietuvos Respublikos ambasadas dėl pagalbos jiems organizuojant kelionę namo suteikimo. Visais atvejais apie grįžtančiuosius buvo informuota NVO, kurios darbuotojai suteikė asmenims būtiną socialinę pagalbą. Atlikus išsamius aplinkybių patikslinimus konstatuota, kad prekybos žmonėmis nusikalstamų veikų požymiai nenustatyti.

Nepaisant to, nukentėjusiojo nuo prekybos žmonėmis asmens nustatymo kortelės pildymas vertinamas kaip geroji praktika identifikuojant galimas prekybos žmonėmis aukas. Siūlytina skatinti šią kortelę kaip pavyzdinę pagalbinę priemonę, naudojamą galimų prekybos žmonėmis aukų nustatymui, naudoti ne tik Rekomendacijose dėl prekybos žmonėmis aukų nustatymo numatytų institucijų, įstaigų ir organizacijų darbuotojams, bet ir kitoms viešojo ir privataus sektoriaus institucijų, įstaigų, organizacijų darbuotojams, pagal savo darbo pobūdį teikiantiems vienokio ar kitokio pobūdžio paslaugas asmenims (pvz., švietimo (formalaus ir neformalaus), globos, sveikatos priežiūros paslaugas (ypač pirminę būtinąją medicininę pagalbą), maitinimo, socialines paslaugas ir kt.).

Analizuojant patikslinimų medžiagas pastebėta, kad policijos įstaigos, nagrinėdamos gautus pranešimus, pareiškimus bei skundus, glaudžiai bendradarbiauja ir keičiasi informacija su visomis valstybinėmis institucijomis – tiek VDI, tiek VTAIT, švietimo, savivaldybės įstaigomis, tiek Lietuvos

Respublikos konsulinėmis įstaigomis ir ambasadomis užsienio šalyse, tiek su NVO. Itin produktyviai informacija keičiasi policija ir VDI teritoriniai skyriai: savo ruožtu, atlikdami aplinkybių patikslinimą, policijos pareigūnai aiškinasi, ar asmenų veiksmuose esama prekybos žmonėmis ar kitų nusikalstamų veikų sudėties požymių, o VDI pareigūnai – ar padaryti pažeidimai susiję su nelegaliu darbu, darbo sąlygų, saugos ar kitais pažeidimais. Nustačiusios galimus nusikalstamos veikos ar padaryto nusižengimo požymius, institucijos surinktą medžiagą perduoda pagal kompetenciją atsakingai institucijai tolesniam tyrimui atlikti.

Atsižvelgiant į tai, konstatuotina, kad teisėsaugos institucijas pasiekiančios informacijos apie galbūt padarytas prekybos žmonėmis veikas šaltinių įvairovė leidžia daryti išvadas apie visuomenės nepakantumą daromoms nusikalstamoms veikoms ir apie tai, kad tiek įstaigos, organizacijos ar institucijos, tiek fiziniai asmenys yra aktyvūs pranešdami apie galbūt jų ar kitų asmenų atžvilgiu daromas ar padarytas nusikalstamas veikas arba aplinkybes, leidžiančias įtarti įstatymų uždraustą veiklą, kuri gali būti siejama su prekybos žmonėmis nusikaltimais. Savo ruožtu, teisėsaugos institucijos imasi priemonių gautai informacijai patikrinti ir galbūt padarytos nusikalstamos veikos faktui konstatuoti.

Prekybos žmonėmis aukos. Tikslų šalis. Išnaudojimo tikslai. Aplinkybių patikslinimo veiksmai. Analizuojant 2018–2021 m. laikotarpiu atliktų aplinkybių patikslinimų medžiagas, kuriose atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų, nustatyta, kad pranešimai, pareiškimai ir skundai buvo pateikti dėl ne mažiau kaip 95 galimų prekybos žmonėmis aukų (galbūt nukentėjusių asmenų). Iš kurių 75 proc. (71) – Lietuvos Respublikos piliečiai, galbūt tapę prekybos žmonėmis aukomis Lietuvoje ir užsienio šalyse, bei 25 proc. (24) – užsienio šalių (Ukrainos, Tailando, Indijos, Kinijos, Vietnamo) piliečiai, galbūt tapę aukomis Lietuvoje. Pažymėtina, kad ne mažiau kaip 54 (56,8 proc.) asmenys, galbūt tapę prekybos žmonėmis aukomis, yra vyrai, ne mažiau kaip 26 (27,3 proc.) – moterys, 15 (15,8 proc.) – vaikai.

Išanalizavus aplinkybių patikslinimų dėl galbūt padarytų prekybos žmonėmis nusikaltimų metu surinktą informaciją, konstatuotina, kad daugiausia – 48 (56 proc.) atvejų buvo nurodoma, kad galimos prekybos žmonėmis aukos galbūt buvo išnaudojamos ar ketinama jas išnaudoti Lietuvoje, 11 (13 proc.) atvejų – Jungtinėje Karalystėje, 5 (6 proc.) – Vokietijoje, 15 (18 proc.) atvejų – kitose pavieniais atvejais nurodytose šalyse (pvz., Belgijoje, Norvegijoje, Švedijoje, Airijoje, Danijoje, Latvijoje, Graikijoje, Ispanijoje, Ukrainoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose ir kt.), 6 (7 proc.) atvejų tikslo šalys nebuvo nurodytos ir nustatytos.

Dažniausiai pranešimuose, pareiškimuose ar skunduose nurodomu išnaudojimo tikslu buvo nurodomas priverstinis darbas ar paslaugos – 32 (38 proc.) atvejais, seksualinis išnaudojimas – 16 (19 proc.) atvejų, neteisėtas įvaikinimas ar globa – 7 (8 proc.) atvejais, nusikalstamų veikų darymas ir fiktyvios santuokos – po 4 (5 proc.) atvejus, 22 (26 proc.) atvejais galimas išnaudojimo tikslas identifikuotas nebuvo.

Pažymėtina, kad aplinkybių patikslinimo metu pareigūnai naudojami visais baudžiamojo proceso įstatymo numatytais ir leistiniais būdais ir priemonėmis, atlikdami tyrimo veiksmus, nesusijusius su procesinėmis prievartos priemonėmis, o būtent – atlieka įvykio liudytojų apklausas, išreikalauja duomenų ar dokumentų iš valstybės ar savivaldybės įmonių, įstaigų, organizacijų, pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas skundas, pareiškimas ar pranešimas, atlieka pareiškėjo ar asmens, kurio interesais pateiktas skundas, pareiškimas ar pranešimas, apklausas bei įvykio vietos apžiūras, atlieka registruose esančios informacijos analizę. Pareigūnai, atlikdami aplinkybių

patikslinimą, iš esmės laikosi įstatymo nustatytų terminų, per kuriuos turi būti atliktas aplinkybių patikslinimas ir priimtas sprendimas dėl ikiteisminio tyrimo pradėjimo arba atsisakymo jį pradėti.

Apibendrinant konstatuotina, kad aplinkybių patikslinimo metu pareigūnai išnaudoja visus baudžiamojo proceso įstatymo numatytus ir leistinus, būtinus gauto skundo, pareiškimo ar pranešimo duomenų patikslinimui atlikti informacijos rinkimo būdus ir veiksmus, siekdami surinkti visus objektyviai pagrįstus faktinius duomenis, leidžiančius patvirtinti arba paneigti galbūt padaryto prekybos žmonėmis nusikaltimo faktą ir aplinkybes. Be to, atsižvelgiant į tai, kad visų priimtų sprendimų atsisakyti pradėti ikiteisminius tyrimus dėl prekybos žmonėmis teisėtumas ir pagrįstumas buvo patikrintas prokurorų, o kai kuriais atvejais – galutinai įteisintas aukštesniųjų prokurorų ar ikiteisminio tyrimo teisėjų bei aukštesnės instancijos teismų sprendimais, konstatuotina, kad didžioji dalis teisėsaugos institucijoms pareiškimais, pranešimais ar skundais nurodomų aplinkybių dėl galbūt padarytų nusikalstamų veikų, atitinkančių prekybos žmonėmis nusikaltimų sudėčių požymius, atlikus aplinkybių patikslinimą BPK nustatyta tvarka ir įvertinus juos baudžiamosios teisės aspektu, tiesiog nepasitvirtina.

2018–2021 M. NUTRAUKTŲ BPK 3 STRAIPSNIO 1 DALIES 1 PUNKTO PAGRINDU IKITEISMINIŲ TYRIMŲ DĖL PREKYBOS ŽMONĖMIS NUSIKALTIMŲ ANALIZĖ, APIBENDRINIMAS IR PALYGINIMAS SU 2013–2017 M. NUTRAUKTŲ IKITEISMINIŲ TYRIMŲ DUOMENIMIS

Siekiant nustatyti galimas pradedamų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis mažėjimo priežastis, vienas iš šio tyrimo nustatytų uždavinių buvo 2018–2021 m. BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatytais pagrindais nutrauktų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis analizė ir apibendrinimas, gautų rezultatų lyginamoji analizė su 2013–2017 m. nutrauktų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis priežasčių tyrimo rezultatais.

Atsižvelgiant į galbūt nukentėjusių nuo prekybos žmonėmis asmenų specifiką, gyvenimo būdą, asmenybes, jų pažeidžiamumą, socialinius įgūdžius ir ryšius, nusikaltimo padarymo aplinkybes ir galimą patirtą traumuojantį šio nusikaltimo poveikį, būtinumą patikrinti prekybos žmonėmis versijos pagrįstumą, objektyviai nustatyti galbūt padarytus nusikalstamus veiksmus ir juos padariusius asmenis, panaudotus valios palenkimo būdus ir išnaudojimo tikslus ir įvertinus faktinių aplinkybių patikrinimo ir nustatymo trukmę, turimus žmogiškuosius išteklius, konstatuotina, kad siekiant išsamiai ir visapusiškai įvertinti ir konstatuoti, ar yra (nėra) padaryta veika, turinti nusikaltimo prekybos žmonėmis ar kito baudžiamajame įstatyme numatyto nusikaltimo požymių, BPK 168 straipsnyje dėl atsisakymo pradėti ikiteisminį tyrimą numatytas ne ilgesnis nei 10 dienų terminas pareiškimu ar pranešimu nurodytoms aplinkybėms patikslinti yra nepakankamas nusikalstamų veikų dėl prekybos žmonėmis būtinų požymių visumai nustatyti. Taip pat tais atvejais, kai siekiant nustatyti pareiškimuose ar pranešimuose nurodytas aplinkybes ir jas objektyviai įvertinti, sprendžiant, ar asmens veiksmuose yra nusikalstamos veikos dėl prekybos žmonėmis sudėties požymių, būtina apklausti kaip liudytoją BPK 80 straipsnio 3 punkte ir 82 straipsnio 1 dalyje numatytais pagrindais (kaip specialųjį liudytoją) ar kaip įtariamą šiuos veiksmus padariusį asmenį, privalo būti inicijuojamas baudžiamasis procesas įstatymo numatyta tvarka pradedant ir atliekant ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis pagal nusikaltimų, numatytų BK 147, 147¹, 147² ir 157 straipsniuose, požymius.

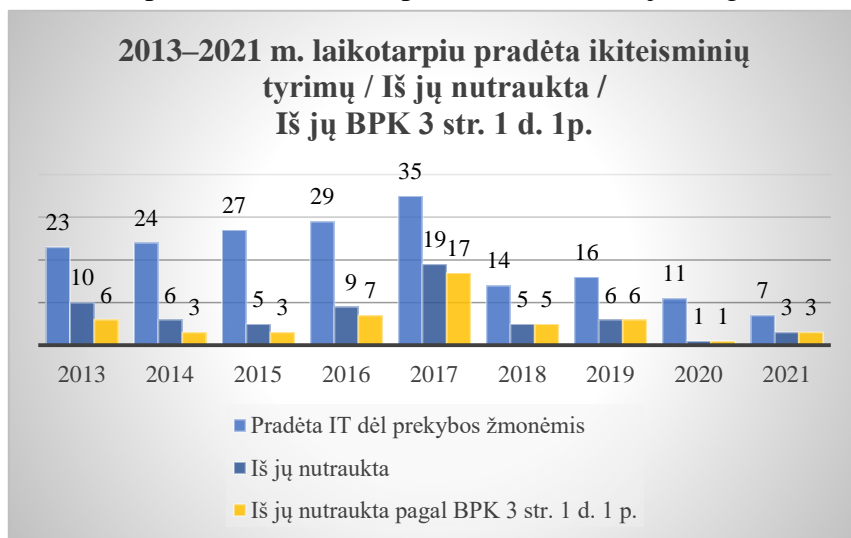
Pradėtų ir nutrauktų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų skaičiaus pokytis 2013–2021 m. Analizuojant Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos kasmet teikiamų ataskaitų apie prekybos žmonėmis situaciją Lietuvoje bei IBPS duomenis apie 2013–2021 m. laikotarpį registruotų ir nutrauktų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų skaičiaus pokytį, pastebėta, kad daugiausia ikiteisminių tyrimų pradėta bei nutraukta 2017 m., o nuo 2018 m. stebima tiek pradedamų, tiek nutraukiamų ikiteisminių tyrimų skaičiaus mažėjimo tendencija.

Iš viso 2013–2021 m. buvo registruoti 186 ikiteisminiai tyrimai dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų, iš jų – 64 (34 proc.) ikiteisminiai tyrimai nutraukti¹⁰, iš kurių BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu nutrauktas 51 (79,7 proc.) ikiteisminis tyrimas. Atitinkamai šiame tyrime analizuojamu 2018–2021 m. laikotarpiu buvo registruoti 48 ikiteisminiai tyrimai dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų, iš jų – 15 (32 proc.) ikiteisminių tyrimų nutraukta, visi nutraukti BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu. Atsižvelgiant į tai, konstatuotina, kad BPK 3 straipsnio 1 dalies

¹⁰ Visais BPK 212 ir 3 straipsniuose numatytais pagrindais.

1 punkto pagrindu nutraukiamų ikiteisminių tyrimų santykinė dalis ilgalaikėje retrospektyvoje yra gan tolygi ir proporcinga pradedamų ikiteisminių tyrimų skaičiui.

Nutrauktų ikiteisminių tyrimų palyginimas skirtingais laikotarpiais (2013–2017 m. ir 2018–2021 m.) pavaizduotas toliau pateikiamuose dviejuose grafikuose.

Pirmame grafike atvaizduoti kasmet pradėtų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis skaičiai bei kiek iš jų buvo nutraukta visais BPK numatytais pagrindais, išskiriant, kiek iš jų visų nutraukta BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu. Nustatyta, kad iš 2013–2017 m. laikotarpiu pradėtų 138 ikiteisminių tyrimų 36 (26 proc.) buvo nutraukti BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu, o iš

48 pradėtų 2018–2021 m. laikotarpiu ikiteisminių tyrimų šiuo pagrindu, 2021 m. gruodžio 31 d. duomenimis, nutraukta 15 (31 proc.) ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų.

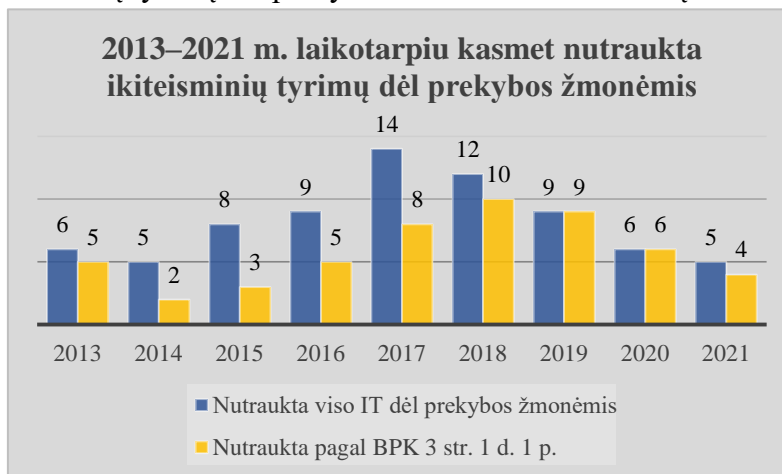
Kitame – kiek kasmet buvo nutraukiama ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis visais BPK numatytais pagrindais ir tik BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu, neatsižvelgiant į tai, kuriais metais ikiteisminis tyrimas dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų buvo pradėtas.

Nustatyta, kad 2013–2021 m. laikotarpiu iš viso nutraukti 74 ikiteisminiai tyrimai, kurių seniausi buvo pradėti dar 2005 m. Iš jų – 52

(70,2 proc.) ikiteisminiai tyrimai nutraukti BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu. Atitinkamai 2013–2017 m. laikotarpiu iš viso nutraukti 42 ikiteisminiai tyrimai, iš kurių 23 (54,8 proc.) nutraukti BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu, kai šiame tyrime analizuojamu 2018–2021 m. laikotarpiu nutraukti 32 ikiteisminiai tyrimai¹¹, iš kurių BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu nutraukti 29 (90,6 proc.) ikiteisminiai tyrimai.

Atsižvelgiant į tai, konstatuotina, kad nuo 2017 m. absoliučią daugumą nutrauktų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų sudaro ikiteisminiai tyrimai, nutraukti vadovaujantis BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu, konstatavus, kad nepadaryta veika, turinti nusikaltimo požymių.

IBPS duomenimis, 2013–2021 m. laikotarpiu BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatytu pagrindu, konstatavus, kad nepadarytos veikos, turinčios prekybos žmonėmis nusikaltimų, numatytų BK 147, 147¹, 147² bei 157 straipsniuose, požymių, buvo nutraukti **52** ikiteisminiai tyrimai:

¹¹ Visais BPK 212 ir 3 straipsniuose numatytais pagrindais.

2013–2017 m. BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatytais pagrindais buvo nutraukti **23** ikiteisminiai tyrimai dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų:

- **5** ikiteisminiai tyrimai nutraukti 2013 m. 1 iš jų pradėtas 2011 m. dėl prekybos vaikais pagal BK 157 straipsnio 2 dalį, likusieji 4 pradėti 2013 m., iš jų 3 dėl prekybos žmonėmis pagal BK 147 straipsnio 1 dalį, 1 – dėl prekybos vaiku pagal BK 157 straipsnio 1 dalį.

- **2** ikiteisminiai tyrimai nutraukti 2014 m. Vienas iš jų pradėtas 2013 m. dėl prekybos žmonėmis pagal BK 147 straipsnio 1 dalį, kitas – 2014 m. dėl prekybos žmonėmis pagal 147 straipsnio 1, 2 dalis.

- **3** ikiteisminiai tyrimai nutraukti 2015 m. 1 iš jų pradėtas 2013 m. dėl prekybos žmonėmis pagal BK 147 straipsnio 1 dalį, 2 – 2014 m. dėl prekybos žmonėmis pagal 147 straipsnio 1 dalį.

- **5** ikiteisminiai tyrimai nutraukti 2016 m. Iš jų 3 pradėti 2015 m. dėl prekybos žmonėmis pagal BK 147 straipsnio 1, 2 dalis, 2 – 2016 m. dėl prekybos žmonėmis pagal BK 147 straipsnio 1 dalį.

- **8** ikiteisminiai tyrimai nutraukti 2017 m. 4 pradėti 2016 m., iš jų – 2 dėl prekybos žmonėmis pagal BK 147 straipsnio 1 dalį ir 2 dėl prekybos vaikais pagal BK 157 straipsnio 1 dalį, taip pat 4 pradėti 2017 m., iš jų – 2 dėl prekybos žmonėmis pagal BK 147 straipsnio 1 dalį ir 2 dėl prekybos vaikais pagal BK 157 straipsnio 1 dalį.

2018–2021 m. BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatytais pagrindais buvo nutraukti **29** ikiteisminiai tyrimai dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų:

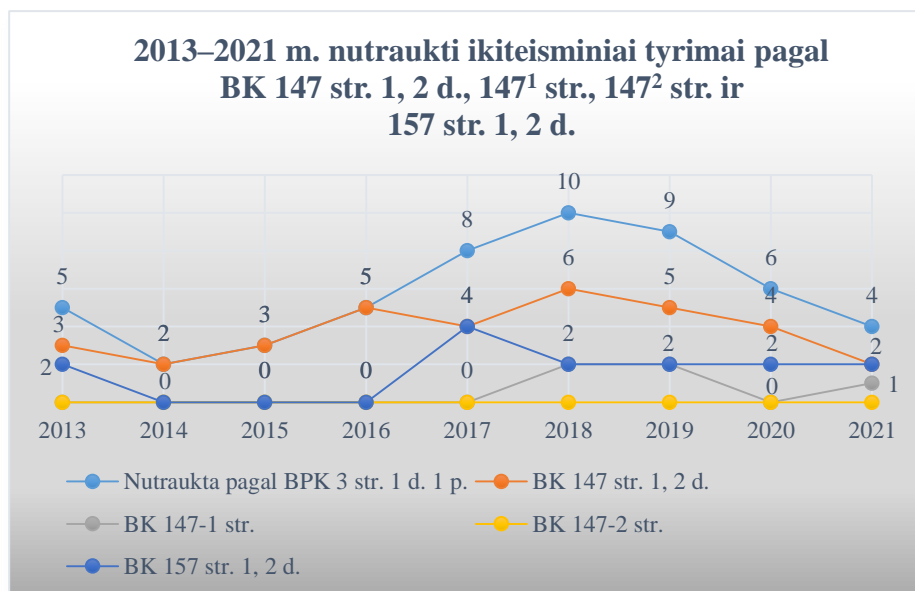
- **10** ikiteisminių tyrimų nutraukta 2018 m. Visi pradėti 2017 m. Iš jų – 6 dėl prekybos žmonėmis pagal BK 147 straipsnio 1, 2 dalis, 2 – dėl prekybos vaikais pagal BK 157 straipsnio 1, 2 dalis, 2 – dėl išnaudojimo priverstiniam darbui pagal BK 147¹ straipsnio 1 dalį.

- **9** ikiteisminiai tyrimai nutraukti 2019 m. 1 iš jų pradėtas 2016 m. dėl prekybos žmonėmis pagal BK 147 straipsnio 1 ir 2 dalis, 3 pradėti 2017 m., iš jų – 1 dėl prekybos žmonėmis pagal BK 147 straipsnio 1 dalį, 1 – dėl prekybos vaiku pagal BK 157 straipsnio 1 dalį bei 1 dėl išnaudojimo priverstiniam darbui pagal BK 147¹ straipsnio 1 dalį, 4 pradėti 2018 m., iš jų – 3 dėl prekybos žmonėmis pagal BK 147 straipsnio 1 dalį bei 1 dėl išnaudojimo priverstiniam darbui pagal BK 147¹ straipsnio 1 dalį, 1 pradėtas 2019 m. dėl prekybos vaiku pagal BK 157 straipsnio 1 dalį.

- **6** ikiteisminiai tyrimai nutraukti 2020 m. 1 iš jų pradėtas 2018 m. dėl prekybos žmonėmis pagal BK 147 straipsnio 1 dalį, likusieji 5 pradėti 2019 m., iš jų – 3 pradėti dėl prekybos žmonėmis pagal BK 147 straipsnio 1 dalį ir 2 – dėl prekybos vaikais pagal BK 157 straipsnio 1, 2 dalis.

- **4** ikiteisminiai tyrimai nutraukti 2021 m. 1 iš jų pradėtas 2020 m. dėl prekybos žmonėmis pagal BK 147 straipsnio 2 dalį, likusieji 3 pradėti 2021 m., iš jų – 1 dėl prekybos vaiku pagal BK 157 straipsnio 1 dalį, 1 – dėl išnaudojimo priverstiniam darbui pagal BK 147¹ straipsnio 1 dalį bei 1 dėl prekybos žmonėmis pagal BK 147 straipsnio 2 dalį ir dėl išnaudojimo priverstiniam darbui pagal BK 147¹ straipsnio 1 dalį.

Analizuojant šiuos duomenis, nustatyta, kad analizuojamu 2018–2021 m. laikotarpiu didžiąją dalį (58 proc.) BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu nutrauktų ikiteisminių tyrimų sudarė tyrimai, atliekami dėl prekybos žmonėmis nusikalstamų veikų, numatytų BK 147 straipsnio 1, 2 dalyse, 24 proc. – ikiteisminiai tyrimai, atliekami dėl prekybos vaikais pagal BK 157 straipsnio 1, 2 dalis bei 18 proc. – ikiteisminiai tyrimai dėl priverstinio darbo ar paslaugų, atlikti dėl nusikalstamų veikų, numatytų BK 147¹ straipsnio 1 dalyje. O 2013–2017 m. laikotarpiu pagal BK 147 straipsnio 1, 2 dalis atlikti, tačiau BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu nutraukti ikiteisminiai tyrimai sudarė 74 proc., pagal BK 157 straipsnio 1, 2 dalis atlikti ikiteisminiai tyrimai – 26 proc. šiuo pagrindu nutrauktų ikiteisminių tyrimų. Ikiteisminių tyrimų, atliktų pagal BK

147¹ straipsnio 1 dalį dėl priverstinio darbo ar paslaugų ir nutrauktų BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu, 2013–2017 m. laikotarpiu nebuvo. Pažymėtina, kad per visą laikotarpį nebuvo nutraukta ikiteisminių tyrimų, kurie buvo pradėti ir atliekami pagal BK 147² straipsnį dėl naudojimosi asmens priverstiniu darbu ar paslaugomis¹².

Apibendrinant konstatuotina, kad, lyginant 2018–2021 m. duomenis su 2013–2017 m. duomenimis, 16 proc. sumažėjo BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu nutraukiamų ikiteisminių tyrimų, kurie buvo atliekami dėl prekybos žmonėmis pagal BK 147 straipsnį. Be to, 18 proc. šiuo pagrindu 2018–2021 m. nutrauktų ikiteisminių tyrimų sudarė ikiteisminiai tyrimai dėl priverstinio darbo ar paslaugų, atlikti dėl nusikalstamų veikų, numatytų BK 147¹ straipsnio 1 dalyje, nors 2013–2017 m. nutrauktų ikiteisminių tyrimų dėl priverstinio darbo ar paslaugų apskritai nebuvo. Atliktų ir nutrauktų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos vaikais, atliekamų pagal BK 157 straipsnį, procentinė dalis išliko panaši – 24 proc. ir 26 proc. O ikiteisminių tyrimų, atliekamų pagal BK 147² straipsnį dėl naudojimosi asmens priverstiniu darbu ar paslaugomis, nebuvo nutraukta per visą 2013–2021 m. laikotarpį.

Pasiskirstymas pagal šiuos ikiteisminius tyrimus kontroliavusias ir sprendimus juos nutraukti priėmusias šalies apygardų prokuratūras. Analizuojant BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu nutrauktų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis pasiskirstymą šalies mastu pagal apygardų prokuratūras, kurių prokurorai organizavo ir vadovavo šiems ikiteisminiams tyrimams, nustatyta, kad:

¹² IBPS duomenimis, 2013–2021 m. laikotarpiu buvo pradėti 4 tokie tyrimai, iš jų 3 užbaigti surašant kaltinamuosius aktus, 1 – dar vykdomas (2022-03-18).

- 2018–2021 m. Vilniaus apygardos prokuratūros Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo skyriaus prokurorai nutraukė 5 ikiteisminius tyrimus (2018 m. – 1, 2019 m. – 1, 2020 m. – 1, 2021 m. – 2), jie sudaro 17 proc. visų analizuojamu laikotarpiu nutrauktų tyrimų;

- 2018–2021 m. Klaipėdos apygardos prokuratūros Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo skyriaus prokurorai nutraukė 6 ikiteisminius tyrimus (2018 m. – 2, 2019 m. – 1, 2020 m. – 2, 2021 m. – 1), jie sudaro 21 proc. visų analizuojamu laikotarpiu nutrauktų tyrimų;

- 2018–2021 m. Kauno apygardos prokuratūros Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo skyriaus ir Kauno bei Marijampolės apylinkių prokurorai nutraukė 12 ikiteisminių tyrimų (2018 m. – 3, 2019 m. – 6, 2020 m. – 2, 2021 m. – 1), jie sudaro 41 proc. visų analizuojamu laikotarpiu nutrauktų tyrimų;

- 2018–2021 m. Šiaulių apygardos prokuratūros Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo skyriaus prokuroras nutraukė 4 ikiteisminius tyrimus (2018 m. – 2, 2019 m. – 2), jie sudaro 14 proc. visų analizuojamu laikotarpiu nutrauktų tyrimų;

- 2018–2021 m. Panevėžio apygardos prokuratūros Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos tyrimo skyriaus prokuroras nutraukė 2 ikiteisminius tyrimus (2018 m. – 1, 2020 m. – 1), jie sudaro 7 proc. visų analizuojamu laikotarpiu nutrauktų tyrimų.

Pažymėtina, kad lyginamuoju laikotarpiu 2013–2017 m. daugiausia ikiteisminių tyrimų BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatytu pagrindu (nesant padarytos nusikalstamos veikos) – 30,4 proc. nutraukė Kauno apygardos prokuratūros prokurorai ir po 17,4 proc. Šiaulių, Vilniaus, Panevėžio ir Klaipėdos apygardų prokuratūrų prokurorai.

Konstatuotina, kad daugiausia ikiteisminių tyrimų BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatytu pagrindu (nesant padarytos nusikalstamos veikos) – 42 proc. nutraukta Kauno apygardos prokuratūroje, o Vilniaus apygardos prokuratūroje – 19,2 proc., Klaipėdos ir Šiaulių – po 15,4 proc., mažiausiai – 7,7 proc. Panevėžio apygardos prokuratūroje. Nustatyta, kad beveik visose šiose baudžiamosiose bylose ikiteisminius tyrimus organizavo ir jiems vadovavo bei sprendimus nutraukti ikiteisminius tyrimus priėmė šalies apygardų prokuratūrų Organizuotų nusikaltimų ir korupcijos skyrių prokurorai, išskyrus tris baudžiamąsias bylas, kuriose ikiteisminiam tyrimui vadovavo Kauno apygardos prokuratūros apylinkių prokurorai.

Pasiskirstymas pagal ikiteisminius tyrimus atlikusias ikiteisminio tyrimo įstaigas. Policijos įstaigų padalinių kompetencijų atlikti ikiteisminius tyrimus aprašu, patvirtintu Lietuvos policijos generalinio komisaro 2014 m. spalio 17 d. įsakymu Nr. 5-V-890 „Dėl Policijos įstaigų padalinių kompetencijų atlikti ikiteisminius tyrimus aprašo patvirtinimo“ (toliau – Kompetencijų aprašas), nustatytos ikiteisminį tyrimą atliekančių policijos įstaigų padalinių veikimo ribos (kompetencijos) vykdant policijai nustatytas funkcijas, numatytas BPK užkardant, atskleidžiant ir tiriant nusikalstamas veikas. Vadovaujantis Kompetencijų aprašu, ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis pagal BK 147, 147¹, 147², 157 straipsnius atlikimas priskirtas specializuotų kriminalinės policijos organizuoto nusikalstamumo tyrimo padalinių privalomajai kompetencijai.

Nustatyta, kad 90 proc. visų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų, kurie buvo nutraukti BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu, 2018–2021 m. atliko specializuotų kriminalinės policijos organizuoto nusikalstamumo tyrimo padalinių pareigūnai:

- 6 atliko Kauno aps. VPK Kriminalinės policijos organizuoto nusikalstamumo tyrimo valdybos (toliau – KPONTV) pareigūnai ir 2 Kauno aps. VPK struktūrinio padalinio – miesto arba rajono policijos komisariatų Veiklos skyriaus pareigūnai;

- 4 atliko Vilniaus aps. VPK KPONTV pareigūnai;

- 3 atliko Šiaulių aps. VPK KPONTV pareigūnai;
- 2 atliko Klaipėdos aps. VPK KPONTV ir 1 Klaipėdos aps. VPK Kriminalinės policijos sunkių nusikaltimų tyrimo valdybos pareigūnai;
- 2 atliko Panevėžio aps. VPK KPONTV pareigūnai;
- 2 atliko Tauragės aps. VPK Kriminalinės policijos organizuoto nusikalstamumo tyrimo skyriaus (toliau – KPONTS) pareigūnai;
- 2 atliko Alytaus aps. VPK KPONTS pareigūnai;
- po 1 – Marijampolės aps. VPK KPONTS ir Marijampolės aps. VPK struktūrinio padalinio – rajono policijos komisariato Veiklos skyriaus pareigūnai;
- 1 – Telšių aps. VPK KPONTS pareigūnai.

2013–2017 m. laikotarpiu specializuotų kriminalinės policijos organizuoto nusikalstamumo tyrimo padalinių pareigūnai atliko 74 proc. visų BPK numatytais pagrindais nutrauktų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų. Pažymėtina, kad 2018–2021 m., kaip ir 2013–2017 m., Utenos aps. VPK policijos įstaigose ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis nutraukta nebuvo. Analizuojamu 2018–2021 m. laikotarpiu nepakito ir tai, kad policija išliko pagrindine ikiteisminio tyrimo įstaiga, atliekančia ikiteisminius tyrimus baudžiamosiose bylose dėl prekybos žmonėmis, ir tai, kad šios kategorijos nusikalstamų veikų tyrimuose prokurorai nesinaudoja BPK 170 straipsnyje („Prokuroro įgaliojimai atliekant ikiteisminį tyrimą“) numatyta teise prokurorui pačiam atlikti visą ikiteisminį tyrimą ar atskirus ikiteisminio tyrimo veiksmus.

Apibendrinant konstatuotina, kad didžiąją dalį (90 proc.) visų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų, kurie buvo nutraukti BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu, 2018–2021 m. atliko specializuotų kriminalinės policijos organizuoto nusikalstamumo tyrimo padalinių pareigūnai, o 2013–2017 m. specializuotų kriminalinės policijos organizuoto nusikalstamumo tyrimo padalinių pareigūnai atliko 74 proc. visų BPK numatytais pagrindais nutrauktų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų.

Ikiteisminio tyrimo pradėjimo vada, pagrindas. Nusikalstamos veikos kvalifikavimas pradinėje stadijoje. Susipažinus su 2018–2021 m. baudžiamosiomis bylomis dėl prekybos žmonėmis, kuriose ikiteisminis tyrimas buvo pradėtas pagal baudžiamojo įstatymo straipsnius, numatančius baudžiamąją atsakomybę už prekybos žmonėmis nusikaltimų padarymą, ir dėl kurių, vadovaujantis BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punktu, buvo priimti sprendimai ikiteisminį tyrimą nutraukti, kaip ir tose, kuriose ikiteisminiai tyrimai buvo atlikti ir šiuo pagrindu nutraukti 2013–2017 m., galima išskirti šias ikiteisminių tyrimų pradžios vadas:

1. Galbūt asmeniškai nukentėjusio nuo prekybos žmonėmis nusikaltimo asmens pranešime ar pareiškime dėl jo atžvilgiu galbūt įvykdytų nusikalstamų veikų nurodytos aplinkybės.
2. Asmens pareiškime ar pranešime nurodytos aplinkybės apie galėjusį nukentėti kitą asmenį dėl jo atžvilgiu galbūt įvykdytų nusikalstamų veikų, turinčių prekybos žmonėmis nusikaltimo požymių.
3. Įvairių įstaigų, institucijų ar NVO pranešimuose nurodytos aplinkybės apie galbūt padarytą nusikaltimą dėl prekybos žmonėmis.

Nustatyta, kad ikiteisminiai tyrimai dėl prekybos žmonėmis pagal BK 147, 147¹, 157 straipsnius dažniausiai, kaip ir numatyta Rekomendacijose dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos, patvirtintose Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008 m. rugpjūčio 11 d. įsakymu Nr. I-110 „Dėl Rekomendacijų dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos patvirtinimo“ (toliau – Rekomendacijos dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo

tvarkos), buvo pradedami tiek rezoliucijų užrašymu ant asmenų pareiškimų, pranešimų ar skundų, tiek šios informacijos pagrindu surašytais pareigūnų tarnybinais pranešimais, tiek prokuroro nutarimais, kuriais buvo naikinti policijos pareigūnų įvykio aplinkybių patikslinimo medžiagose priimti nutarimai atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą. Tačiau pasitaikė pavienių atvejų, kai ikiteisminis tyrimas dėl prekybos žmonėmis, nors ir buvo atliekamas, tačiau formaliai, IBPS duomenimis, nebuvo pradėtas nei vienu iš Rekomendacijose dėl ikiteisminio tyrimo pradžios ir jos registravimo tvarkos nurodytų būdų.

Išanalizavus 29 baudžiamųjų bylų medžiagas, kuriose buvo priimti sprendimai nutraukti ikiteisminį tyrimą BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatytu pagrindu, asmens veiksmuose nenustačius nusikalstamą veiką kvalifikuojančių požymių ar jų visumos, nustatyta, kad:

9 (31 proc.) baudžiamosiose bylose vada pradėti ikiteisminį tyrimą buvo pačių galbūt nukentėjusių nuo prekybos žmonėmis nusikalstamų veikų asmenų pranešimai ar pareiškimai apie jų atžvilgiu daromas nusikalstamas ar neteisėtas veikas. Pažymėtina, kad iš jų 3 ikiteisminiai tyrimai dėl prekybos žmonėmis buvo pradėti prokurorų nutarimais panaikinti policijos pareigūnų nutarimus atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą aplinkybių patikslinimo medžiagose.

Asmenų pareiškimų pagrindu pradėti ikiteisminiai tyrimai, kuriuose 2018–2021 m. priimti sprendimai nutraukti ikiteisminį tyrimą BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu:

1. Ikiteisminis tyrimas Nr. 01-1-07204-17 pradėtas 2017 m. prokurorui priėmus nutarimą naikinti policijos pareigūno priimtą nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą aplinkybių patikslinimo medžiagoje ir šio nutarimo pagrindu policijos pareigūno pradėtas ikiteisminis tyrimas pagal BK 147 straipsnio 1 dalį dėl pareiškėjos nurodytų aplinkybių, kad ji, gavusi pasiūlymą iš šeimos narių, išvyko į Airiją, kur sudarė fiktyvią santuoką su pakistaniečiu, o už sudarytą santuoką gautus pinigus pasisavino pareiškėjos šeimos nariai. Atlikus ikiteisminio tyrimo veiksmus ir asmenų veiksmuose nenustačius prekybos žmonėmis nusikaltimą kvalifikuojančių požymių (nusikalstamų veiksmų, valios palenkimo būdų ir tikslo asmenį išnaudoti priverstinei ar fiktyviai santuokai) visumos, konstatuota, kad nepadaryta nusikalstama veika. Ikiteisminis tyrimas 2018 m. nutrauktas.

2. Ikiteisminis tyrimas Nr. 01-1-23982-17 pradėtas 2017 m., kai asmuo, kreipdamasis pareiškimu į policiją, nurodė, kad pažįstamas vyras jam ir jo draugui pasiūlęs vykti dirbti į Angliją pagal turimą mūrininko specialybę, šiems sutikus, organizavo jų kelionę į Angliją, kur pasitikęs asmenys nurodė, kad šie turės auginti narkotines medžiagas – kanapes, tačiau su tokiu darbu nesutikęs grįžo į Lietuvą. Pareiškimo pagrindu surašytu policijos pareigūno tarnybiniu pranešimu buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas pagal BK 147 straipsnio 1 dalį dėl galbūt padaryto prekybos žmonėmis nusikaltimo nusikalstamų veikų darymo – narkotinių medžiagų užsienio valstybėje (Anglijoje) auginimo tikslais. Atlikus ikiteisminio tyrimo veiksmus, nebuvo gauta objektyvių duomenų, patvirtinančių pareiškėjo nurodytą išnaudojimo tikslą, o būtent nusikalstamų veikų darymui – narkotinių medžiagų auginimui, todėl, nenustačius prekybos žmonėmis nusikaltimą kvalifikuojančių požymių (nusikalstamų veiksmų, valios palenkimo būdų ir tikslo asmenį išnaudoti priverstinei ar fiktyviai santuokai) visumos, konstatuota, kad nepadaryta nusikalstama veika. Ikiteisminis tyrimas 2018 m. nutrauktas. Pažymėtina, kad, nepaisant to, kad pareiškėjas nurodė, jog aukomis galėjo tapti du asmenys – jis ir jo draugas, ikiteisminis tyrimas buvo atliekamas pagal BK 147 straipsnio 1 dalį.

3. Ikiteisminis tyrimas Nr. 01-1-31096-17 pradėtas 2017 m., kai pareiškėja, elektroniniu paštu kreipdamasi į prokuratūrą, nurodė, kad 2012 m. pažįstamas vyras jai ir jos draugei už fiktyvių santuokų sudarymą Anglijoje, Škotijoje su pakistaniečiais pažadėjo sumokėti po 3 000 svarų sterlingų, tačiau po santuokų sudarymo žadėtų pinigų negavo. Prokuratūros persiūsto pareiškimo pagrindu surašytu policijos pareigūno tarnybiniu pranešimu buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas pagal

BK 147 straipsnio 2 dalį dėl prekybos žmonėmis fiktyvioms, priverstinėms santuokoms. Atliekant ikiteisminį tyrimą buvo gauta duomenų apie galbūt dar vieną prekybos žmonėmis auką – fiktyviai ištekintą merginą. Tačiau atlikus būtinus ikiteisminio tyrimo veiksmus, objektyvių faktinių duomenų apie sudarytas santuokas ir merginų atžvilgiu naudotą prievartą negauta, todėl, nenustačius prekybos žmonėmis nusikaltimo požymių visumos, ikiteisminis tyrimas 2018 m. buvo nutrauktas. Pažymėtina, kad priimdamas sprendimą nutraukti ikiteisminį tyrimą prokuroras aptarė ir tai, kad pagal 2012 m. pareiškėjos nurodytų įvykių metu galiojusius nacionalinius teisės aktus, numatančius baudžiamąją atsakomybę už prekybos žmonėmis nusikaltimų padarymą, atsakomybę už asmenų išnaudojimą priverstinėms ar fiktyvioms santuokoms nebuvo reglamentuota, tačiau savo sprendimą grindė objektyvių faktinių duomenų apie galbūt sudarytas fiktyvias, priverstines santuokas trūkumu.

4. Ikiteisminis tyrimas Nr. 05-2-00091-17 pradėtas 2017 m., prokurorui priėmus nutarimą naikinti policijos pareigūno nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą aplinkybių patikslinimo medžiagoje bei pradėti ikiteisminį tyrimą pagal BK 147 straipsnio 1 dalį, dėl pareiškėjo nurodytų aplinkybių, jog gyvendamas Olandijoje, pažįstamo Lietuvos piliečio, pas kurį gyveno, buvo išnaudojamas nusikalstamų veikų darymui – dyzelino vagystei bei vagystėms iš saugomos teritorijos. Atlikus ikiteisminį tyrimą objektyvių faktinių duomenų, kad pareiškėjo atžvilgiu buvo daromi prekybos žmonėmis sudėti sudarantys nusikalstami veiksmai bei palenkta valia, todėl konstatavus, kad nepadaryta nusikalstama veika, 2018 m. ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas.

5. Ikiteisminis tyrimas Nr. 03-2-00074-17 pradėtas 2017 m., prokurorui priėmus nutarimą naikinti policijos pareigūno priimtą nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą aplinkybių patikslinimo medžiagoje dėl pareiškėjos nurodytų aplinkybių, kad ji, kartu su draugu, savo noru išvyko į Jungtinę Karalystę, siekdami užsidirbti, kur per pažįstamus asmenis surado gyvenamąją vietą bei darbą labdaros organizacijoje – tam tikrose miesto teritorijose prie gyventojų namų turėjo išmėtyti skrajutes ar labdarai skirtus maišelius, pareiškėja nurodė, kad šį darbą dirbo dėl pažįstamų asmenų jų atžvilgiu naudotos prievartos. Pareigūnas, atlikęs aplinkybių patikslinimą, priėmė nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, kurį nutarimu naikindamas prokuroras pradėjo ikiteisminį tyrimą pagal BK 147¹ straipsnio 1 dalį dėl išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms. Atlikus būtinus ikiteisminio tyrimo veiksmus, objektyvių faktinių duomenų, patvirtinančių asmenų teiginius apie prievartą dirbtą darbą, negauta, be to, ikiteisminio tyrimo metu apklausiami liudytojais pareiškėjai pareiškime nurodytą pirminę informaciją paneigė, nurodydami, kad jų darbas jiems pasirodė per sunkus, o neturėdami lėšų grįžti namo, kreipėsi į Lietuvos ambasadą Jungtinėje Karalystėje, nurodydami šias aplinkybes, kad ši suorganizuotų jiems kelionę į Lietuvą. Konstatavus, kad nepadaryta nusikalstama veika, ikiteisminis tyrimas 2018 m. buvo nutrauktas.

6. Ikiteisminis tyrimas Nr. 01-1-44405-18 pradėtas 2018 m., pareiškėjai nurodžius, kad 2017 m. per pažįstamus asmenis išvyko dirbti į Jungtinę Karalystę – už sutartą 250 svarų sterlingų atlygi prižiūrėti jai nepažįstamos moters mažamečių vaikų. Tačiau pinigai jai mokami nebuvo, o ji buvo išnaudojama priverstiniam darbui, nes jai darbdavė pinigų nemokėjo, ją mušdavo, liepdavo dirbti kitus namų ruošos darbus, o išvažiuoti iš Jungtinės Karalystės ji negalėjo, kadangi nemoka anglų kalbos ir tam neturėjo pinigų. Pareigūno rezoliucija buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas pagal BK 147 straipsnio 1 dalį dėl prekybos žmonėmis priverstiniam darbui ar paslaugos. Ikiteisminio tyrimo metu leistinomis baudžiamojo proceso priemonėmis ir būdais buvo aiškinamasi dėl visų objektyviai, faktiniais duomenimis galimų pagrįsti aplinkybių. Pažymėtina, kad BK 147 straipsnyje numatytos nusikalstamos veikos (prekyba žmonėmis) sudėty nuo BK 147¹ straipsnyje numatytos nusikalstamos veikos (išnaudojimas priverstiniam darbui ar paslaugoms) sudėties skiria ne tik skirtingi nusikalstami veiksmai – prekybos žmonėmis atveju – bet kuris alternatyvus veiksmas – pardavimas, pirkimas,

kitaip perleidimas, įgijimas, verbavimas, gabenimas ar laikymas nelaisvėje palenkiant aukos valią išnaudojimo tikslu, o išnaudojimo priverstiniam darbui ir paslaugoms atveju – valią palenkiančių būdų – fizinio smurto, grasinimų, apgaulės ar kitų BK 147 straipsnyje nurodytų būdų neteisėtas, panaudojimas, prievarta verčiant asmenį dirbti darbą ar teikti paslaugas, bet ir nusikalstamos veikos pasekmės – prekybos žmonėmis atveju pakanka objektyviais faktiniais duomenimis pagrįsti siekį prekybos žmonėmis auką išnaudoti BK nurodytais ar kitais tikslais, o išnaudojimo priverstiniam darbui ir paslaugoms atveju – objektyviais faktiniais duomenimis pagrįsti, kad asmuo prievarta, palaužiant jo valią, buvo išnaudojamas darbui ar paslaugoms. Šių nusikalstamų veiksmų sudėtis vienija bendras požymis – valios palenkimo būdas – prievarta, smurtas, galimybės pasipriešinti atėmimas, pasinaudojimas asmens pažeidžiamumu ar priklausomybėmis, ar apgaulė. Duotuoju atveju, remiantis pirmine informacija, ikiteisminis tyrimas galėjo būti pradėtas dėl BK 147¹ straipsnyje numatytos nusikalstamos veikos – asmens išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms. Tačiau, atlikus ikiteisminio tyrimo veiksmus, nebuvo gauta pagrįstų faktinių objektyvių duomenų apie pareiškėjos atžvilgiu naudotą psichologinę prievartą, smurtą ar palaužtą valią, apribotas galimybes pasirinkti atlikti darbą arba laisvai išvykti, jaučiant nepasitenkinimą esamu darbu. Įvertinus surinktus duomenis, konstatuota, kad nėra padaryta nusikalstama veika, turinti BK 147 straipsnio 1 dalyje numatytų požymių visumą, todėl ikiteisminis tyrimas 2019 m. buvo nutrauktas.

7. Ikiteisminis tyrimas Nr. 01-1-11609-19 pradėtas 2019 m., pareiškėjai nurodžius, kad pažištamasis vyras, žinodamas, kad ji neturi pastovaus pragyvenimo šaltinio, turinti neįgalumą, auginanti du vaikus, grasindamas viešai paskelbti, kad ji yra prostitutė, paviešinti ją kompromituojančius vaizdo įrašus ir grasindamas atimti vaikus, nori priversti ją teikti seksualines paslaugas už atlygį ir iš to pasipelnyti. Pareiškimo pagrindu surašytu policijos pareigūno tarnybiniu pranešimu buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas pagal BK 147 straipsnio 1 dalį dėl prekybos žmonėmis, siekiant išnaudoti pareiškėją prostitucijai. Atliekant ikiteisminį tyrimą, nustatyta, kad pareiškėja serga psichine liga – organiniu klijedesiniu sutrikimu ir pareiškime nurodė nebūtas, išgalvotas aplinkybes. Pažymėtina, kad atliekant ikiteisminį tyrimą buvo išnaudotos visos baudžiamojo proceso įstatymo leistos galimybės, siekiant pašalinti visas galimas abejones dėl pareiškime nurodytų aplinkybių tikrumo. Ikiteisminis tyrimas nutrauktas 2020 m.

8. Ikiteisminis tyrimas Nr. 01-1-39889-19 pradėtas 2019 m., kai į policiją su pareiškimu pasikreipusi pareiškėja nurodė, kad 2019 m. ji per socialinį tinklą „Facebook“ susipažino su vyru, su kuriuo pradėjo artimai bendrauti, buvo pora. Tais pačiais metais ji nuvyko gyventi pas jį į Olandiją, kur jos draugas pasikeitė, pradėjo psichologiškai ją verbuoti užsiimti prostitucija, neduodavo pinigų maistui, pragyvenimui, dėl to ji buvo priversta teikti lytines paslaugas kitiems asmenims už pinigus, kurias draugas filmavo. Ištrūkusi į Lietuvą kreipėsi į policiją. Šio pareiškimo pagrindu tarnybiniu pranešimu buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas pagal BK 147 straipsnio 1 dalį dėl prekybos žmonėmis, siekiant išnaudoti prostitucijai. Ikiteisminio tyrimo metu surinktais objektyviais faktiniais duomenimis, pagrįstais pareiškėjos ir jos draugo tarpusavio susirašinėjimu elektroninėje erdvėje, nustatyta, kad jie abu savanoriškai bei savo iniciatyva keitėsi pornografinio turinio informacija, kartu planavo bei sutarė abu poroje teikti Olandijoje seksualines paslaugas už atlygį, o gautą pelną dalintis tarpusavyje. Nesurinkus objektyvių duomenų, pagrindžiančių galbūt padarytos nusikalstamos veikos – prekybos žmonėmis požymių visumą, ikiteisminis tyrimas dėl prekybos žmonėmis pagal BK 147 straipsnio 1 dalį 2020 m. buvo nutrauktas.

9. Ikiteisminis tyrimas Nr. 01-1-50449-20 buvo pradėtas pagal BK 145 straipsnio 1 dalį dėl asmens pareiškime nurodytų aplinkybių, kad pažištami asmenys jo atžvilgiu naudodami psichinę

prievartą, įrėmę į koją daiktą, panašų į ginklą, prievarta įsisodino jį į automobilį ir nusivežę laikė uždarytą garaže, kur vertė jį vartoti narkotines medžiagas ir grasino, kad jei jis nesutiks kartu su jais vykdyti nusikalstamų veikų, jį nušaus. Ikiteisminio tyrimo metu, aiškinantis įvykio aplinkybes, įtariamųjų asmenų veiksmai, be kita ko, buvo kvalifikuoti ir pagal BK 147¹ straipsnį. Tačiau prokuroras, atsižvelgdamas į šioje byloje nustatytas faktines aplinkybes, nutraukdamas ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis nusikaltimo padarymo, konstatavo, kad ikiteisminio tyrimo metu jokių objektyvių ir neginčijamų duomenų, kad įtariamieji asmenys atliko jiems inkriminuojamus nusikalstamus veiksmus, nesurinkta. Byloje, išskyrus vienintelius nukentėjusiojo parodymus, nesurinkta kitų objektyvių duomenų, patvirtinančių galbūt nukentėjusiojo parodymus, o sprendžiant asmens kaltės klausimą, vadovautis išimtinai vien nukentėjusiojo duotais parodymais, kurių nepatvirtina jokie kiti objektyvūs duomenys, negalima.

6 (20,7 proc.) ikiteisminių tyrimų vadomis pradėti ikiteisminius tyrimus buvo asmenų pranešimuose ar pareiškimuose nurodyta informacija apie dingusius artimuosius ar šeimos narius bei jų atžvilgiu galbūt daromas nusikalstamas veikas, susijusias su prekyba žmonėmis. Pažymėtina, kad net 4 iš šių ikiteisminių tyrimų pirminėje ikiteisminio tyrimo stadijoje buvo pradėti pagal kodą 556 000 dėl dingusio asmens paieškos, pareiškėjams nurodžius, kad nebegali susisiekti su šeimos nariais, artimaisiais, arba gavus duomenų, kad šie galėjo nukentėti nuo jų atžvilgiu padarytų nusikaltimų.

Asmenų pranešimų ar pareiškimų apie jų artimųjų, šeimos narių atžvilgiu galbūt padarytas nusikalstamas veikas pagrindu pradėti ikiteisminiai tyrimai, kuriuose 2018–2021 m. priimti sprendimai nutraukti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu:

1. 2017 m. pareiškėja per Kovos su prekyba žmonėmis ir išnaudojimu centrą kreipėsi į policiją, nurodydama, kad globotinės paauglys brolis galbūt tapo prekybos žmonėmis auka, būtent nurodė, kad vaikinai atsiuntė SMS pranešimą, kad išvažiuoja pas draugą ir negrįš dvi savaites, tačiau po dviejų savaičių namo negrįžo, telefonu neatsiliepė, tačiau periodiškai siuntė SMS pranešimus, kad yra gyvas ir grįš. Nurodytos informacijos pagrindu pagal kodą 556 000 buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas Nr. 01-1-63680-17 dėl dingusio be žinios asmens. Atlikus pirminius ikiteisminio tyrimo veiksmus nustatyta, kad nepilnametis nenustatytomis aplinkybėmis išvyko į Vokietiją, kur galbūt buvo trumpam sulaikytas pareigūnų vagysčių byloje, veika pareigūno tarnybiniu pranešimu perkvalifikuota pagal BK 157 straipsnio 1 dalį. Ikiteisminio tyrimo metu, atliekant įvairius tyrimo veiksmus (tarp jų ir paskelbus dingusio vaiko tarptautinę paiešką, keičiantis informacija su užsienio teisėsaugos institucijomis ir kt.) ir siekiant surasti nepilnametį bei nustatyti galimas jo dingimo aplinkybes, nepilnametis buvo surastas Lietuvoje, grįžęs iš užsienio. Apklausias vaikas jokių galbūt jo atžvilgiu padarytos nusikalstamos veikos aplinkybių nenurodė, teigė, kad niekas jo neišnaudojo, nevertė daryti nusikalstamų veikų, jo laisvės nevaržė, prievartos ar smurto nenaudojo, o jis pats savarankiškai sugalvojo pakeliauti ir savo iniciatyva, niekieno nepadedamas, iš sutaupytų pinigų išvyko į užsienį paatostogauti, kur Vokietijoje trumpam buvo sulaikytas ir apklaustas Vokietijos policijos pareigūnų vagysčių byloje, tačiau jam jokie įtarimai ar kaltinimai pareikšti nebuvo. Nesurinkus pakankamai duomenų, pagrindžiančių, kad galėjo būti padaryta nusikalstama veika dėl prekybos vaiku, 2018 m. ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas.

2. 2017 m. į policiją kreipėsi pareiškėjas, nurodydamas, kad jo sesuo yra išvežta į Vokietiją ir galbūt buvo parduota nusikalstamo pasaulio Vokietijoje atstovams bei laikoma uždaryta striptizo klube. Gautos informacijos pagrindu pagal kodą 556 000 buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas

Nr. 01-1-44061-17 dėl dingusio be žinios asmens. Atlikus skubius pirminius ikiteisminio tyrimo veiksmus dėl asmens paieškos ir pareigūnams nustatčius merginos buvimo vietą, papildomai gautos informacijos pagrindu veika pareigūno tarnybiniu pranešimu buvo perkvalifikuota pagal BK 147 straipsnio 1 dalį. Atliekant tolesnius ikiteisminio tyrimo veiksmus ir aiškinantis įvykio aplinkybes, gauta informacija apie tai, kad mergina apgaule buvo išgabenta į Vokietiją ir ten parduota, siekiant išnaudoti ją prostitucijai, nepasitvirtino ir nebuvo pagrįsta objektyviais faktiniais duomenimis, todėl 2018 m. ikiteisminis tyrimas, konstatavus, kad nepadaryta BK 147 straipsnio 1 dalyje numatyta nusikalstama veika, buvo nutrauktas, o asmenų veiksmai kvalifikuoti atitinkamai pagal BK 307 straipsnio 2 dalį, patraukiant juos baudžiamojon atsakomybėn dėl pelnymosi iš kito asmens prostitucijos.

3. 2017 m. policijoje gauto mamos pareiškimo dėl neaiškiomis aplinkybėmis tariamai į kitą miestą išvykusio nepilnamečio sūnaus pagrindu pagal kodą 556 000 buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas Nr. 01-1-45857-17 dėl dingusio be žinios asmens. Atliekant ikiteisminį tyrimą dėl dingusio asmens, pareiškėja sulaukė sūnaus skambučio, sūnus nurodė, kad yra sulaikytas už Vokietijoje padarytą smurtinį nusikaltimą. Naujai paaiškėjusių aplinkybių pagrindu ikiteisminis tyrimas pareigūno tarnybiniu pranešimu perkvalifikuotas pagal BK 157 straipsnio 1 dalį. Tolesnio tyrimo eigoje, atliekant intensyvius ikiteisminio tyrimo veiksmus, surinkti objektyvūs faktiniai duomenys, kad nepilnametis pats aktyviai ieškojo kontaktų su nusikalstamas veikas organizuojančiais asmenimis, su kuriais galėtų išvykti į užsienį daryti nusikaltimų, nors šie vienu metu buvo atsisakę vežtis jį kartu, taip pat ikiteisminio tyrimo metu surinkti duomenys leido daryti išvadą, kad jis pats norėjo ir siekė dalyvauti nusikalstamoje veikoje kaip bendrininkas, turėdamas konkretų tikslą už daromas nusikalstamas veikas gauti atlygį. Be to, pats nepilnametis atliekamo ikiteisminio tyrimo metu su pareigūnais bendrauti atsisakė, parodymų dėl reikšmingų aplinkybių objektyviai tiesai nustatyti nedavė, todėl, išnaudojus visas įstatymų leistinas priemones ir būdus, nenustačius visų būtinų nusikalstamos veikos dėl prekybos vaiku sudėties požymių, konstatavus, kad nepadaryta BK 157 straipsnyje numatyta veika, ikiteisminis tyrimas 2019 m. buvo nutrauktas.

4. 2017 m. mamos pareiškime policijai dėl į namus negrižusio pilnamečio, tačiau psichinę negalią turinčio sūnaus nurodytos informacijos pagrindu pagal kodą 556 000 buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas Nr. 01-1-29334-17 dėl dingusio be žinios asmens. Atliekant ikiteisminio tyrimo veiksmus gauta informacijos, kad jaunuolis galėjo būti išgabentas į užsienį atidirbti skolą už suvartotas narkotines medžiagas, todėl ikiteisminis tyrimas pareigūno tarnybiniu pranešimu buvo perkvalifikuotas pagal BK 147 straipsnio 1 dalį. Ikiteisminio tyrimo metu, vykdant jaunuolio paiešką, buvo rasti jaunuolio palaikai. Nustačius, kad vaikino mirtis nebuvo smurtinė, o kitų objektyvių duomenų apie galbūt jo atžvilgiu įvykdytą prekybos žmonėmis nusikaltimą nebuvo gauta, todėl 2019 m. ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas.

5. Ikiteisminis tyrimas Nr. 01-1-62809-17 buvo pradėtas 2017 m. pagal BK 147¹ straipsnio 1 dalį, mamos pareiškime nurodytų aplinkybių dėl galbūt draugo elgetavimui išnaudojamo jos neįgalaus sūnaus pagrindu surašytu pareigūno tarnybiniu pranešimu. Atlikus ikiteisminio tyrimo veiksmus, nebuvo gauta objektyvių duomenų, kad, pasinaudojant vyro pažeidžiamumu ar kitaip palenkiant jo valią, jis prievarta buvo verčiamas prašyti išmaldos. Ikiteisminis tyrimas dėl asmens išnaudojimo priverstiniam darbui ar paslaugoms 2018 m. buvo nutrauktas, tačiau užbaigtas kaltinamuoju aktu dėl nusikalstamų veikų, numatytų BK 182 straipsnyje („Sukčiavimas“), 214 straipsnyje („Netikros elektroninės mokėjimo priemonės gaminimas, tikros elektroninės mokėjimo priemonės klastojimas ar neteisėtas disponavimas elektronine mokėjimo priemone arba jos

duomenimis“) ir 215 straipsnyje („Neteisėtas elektroninės mokėjimo priemonės ar jos duomenų panaudojimas“), padarymo.

6. Ikiteisminis tyrimas Nr. 03-2-00374-19 pagal BK 157 straipsnio 1 dalį dėl vaiko verbavimo prostitucijai buvo pradėtas 2019 m., prokurorui priėmus nutarimą naikinti policijos pareigūno priimtą nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą aplinkybių patikslinimo medžiagoje dėl pareiškėjos nurodytų aplinkybių, kad pažįstama moters, užsiiminėjanti prostitucija, pokalbio metu pasiūlė jos nepilnametei dukrai ir jos nepilnametei draugei vykti į Vokietiją, pareiškėjos manymu, užsiimti prostitucija. Atlikus ikiteisminio tyrimo veiksmus, objektyvių duomenų apie moters ketinimus užverbuoti ar atlikti kitus įstatymo uždraustus nusikalstamus veiksmus pareiškėjos nepilnametės dukros atžvilgiu, siekiant ją išnaudoti prostitucijai Vokietijoje, negauta. 2019 m. ikiteisminis tyrimas nutrauktas nenustačius nusikalstamos prekybos žmonėmis veikos požymių.

14 (48,3 proc.) baudžiamųjų bylų vadomis pradėti ikiteisminius tyrimus dėl prekybos žmonėmis buvo įvairių įstaigų, institucijų ar organizacijų pranešimuose ar pareiškimuose nurodytos aplinkybės apie kitų asmenų atžvilgiu galbūt daromas nusikalstamas veikas.

Asmenų, įstaigų, institucijų ar organizacijų pranešimų ar pareiškimų apie kitų asmenų atžvilgiu galbūt daromas nusikalstamas prekybos žmonėmis veikas, o taip pat pareigūnų tarnybinių pranešimų, nustačius galbūt daromas nusikalstamos veikos dėl prekybos žmonėmis požymius, pagrindais pradėti ikiteisminiai tyrimai, kuriuose 2018–2021 m. priimti sprendimai nutraukti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu:

1. Ikiteisminis tyrimas Nr. 02-2-00331-17 buvo pradėtas 2017 m. dėl mažamečio pardavimo neteisėtam įvaikinimui pagal BK 157 straipsnio 2 dalį, atsižvelgiant į VTAIT pranešime nurodytas aplinkybes, kad lietuvių šeima galbūt pasinaudojo pakaitinės (surogatinės) motinos paslaugomis, siekdami įsivaikinti gimusį kūdikį. Atlikus ikiteisminio tyrimo veiksmus, objektyvių duomenų apie tai, kad moteris bendru sutarimu su šeima būtų pastojusi ir išnešiojusi kūdikį tam, kad šiam gimus galėtų atsisakyti teisių į jį, taip sudarydama galimybę biologinio tėvo sukurtai šeimai jį įsivaikinti, negauta. Ikiteisminis tyrimas 2018 m. buvo nutrauktas.

2. Ikiteisminis tyrimas Nr. 01-1-36208-17 dėl prekybos žmonėmis pagal BK 147 straipsnio 2 dalį 2017 m. buvo pradėtas dėl pareigūno tarnybiniame pranešime nurodytų aplinkybių apie Nepalo piliečius, galbūt išnaudotus panaudojus apgaulę bei pasinaudojant žmonių priklausomumu ir pažeidžiamumu priverstiniam darbui anglių fasavimo fabrike. Pažymėtina, kad jau pirminiame tarnybiniame pranešime, kuriuo pradėtas ikiteisminis tyrimas dėl prekybos žmonėmis, nurodytose aplinkybėse nebuvo minimas prekybos žmonėmis nusikaltimą pagal BK 147 straipsnį kvalifikuojantis nusikalstamas veiksmas (verbavimas, gabenimas, pirkimas, pardavimas ar kt.). Šis nusikaltimo sudėties požymis nebuvo objektyviai nustatytas ir atliekamo ikiteisminio tyrimo metu. Manytina, kad, atsižvelgiant į išaiškintas įvykio aplinkybes, nusikalstama veika vis tik turėjo būti kvalifikuojama pagal BK 147¹ straipsnį dėl asmenų išnaudojimo priverstiniam darbui. Atlikus intensyvius ikiteisminio tyrimo veiksmus, nutarime nutraukti ikiteisminį tyrimą, nesant prekybos žmonėmis nusikaltimo sudėties požymių, buvo konstatuota, kad „*nors ikiteisminio tyrimo metu apklausti Nepalo piliečiai nurodė, kad jaučiasi apgauti, nes atvykę į Lietuvos Respubliką nedirbo darbo, kuris buvo numatytas jų darbo sutartyse, ikiteisminio tyrimo metu nenustatyta, kad darbdavių veiksmai būtų pasižymėję ne tik apgaule siekiant juos išnaudoti vergijos sąlygomis, bet ir vertimu juos dirbti tam tikrą darbą. Kaip nustatyta ikiteisminio tyrimo metu, įmonė, įdarbinusi Nepalo piliečius, užsiiminėjo darbuotojų subranga statybos darbams atlikti ir šiuos asmenis samdė būtent*

darbui statybos sektoriuje, tačiau, atvykus Nepalo piliečiams ir atlikus kvalifikacijos testus paaiškėjus, kad darbininkai yra nekvalifikuoti, jie buvo įdarbinti anglies gamykloje. Pažymėtina ir tai, kad net supratę, kad darbininkai yra nekvalifikuoti, darbdaviai, atsižvelgdami į Nepalo piliečių norą dirbti Lietuvoje, nors ir pažeisdami Leidimo dirbti užsieniečiams išdavimo tvarkos aprašo 58 punktą, kuris numato kad užsienietis negali atlikti kitų darbo funkcijų nei nurodytos išduotame leidime dirbti, laikinai suteikė kito pobūdžio darbą, vykdė darbo sutartyje numatytas sąlygas susijusias su darbo ir poilsio laiku, užtikrino apgyvendinimo ir transportavimo sąlygas“. Tuo pačiu nutarimu nuspręsta, kad ikiteisminio tyrimo metu surinktus duomenis tikslinga perduoti vertinti kompetentingoms institucijoms, atsakingoms už darbo teisės pažeidimų nagrinėjimą. Pažymėtina ir tai, kad šis prokuroro sprendimas buvo apskūstas visoms galimoms instancijoms BPK nustatyta tvarka, kol apygardos teismas neskundžiama nutartimi paliko galioti prokuroro priimtą sprendimą dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo.

3. Ikiteisminis tyrimas Nr. 01-1-10031-18 pradėtas 2018 m. pagal BK 147¹ straipsnio 1 dalį, atsižvelgiant į globos namų pranešimą, kad buvęs globotinis galbūt išnaudojo nepilnametį globos namų gyventoją elgetavimui ir pasisavino elgetaujant surinktas lėšas. Atliekamo ikiteisminio tyrimo metu negauta objektyvių faktinių duomenų, kad nepilnametis buvusio globotinio buvo verčiamas elgetauti, paties elgetavimo fakto, kaip ir panaudotos prievartos globotinio atžvilgiu verčiant jį elgetauti, niekas nematė. Globos įstaigos pranešimas buvo grįstas vaikų tarpusavio pokalbio metu darbuotojų išgirstomis aplinkybėmis, pats nepilnametis globotinis jo priverstinio išnaudojimo faktą elgetavimui atkakliai neigė. 2018 m. nesurinkus duomenų, kad padaryta nusikalstama veika, ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas.

4. Ikiteisminis tyrimas Nr. 01-1-30988-18 pradėtas 2018 m. pagal BK 147¹ straipsnio 1 dalį, atsižvelgiant į globos įstaigos pranešimą, kad savarankiško gyvenimo padalinyje gyvenanti globotinė, turinti vidutinį protinį atsilikimą, buvusios globėjos galbūt buvo išnaudojama ūkio ir buities darbams. Ikiteisminio tyrimo metu įstatymo leistomis priemonėmis ir būdais, atliekant procesinius veiksmus, buvo renkami duomenys, visapusiškai galintys patvirtinti ar paneigti globotinės atžvilgiu buvusios globėjos galbūt atliktus nusikalstamus veiksmus, panaudojant smurtą ir grąsinimus ar kitaip palenkiant jos valią prievarta versti dirbti ūkio darbus. Įvertinęs surinktų duomenų visumą baudžiamosios teisės aspektu, 2019 m. prokuroras priėmė sprendimą ikiteisminį tyrimą nutraukti. Pažymėtina, kad šis prokuroro sprendimas BPK nustatyta tvarka buvo apskūstas aukštesniajam prokurorui, o šiam skundo netenkinus – ikiteisminio tyrimo teisėjui, kuris skundo taip pat netenkinus, tačiau apygardos teismo teisėjo nutartimi buvo panaikinta apylinkės teismo ikiteisminio tyrimo teisėjo nutartis ir priimtas naujas sprendimas panaikinti prokuroro nutarimą dėl ikiteisminio tyrimo nutraukimo, o pats ikiteisminis tyrimas – atnaujintas. Atlikus papildomus ikiteisminio tyrimo veiksmus atnaujintame tyrime ir pašalinus teismo nutartyje nurodytus trūkumus, tačiau nenustačius papildomų duomenų, galinčių patvirtinti prievartinį globotinės išnaudojimo faktą, ikiteisminis tuo pačiu BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu vėl buvo nutrauktas. Šis sprendimas taip pat buvo skundžiamas aukštesniajam prokurorui, kuris skundą atmetė.

5. Ikiteisminis tyrimas Nr. 01-1-39993-16 buvo pradėtas 2016 m. pagal BK 147 straipsnio 1 ir 2 dalis kriminalinės žvalgybos tyrimo metu gautos informacijos apie grupę Lietuvos piliečių, kurie, pasinaudodami asmenų socialiniu, materialiniu pažeidžiamumu, verbavo juos ir gabeno į Jungtinę Karalystę nusikalstamų veikų – sukčiavimų, gaunant valstybės išmokas socialiai remtiniams asmenims, darymui, pagrindu. Šis ikiteisminis tyrimas išskirtinis tuo, kad jo atlikimo metu buvo identifikuota net 50 galimų prekybos žmonėmis aukų, galbūt nukentėjusių nuo asmenų jų

atžvilgiu padarytų nusikalstamų prekybos žmonėmis veikų, ir tik 3 iš jų buvo pripažinti nukentėjusiais. Tačiau, atlikus daugybę įvairių procesinės prievartos ir kitų ikiteisminio tyrimo veiksmų, prokuroras 2019 m. priimtame nutarime nutraukti ikiteisminį tyrimą, konstatavo, „*kad į Jungtinę Karalystę atgabenti Lietuvos Respublikos piliečiai savo veiksmais neatliko jokių galimų nusikalstamų veiksmų, t. y. nesurinkta duomenų, kad jie atliko kokius tai nusikalstamus sukčiavimo veiksmus, o objektyviai nustatyta, kad asmenys Didžiojoje Britanijoje pasinaudojo šių pristatytų asmenų duomenimis, jų asmens dokumentais, kas leidžia daryti pagrįstą išvadą, kad minimu laikotarpiu į Londoną nugabenti pažeidžiami Lietuvos Respublikos piliečiai nebuvo išnaudojami nei nusikalstamų veikų darymui, nei kitai įstatymo leidėjo numatytai išnaudojimo formai, o nenustačius išnaudojimo požymio, nėra ir nusikaltimo, numatyto LR BK 147 str. 1 ir 2 d. sudėties, dėl ko ikiteisminis tyrimas šioje byloje nutrauktinas“.*

6. Ikiteisminiame tyrime Nr. 01-1-60704-17, kuris buvo atliekamas dėl nusikalstamų veikų, numatytų BK 233 str. 1 d., 140 str. 1 d., 149 str. 1 d., 260 str. 1 d., 133 str., 129 str. 2 d. 11 p., padarymo, ikiteisminis tyrimas dėl prekybos žmonėmis pagal BK 147 straipsnio 1 dalį buvo atliekamas advokato, atstovaujančio žuvusios nukentėjusiosios ir jos šeimos interesams, prašymu dėl žuvusios merginos galbūt pardavimo seksualinėms paslaugoms teikti. Šiuo atveju, atsižvelgus į surinktus ikiteisminio tyrimo duomenis ir į tai, kad negauta jokių objektyvių faktinių, advokato prielaidas dėl žuvusiosios atžvilgiu manomai padaryto prekybos žmonėmis nusikaltimo patvirtinančių duomenų, ikiteisminis tyrimas dėl nusikalstamos veikos, numatyto BK 147 straipsnio 1 dalyje, buvo nutrauktas, o baudžiamoji byla užbaigta kaltinamuoju aktu dėl kitų žuvusiosios atžvilgiu padarytų nusikalstamų veikų.

7. Ikiteisminis tyrimas Nr. 01-1-10942-18 pradėtas 2018 m. dėl globos įstaigos pranešime nurodytų aplinkybių apie į globos namus negrįžusį nepilnametį. Atliekant ikiteisminį tyrimą pagal kodą 556 000 dėl dingusio asmens paieškos, nepilnametis buvo surastas Švedijoje bei gražintas namo. Aiškinantis aplinkybes apklausiamas liudytoju nepilnametis parodė, kad su lydinčiu asmeniu išvyko į Švediją, kur jam buvo pažadėtas darbas sandėliuose, tačiau nuvykus paaiškėjo, kad turės vogti. Šių parodymų pagrindu pareigūno tarnybiniu pranešimu ikiteisminis tyrimas klaidingai buvo perkvalifikuotas pagal BK 147 straipsnio 1 dalį dėl prekybos žmonėmis, o ne prekybos vaiku – pagal BK 157 straipsnio 1 dalį. 2019 m. ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas, konstatavus, kad atliktų procesinių ikiteisminio tyrimo veiksmų metu kitų objektyvių, ne tik nepilnamečio parodymais grįstų duomenų, patvirtinančių apie galbūt nepilnamečio atžvilgiu kitų asmenų padarytus nusikalstamus veiksmus, siekiant išnaudoti jų nusikalstamų veikų darymui, negauta.

8. Ikiteisminiame tyrime Nr. 01-1-26794-19, pradėtame dėl vaiko tvirkinimo, 2019 m. dėl ikiteisminio tyrimo teisėjo atliktos nukentėjusios mergaitės apklausos metu parodytų aplinkybių apie tai, kad ją mama namuose galbūt pardavinėjo vyrams už pakuotę alaus, kad ši teiktų jiems seksualines paslaugas, pareigūnai tarnybiniu pranešimu pradėjo ikiteisminį tyrimą dėl prekybos mažamečiu vaiku seksualiniam išnaudojimui pagal BK 157 straipsnio 2 dalį. Ikiteisminio tyrimo metu faktinių, objektyvių ir pagrįstų duomenų, patvirtinančių mergaitės parodymus, negauta, todėl ikiteisminis tyrimas dėl prekybos vaiku 2020 m. nutrauktas.

9. Ikiteisminis tyrimas Nr. 03-2-00291-19 buvo pradėtas 2019 m. prokuroro sprendimu, remiantis teismo nagrinėjamoje dėl disponavimo narkotinėmis ir psichotropinėmis medžiagomis baudžiamojoje byloje teisėjo nutartimi, vieno iš teisiamųjų asmenų veiksmuose išvelgus kito teisiamąjį atžvilgiu galbūt padarytus nusikalstamus veiksmus, atitinkančius nusikalstamos veikos, numatytos BK 147 straipsnyje, sudėties požymius – vertimą, panaudojant psichologinį ir fizinį smurtą bei reikalaujant gražinti tariamą skolą, platinti narkotines ir psichotropines medžiagas. Atlikus

ikiteisminio tyrimo veiksmus, 2020 m. prokuroras, įvertinęs ikiteisminio tyrimo metu surinktus duomenis ir nenustatęs objektyviai pagrįstų nusikalstamos prekybos žmonėmis veikos sudėti apibūdinančių požymių visumos, priėmė nutarimą ikiteisminį tyrimą nutraukti.

10. Ikiteisminis tyrimas Nr. 01-1-42422-19 buvo pradėtas pagal kodą 556 000 dėl dingusio be žinios asmens, policijoje gauto globos įstaigos pranešimo apie dingusią nepilnametę pagrindū. Registrų duomenimis, nepilnametės paieška buvo skelbta 20 kartų. Vykdamas paieškos ir ikiteisminio tyrimo veiksmus nepilnametės mama pateikė informaciją, kad jos dukra, kuri yra priklausoma nuo suaugusio vyro, galbūt yra jo išvežta iš Lietuvos išnaudojimo tikslais. Šios informacijos pagrindū, taip pat pareigūno tarnybiniu pranešimu ikiteisminis tyrimas buvo perkvalifikuotas pagal BK 157 straipsnio 1 dalį. Ikiteisminio tyrimo metu surasta nepilnametė mamos parodymus paneigė, nurodydama, kad jos atžvilgiu prievarta naudojama nebuvo, valia nepalenkta, nusikalstami veiksmai neatlikti bei jokiai veiklai ar paslaugoms išnaudojama nebuvo. O minimas vyras – jos draugas, su kuriuo gyveno išvykusi į Vokietiją, kur jis ją išlaikė bei davė pinigų išlaidoms ir kelionei. Kitų objektyvių duomenų, kad nepilnametės atžvilgiu įvykdyta nusikalstama veika ar kad ji būtų buvusi išnaudota prostitucijai ar kitais tikslais, negauta. Ikiteisminis tyrimas 2020 m. buvo nutrauktas.

11. Ikiteisminis tyrimas Nr. 01-1-41876-18 dėl prekybos žmonėmis pagal BK 147 straipsnio 2 dalį buvo pradėtas policijos pareigūnų tarnybiniu pranešimu, gautos informacijos pagrindū apie galbūt nukentėjusius Lietuvos Respublikos piliečius, kurie, pasinaudojant jų pažeidžiamu bei panaudojant apgaulę jų atžvilgiu, t. y. žadant geras apgyvendinimo sąlygas ir gerą užmokestį už darbą automobilių plovyklose bei statybose, buvo užverbuoti ir išnaudojami priverstiniam darbui Jungtinėje Karalystėje. Atlikus aibę ikiteisminio tyrimo veiksmų ir surinkus reikšmingus tyrimui duomenis apie galbūt padaryto nusikaltimo aplinkybes, prokuroras, įvertinęs šių surinktų duomenų visumą ir jų pakankamumą, pažymėdamas, kad ikiteisminiame tyrime nustatytos aplinkybės (darbo sutarčių nesudarymas, darbo užmokesčio mokėjimo būdas) labiau atitinka nelegalaus ir (ar) nedeklaruoto darbo turinį, bet ne prekybos žmonėmis padarymo būdą, konstatavo, kad nepadaryta nusikalstama veika dėl prekybos žmonėmis. Prokuroro sprendimas buvo apskūstas BPK nustatyta tvarka visoms instancijoms, tačiau apygardos teismo neskundžiama nutartimi buvo pripažintas pagrįstu ir teisėtu.

12. Ikiteisminis tyrimas Nr. 01-1-45551-20 buvo pradėtas dėl globos įstaigos pranešime nurodytų aplinkybių, kad nepilnametės nuolat leidžia laiką pas biologinę motiną, kuriai neterminuotam laikui yra apribota valdžia dukrų atžvilgiu ir pas kurią namuose lankosi skirtingi vyrai, su kuriais galbūt laiką leidžia ir nepilnametės globotinės, taip pat kad nepilnametės gatvėje išvilioja pinigus iš žmonių ir neša juos mamai. Pažymėtina, kad globos įstaigos pranešimo pagrindū ikiteisminį tyrimą tarnybiniu pranešimu pradėjęs pareigūnas neatsižvelgė į tai, kad dėl nusikalstamos veikos galėjo nukentėti nepilnametės, ir veiką kvalifikavo pagal BK 147 straipsnio 2 dalį dėl prekybos žmonėmis, o ne pagal BK 157 straipsnio 2 dalį dėl vaikų pirkimo ar pardavimo. Atlikus ikiteisminio tyrimo veiksmus nustatyta, kad globos įstaigos informacija nepasitvirtino ir jokia nusikalstama veika mergaičių atžvilgiu padaryta nebuvo. 2021 m. ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas.

13. Ikiteisminis tyrimas Nr. 04-2-00049-21 pradėtas 2021 m., prokurorui priėmus motyvuotą nutarimą naikinti policijos pareigūno nutarimą atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą aplinkybių patikslinimo medžiagoje. Atsisakymą pradėti ikiteisminį tyrimą naikinusiu nutarimu prokurorė pradėjo ikiteisminį tyrimą pagal BK 147 straipsnio 1 dalį dėl VTAIT rašte nurodytos informacijos apie Norvegijos Karalystės centrinės institucijos nurodytas aplinkybes apie su vyresniais asmenimis be tėvų gyvenusį ir vagystes vykdžiusį nepilnametį Lietuvos Respublikos pilietį. Atlikus

ikiteisminio tyrimo veiksmus buvo nustatyta, kad nepilnametis savo noru, pašalinių asmenų neskatinamas ir neverčiamas išvyko į Norvegijos Karalystę turėdamas tikslą susirasti darbą, ten nuvykęs įsidarbino statybose. Duomenų apie jo išnaudojimą priverstiniam darbui ar nusikalstamoms veikoms daryti negauta. Surinktais duomenimis patvirtinta, kad nors Norvegijos Karalystėje nepilnametis ir buvo sulaikytas policijos pareigūnų ir apklaustas dėl galbūt įvykdytos vagystės, tačiau tyrimas dėl šio fakto buvo nutrauktas, kitų duomenų apie jo neteisėtą veiklą užsienio valstybėje negauta. Įvertinus ikiteisminio tyrimo metu surinktus duomenis, konstatuota, kad objektyvių ir nenuginčijamų duomenų apie tai, kad nepilnametis buvo perkamas, parduodamas, verbuojamas, gabenamas turint tikslą jį išnaudoti nusikalstamų veikų vykdymui, t. y. tapo nusikaltimo auka, negauta. Ikiteisminis tyrimas nutrauktas BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu.

14. Ikiteisminis tyrimas Nr. 01-1-08057-21 buvo pradėtas pagal BK 147¹ straipsnio 1 dalį ir 147 straipsnio 2 dalį, policijos pareigūno tarnybiniu pranešimu gautų duomenų pagrindu apie tai, kad vienoje iš Lietuvos įmonių prievarta ir nežmoniškais sąlygomis yra laikomos trys Kenijos pilietės, iš kurių buvo atimti pasai ir jos buvo priverstos dirbti minėtoje įmonėje, siuvykloje. Minėtos pilietės siuvykloje priverstos dirbti šešias dienas per savaitę po 12 valandų per parą, joms už darbą yra mokamas minimalus atlygis, iš kurio jos susimokėdavo už maistą ir gyvenamąsias patalpas, o likusius pinigus jos bankiniu pavedimu pervedavo savo šeimos nariams, be to, jų paimti pasai buvo laikomi pas darbdavius, o pačios kenietės buvo priverstos gyventi ir dirbti tame pačiame pastate, tai leido manyti, kad jos patiria prievartą ir yra išnaudojamos priverstiniam darbui. Priimdamas nutarimą nutraukti ikiteisminį tyrimą, prokuroras konstatavo, kad „*ikiteisminis tyrimas buvo pradėtas esant pakankamai duomenų jo pradėjimui, buvo imtasi visų racionaliai pagrįstų bei proporcingų priemonių užtikrinti sklandžiai ir sėkmingai ikiteisminio tyrimo eigai, tačiau atlikus visus būtinus procesinius veiksmus, o būtent – apklausus nukentėjusiąsias, liudytojus ir kitus proceso dalyvius, taip pat įvertinus visą tyrimo metu surinktą bei reikšmingą medžiagą, darytina išvada, jog nepadaryta nusikalstama veika, numatyta BK 147 str. 2 d. ir 147(1) str. 1 d. Tai reiškia, kad ikiteisminio tyrimo metu duomenų, leidžiančių daryti pagrįstą ir neginčijamą išvadą apie tai, kad Kenijos pilietės buvo išnaudojamos priverstiniam darbui ar, kad buvo atliktas nors vienas BK 147 straipsnio dispozicijoje numatytas nusikalstamas veiksmas, asmens valią palenkiantis būdas ir išnaudojimo tikslas, nebuvo gauta.*“ Priimtą sprendimą prokuroras detaliai motyvavo, aptardamas aplinkybes ikiteisminio tyrimo metu surinktais duomenimis, leidžiančiais pagrįsti arba paneigti įtarimus dėl Kenijos piliečių atžvilgiu galbūt padarytų nusikalstamų prekybos žmonėmis veikų. Pažymėtina, kad prokuroro nutarimas BPK nustatyta tvarka buvo apskūstas apygardos prokuratūros vyriausiajam prokurorui, kuris skundą atmetė ir paliko galioti prokuroro nutarimą, motyvuodamas tuo, kad skundžiamame nutarime visos aplinkybės buvo išanalizuotos ir įvertintos tinkamai, byloje esančių duomenų pakanka, o jų analizė leidžia daryti išvadą, kad ikiteisminis tyrimas baudžiamojoje byloje nutrauktas pagrįstai. Deja, dėl praleisto šio sprendimo apskundimo termino nebuvo išnaudotos visos galimybės patikrinti priimto sprendimo teisėtumo ir pagrįstumo teisminėje instancijoje.

Apibendrinant pradėtų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis pradžios vadas 29 baudžiamosiose bylose, kuriose ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatytu pagrindu, konstatuotina, kad daugiausia – 14 (48,3 proc.) šiuo pagrindu nutrauktų ikiteisminių tyrimų buvo pradėta pagal asmenų, įstaigų ar institucijų pranešimuose ar pareiškimuose pateiktą informaciją dėl galbūt padarytų prekybos žmonėmis nusikaltimų, o būtent 7 ikiteisminiai tyrimai pradėti globos įstaigų ir VTAIT pranešimų pagrindu apie galėjusius nukentėti jų globojamus asmenis, 5 – policijos pareigūnų nustatytos ir gautos informacijos pagrindu ir po 1 – advokatui ir baudžiamąją bylą nagrinėjusiam teisėjui asmenų veiksmuose įžvelgus prekybos žmonėmis

nusikaltimo sudėties požymių. Trečdalis – 9 (31 proc.) šiuo pagrindu nutrauktų ikiteisminių tyrimų buvo pradėta patiems asmenims kreipusis į teisėsaugos institucijas ir nurodžius aplinkybes apie jų atžvilgiu galbūt padarytas nusikalstamas veikas. Likusieji 6 (20,7 proc.) ikiteisminiai tyrimai buvo pradėti artimųjų, šeimos narių pranešimų apie dingusius asmenis arba jų atžvilgiu daromas prekybos žmonėmis nusikalstamas veikas informacijos pagrindu. Be to, 6 (20,7 proc.) iš visų šių nutrauktų ikiteisminių tyrimų iš pradžių buvo atliekami pagal kodą 556 000 dėl be žinios dingusio asmens.

Pažymėtina, kad, lyginant 2018–2021 m. nutrauktų BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu ikiteisminių tyrimų analizės metu surinktus duomenis su 2013–2017 m. nutrauktų ikiteisminių tyrimų analizės duomenimis, stebima tolygi tendencija, kad santykinai nemaža dalis ikiteisminių tyrimų (2018–2021 m. – 20,1 proc., 2013–2017 m. – 34,8 proc.) pradedama įstaigų, atsakingų už vaiko teisių apsaugą ir globą, pranešimuose nurodomos informacijos, leidžiančios manyti, kad nepilnamečių asmenų atžvilgiu galbūt padaryti prekybos žmonėmis požymių turintys nusikaltimai, pagrindais. Vis tik, nepaisant baudžiamųjų bylų baigties jas nutraukiant ir atsižvelgiant į tai, kad vaikai priklauso labiausiai pažeidžiamų, nepasiekusių visiškos socialinės, psichinės ir fizinės brandos asmenų grupei, o VTAIT bei globos įstaigų darbuotojai teikiamuose teisėsaugos institucijoms pranešimuose apie galbūt šiems asmenims padarytas nusikalstamas veikas nurodo faktines aplinkybes, leidžiančias įtarti, kad vaikas galėjo tapti nusikaltimo auka, konstatuotina, kad šių įstaigų darbuotojai atsakingai vertina ir reaguoja į nepilnamečiams kylančias grėsmes, o tokia praktika vertinama teigiamai, kaip užtikrinanti vaiko teisių apsaugą ir atitinkanti geriausius vaiko interesus.

Nustatyta, kad prokurorai pradėjo penktadalį – 6 (20,7 proc.) šiuo pagrindu nutrauktų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų, 5 (17,2 proc.) iš jų buvo pradėti prokurorams priėmus sprendimą panaikinti policijos pareigūnų nutarimus atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą aplinkybių patikslinimo medžiagoje. Pažymėtina, kad 2013–2017 m. prokurorų ar aukštesniųjų prokurorų sprendimu priėmus nutarimus panaikinti ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro nutarimus atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą buvo pradėti 4 ikiteisminiai tyrimai, kurie buvo nutraukti BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu.

23 (79,4 proc.) ikiteisminiai tyrimai buvo pradėti policijos įstaigose: iš jų 13 (44,8 proc.) pradėjo kriminalinės policijos organizuoto nusikalstamumo tyrimo padalinių pareigūnai, 9 (31 proc.) – kitų policijos įstaigų padalinių (Reagavimo skyriaus, Veiklos skyriaus, kriminalinės policijos nusikaltimų tyrimo padalinių ir kt.) pareigūnai. Kaip jau minėta, 26 (90 proc.) visų šių ikiteisminių tyrimų, vadovaudamiesi Kompetencijų aprašu, atliko kriminalinės policijos organizuoto nusikalstamumo tyrimo padalinių pareigūnai.

Pažymėtina, kad, išanalizavus 29 baudžiamųjų bylų, kuriose 2018–2021 m. ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu, medžiagas, nustatyta, kad pagal ikiteisminio tyrimo pradžios vadose pateiktos pirminės informacijos turinį apie galbūt padarytą ar daromą nusikalstamą veiką, jos padarymo aplinkybes ir galbūt nuo šios veikos nukentėjusius asmenis tik trijuose ikiteisminiuose tyrimuose ši informacija buvo, manytina, netinkamai įvertinta nustatant baudžiamajame įstatyme numatytų nusikalstamų veikų požymius ir kvalifikuojant juos pagal atitinkamus BK straipsnius. O atlikus analizę dėl 2013–2017 m. nutrauktų ikiteisminių tyrimų priežasčių, nustatyta, kad beveik trečdaliu atvejų pagal ikiteisminio tyrimo pradžios vadose pateiktos pirminės informacijos turinį ši informacija buvo klaidingai ar nevisiškai tinkamai įvertinta nustatant baudžiamajame įstatyme apibrėžtų nusikalstamų veikų požymius ir kvalifikuojant juos pagal atitinkamus BK straipsnius.

Apibendrinant konstatuotina, kad pastaraisiais metais situacija ženkliai pakito – ikiteisminius tyrimus dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų pradėdantys pareigūnai, išskyrus pavienius atvejus, atsižvelgdami į pirminius duomenis apie įvykio aplinkybes, geba baudžiamosios teisės aspektu įvertinti asmenų veiksmus ir tinkamai juos kvalifikuoti pagal atitinkamų baudžiamajame įstatyme numatytų prekybos žmonėmis nusikalstamų veikų sudėčių požymius. Manytina, kad ir toliau tikslinga tobulinti visų teisėsaugos institucijų pareigūnų, nepaisant jų specializacijos, kvalifikaciją, mokymų metu siekiant ugdyti baudžiamojo įstatymo nuostatų taikymo kompetencijas, t. y. tinkamai identifikuoti ir kvalifikuoti su prekyba žmonėmis susijusias nusikalstamas veikas.

Prekybos žmonėmis aukos 2018–2021 metais BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu nutrauktuose prekybos žmonėmis ikiteisminiuose tyrimuose. Prekybos žmonėmis auką apibūdina Rekomendacijoje dėl prekybos žmonėmis aukų nustatymo detalizuotų požymių visuma, tačiau numatyta, kad ir vienas požymis gali būti priežastis pareigūnui patikrinti prekybos žmonėmis versijos pagrįstumą. Pažymėtina, kad išanalizavus 29 baudžiamųjų bylų, kuriose 2018–2021 m. ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu, medžiagas, nustatyta, kad, remiantis šiose baudžiamosiose bylose ikiteisminių tyrimų eigoje gautais duomenimis, kaip potencialios prekybos žmonėmis aukos, atitinkančios bent kelis Rekomendacijoje dėl prekybos žmonėmis aukų nustatymo nurodytus prekybos žmonėmis aukos profilio požymius, buvo identifikuoti 105 asmenys, iš jų: 17 moterų, 76 vyrai bei 12 vaikų (6 jaunuoliai ir 6 mergaitės). Tačiau atliekant ikiteisminius tyrimus nebuvo gauta pakankamai objektyvių, faktinių ir pagrįstų duomenų, kuriais remiantis buvo galima konstatuoti, kad šių asmenų atžvilgiu buvo vykdomos nusikalstamos veikos, ir pripažinti juos nukentėjusiais baudžiamajame procese dėl jų atžvilgiu padarytų nusikalstamų asmenų veiksmų bei pripažinti, kad jiems šiais veiksmais buvo padarytos fizinės, turtinės ar neturtinės žalos. Atsižvelgiant į tai, nutarimai pripažinti nukentėjusiais nuo prekybos žmonėmis nusikaltimų buvo priimti tik 15 (51,7 proc.) iš 29 baudžiamųjų bylų, dėl 37 (35,2 proc.) iš 105 galimų prekybos žmonėmis aukų, iš jų: 8 moterų (5 lietuvės ir 3 kenietės), 26 vyrų (8 lietuviai ir 18 nepaliečių) bei 3 vaikų (2 jaunuoliai ir 1 mergaitė, lietuviai).

Atkreiptinas dėmesys, kad beveik pusė iš 105 potencialių prekybos žmonėmis aukų – 50 (47,6 proc.) buvo identifikuoti ikiteisminiame tyrime Nr. 01-1-39993-16, atliekamame dėl grupės Lietuvos piliečių galbūt padarytų nusikalstamų veiksmų, kurie, pasinaudodami asmenų socialiniu, materialiniu pažeidžiamumu, verbavo juos ir gabelo į Jungtinę Karalystę nusikalstamų veikų – sukčiavimų, gaunant valstybės išmokas socialiai remtiniams asmenims, darymui. Pažymėtina, kad šioje baudžiamojoje byloje nukentėjusiais buvo pripažinti tik 3 asmenys. Taip pat 18 (17 proc.) iš 105 potencialių prekybos žmonėmis aukų buvo identifikuoti ikiteisminiame tyrime Nr. 01-1-36208-17 dėl Nepalo piliečių, galbūt išnaudotų panaudojus apgaulę bei pasinaudojant žmonių priklausomumu ir pažeidžiamumu priverstiniam darbui anglių fasavimo fabrike, visi jie buvo pripažinti nukentėjusiais. Šiuo aspektu išsiskyrė ir ikiteisminis tyrimas dėl Kenijos piliečių išnaudojimo galbūt priverstiniam darbui siuvelyje ir galbūt įvykdyto prekybos žmonėmis nusikaltimo jų atžvilgiu – visos 3 kenietės ikiteisminio tyrimo metu buvo pripažintos nukentėjusiomis. Be to, viename iš BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu nutrauktų ikiteisminių tyrimų nukentėjusiąją pripažintos moters statusas pakito iš nukentėjusios dėl galbūt jos atžvilgiu padaryto prekybos žmonėmis nusikaltimo į kaltinamosios dėl padarytos nusikalstamos veikos, numatytos BK 309 straipsnyje dėl disponavimo pornografinio turinio dalykais.

2013–2017 m. laikotarpiu nutrauktose baudžiamosiose bylose, kuriose ikiteisminis tyrimas buvo atliekamas dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų, nukentėjusiais buvo pripažinti 57 asmenys, visi, išskyrus 1 Ukrainos pilietį, buvo Lietuvos Respublikos piliečiai.

Apibendrinant konstatuotina, kad 2018–2021 m. ikiteisminiuose tyrimuose, kurie nutraukti BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu, kaip potencialios prekybos žmonėmis aukos, atitinkančios bent kelis Rekomendacijose dėl prekybos žmonėmis aukų nustatymo nurodytus prekybos žmonėmis aukos profilio požymius, buvo identifikuoti 105 asmenys, tačiau tik 37 (35,2 proc.) iš jų ikiteisminio tyrimo metu buvo pripažinti nukentėjusiais, iš jų – 16 (43,2 proc.) Lietuvos Respublikos piliečiai, 18 (48,6 proc.) – Nepalo piliečiai, 3 (8,1 proc.) – Kenijos pilietės. O 2013–2017 m. nutrauktose baudžiamosiose bylose, kuriose ikiteisminis tyrimas buvo atliekamas dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų, nukentėjusiais buvo pripažinti 57 asmenys, visi, išskyrus 1 Ukrainos pilietį, buvo Lietuvos Respublikos piliečiai. Šie duomenys leidžia daryti pagrįstą išvadą, kad nors pradėdamų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų ir sumažėjo, tačiau identifikuojamų potencialių prekybos žmonėmis aukų skaičius išaugo beveik dvigubai. Be to, stebimas užsienio piliečių, tampančių potencialiomis prekybos žmonėmis aukomis ir galbūt išnaudojamų Lietuvoje išskirtinai priverstinio darbo tikslais, skaičiaus augimas. Pažymėtina, kad šis pastaraisiais metais augantis potencialių aukų iš užsienio šalių skaičius koreliuoja su bendromis šalyje registruotos imigracijos augimo tendencijomis, aptartomis šio tyrimo pradžioje.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad net 10 ikiteisminių tyrimų iš 15, kuriuose prekybos žmonėmis aukos buvo pripažintos nukentėjusiais, nebuvo laikomasi nuo 2016 m. kovo 1 d. įsigaliojusių BPK 186¹ straipsnio ir Rekomendacijų dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikių vertinimo, patvirtintų Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2016 m. vasario 29 d. įsakymu Nr. I-63 „Dėl Rekomendacijų dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikių vertinimo patvirtinimo“ (toliau – Rekomendacijos dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikių vertinimo), nuostatų reikalavimų ne vėliau kaip pirmos apklausos metu įvertinti nukentėjusiuoju pripažinto asmens specialius apsaugos poreikius, užpildant Nukentėjusiojo specialių apsaugos poreikių vertinimo arba Nepilnamečio nukentėjusiojo specialių apsaugos poreikių vertinimo pažymą. Tačiau pažymėtina, kad atliktų ikiteisminių tyrimų baudžiamosiose bylose, dėl kurių 2018–2021 m. buvo priimtas galutinis procesinis sprendimas ikiteisminį tyrimą nutraukti BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu, metu, atsižvelgiant į aplinkybes, *de facto* buvo taikomos šios BPK ir Rekomendacijose dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikių vertinimo numatytos specialios apsaugos priemonės nukentėjusiesiems: tos pačios lyties pareigūno atliekama apklausa, besispecializuojančio pareigūno atliekama apklausa, to paties pareigūno atliekama pakartotinė apklausa, lydinčio asmens dalyvavimas, pranešimas apie teisės aktuose nustatytas galimas taikyti apsaugos priemonės ir jų skyrimo tvarką, atstovo pagal įstatymą dalyvavimas, įgaliotojo atstovo dalyvavimas, apklausa pas ikiteisminio tyrimo teisėją, apklausos metu daromas vaizdo ir garso įrašas, apklausa nedalyvaujant įtariamajam, specialistų dalyvavimas apklausoje.

Pažymėtina, kad tiek 2018–2021 m., tiek 2013–2017 m. nutrauktų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis medžiagoje ikiteisminio tyrimo pareigūnai rinkdavo duomenis, charakterizuojančius galimą nukentėjusįjį. Dažniausiai šie duomenys buvo renkami siunčiant paklausimus ugdymo ar globos įstaigoms, VTAIT teritoriniams skyriams, prašant pateikti turimą informaciją apie nukentėjusiojo gyvenimo sąlygas, būdą, materialinę padėtį, elgesį, ypatumus, galimą pažeidžiamumą ar priklausomybes, taip pat tokios informacijos šaltiniu tapdavo ir kaip liudytojai apie žinomas faktines įvykio aplinkybes apklausiami nukentėjusįjį pažįstantys ar su juo bendravę asmenys (artimieji, draugai, socialiniai darbuotojai ar kt.), be to, duomenys renkami ir iš gydymo įstaigų. Esant

abejonėms dėl nukentėjusiojo psichinės sveikatos, psichologinių savybių, jo ypatumų, gebėjimų adekvačiai vertinti ir suvokti įvykio aplinkybes, turint duomenų apie galimą protinį atsilikimą, siekiant nustatyti jo psichinę būklę ir galbūt padarytos žalos sveikatai sunkumą, skiriamos kompleksinės teismo psichiatriinės ir psichologinės ekspertizės.

Galbūt nusikaltimus, numatytus BK 147, 147¹ ir 157 straipsniuose, padarę asmenys 2018–2021 m. BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu nutrauktuose ikiteisminiuose tyrimuose. Išanalizavus 29 ikiteisminio tyrimo medžiagas dėl prekybos žmonėmis, kuriose 2018–2021 m. buvo priimti prokurorų sprendimai nutraukti ikiteisminį tyrimą BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu, nustatyta, kad 14 (48,3 proc.) iš jų įtariamaisiais ar specialiaisiais liudytojais buvo pripažinta 40 asmenų, galbūt padariusių nusikalstamus veiksmus nukentėjusių asmenų (prekybos žmonėmis aukų) atžvilgiu – 33 (82,5 proc.) vyrai ir 7 (17,5 proc.) moterys, iš jų:

- įtariamaisiais buvo pripažinti 23 (57,5 proc.) asmenys – 18 vyrų ir 5 moterys;

- kaip liudytojai BPK 80 straipsnio 1 punkto ir 82 straipsnio 3 dalyje numatytais pagrindais apie galbūt savo padarytą nusikalstamą veiką buvo apklausta 17 (42,5 proc.) asmenų – 15 vyrų ir 2 moterys.

Išanalizavus ikiteisminio tyrimo medžiagas, kuriose 2013–2017 m. buvo priimti prokurorų sprendimai nutraukti ikiteisminį tyrimą visais BPK numatytais pagrindais, nustatyta, kad nukentėjusiems asmenims nusikalstamus veiksmus, numatytus prekybos žmonėmis BK straipsniuose, galbūt padarė 65 asmenys – 50 vyrų (77 proc.) ir 15 moterų (33 proc.).

Apibendrinant konstatuotina, kad daugiausia prekybos žmonėmis nusikaltimų požymius atitinkančias veikas padaro vyrai. O ikiteisminį tyrimą atliekantys pareigūnai, atsižvelgdami į asmenims, kurie ikiteisminio tyrimo metu pripažįstami įtariamaisiais, kylančias neigiamas pasekmes ir vengdami nereikalingo asmens teisių suvaržymo, siekdami išaiškinti pareiškimuose ar pranešimuose nurodytas aplinkybes ir jas objektyviai įvertinti, sprendžiant, ar asmens veiksmuose yra nusikalstamos veikos dėl prekybos žmonėmis sudėties požymių, nesant pakankamai duomenų pranešimui apie įtarimą pareikšti, išnaudoja įstatymo numatytą galimybę apklausti galbūt nusikalstamą veiką padariusį asmenį kaip liudytoją BPK 80 straipsnio 3 punkte ir 82 straipsnio 1 dalyje numatytais pagrindais.

Tikslo šalys. Išnaudojimo tikslai. Pirminiai ir tolesni ikiteisminio tyrimo pareigūnų procesiniai veiksmai, atlikti nutrauktuose ikiteisminiuose tyrimuose dėl prekybos žmonėmis. Iš 29 2018–2021 m. laikotarpiu BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu nutrauktų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis 12 (41,4 proc.) atvejų prekybos žmonėmis tikslo šalimis buvo Lietuva, 6 (20,7 proc.) – Jungtinė Karalystė, 4 (13,8 proc.) – Vokietija, likusiais 7 (24,1 proc.) – Norvegija, Švedija, Olandija, Airija, vienu atveju tikslo šalis nustatyta nebuvo.

2013–2017 m. nutrauktuose ikiteisminiuose tyrimuose dėl prekybos žmonėmis Lietuva, kaip tikslo valstybė, minima 27 proc. atvejų, Jungtinė Karalystė – 25 proc. atvejų, Vokietijos Federacinė Respublika – 20 proc. atvejų, Italija ir Ispanijos Karalystė po 5 proc. atvejų. Kitos šalys – Prancūzija, Australija, Belgijos Karalystė, Airija, Danija, Šveicarija, Latvija, Austrija ir nenustatyta tikslo valstybė – minimos iš viso 18 proc. atvejų.

Apibendrinant konstatuotina, kad stebimos pastarųjų metų tendencijos išlieka nepakitusios – populiariausiomis tikslo šalimis, kuriose Lietuvos Respublikos piliečiai 2018–2021 m. galbūt nukentėjo nuo prekybos žmonėmis nusikaltimų, išlieka Lietuva, Jungtinė Karalystė bei Vokietija,

tačiau populiarėja šiaurės Europos šalys – Norvegija, Švedija, kai tuo tarpu atvejų, susijusių su anksčiau populiariomis pietinėmis šalimis – Ispanija, Italija, nepasitaikė.

2018–2021 m. laikotarpiu BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu nutrauktuose ikiteisminiuose tyrimuose dėl prekybos žmonėmis galima išskirti šiuos išnaudojimo tikslus – 8 (26 proc.) atvejais – nusikalstamų veikų (vagystėms, narkotinių medžiagų auginimui ar platinimui, sukčiavimams) darymui, 8 (26 proc.) – priverstiniam darbui ar darbui vergiškomis sąlygomis (statyboms, ūkio darbams, vaikų priežiūrai, darbui siuvyklose ir kt.), 7 (23 proc.) – seksualiniam išnaudojimui (prostitucijai), 3 (10 proc.) – elgetavimui, 2 – (6 proc.) fiktyvioms santuokoms, 1 (3 proc.) neteisėtam įvaikinimui, 1 atveju išnaudojimo tikslas nustatytas nebuvo. Pažymėtina, kad viename iš šių nutrauktų ikiteisminių tyrimų asmens išnaudojimo tikslais buvo ir seksualinių paslaugų teikimas, ir elgetavimas.

O 2013–2017 m. laikotarpiu 23 BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu nutrauktuose ikiteisminiuose tyrimuose dėl prekybos žmonėmis 7 (31 proc.) ikiteisminiai tyrimai buvo atliekami dėl prekybos žmonėmis nusikaltimo padarymo seksualinio išnaudojimo tikslais (dažniausiai prostitucijai), 5 (22 proc.) – priverstiniam darbui, darbui vergiškomis sąlygomis, 3 (13 proc.) – nusikalstamų veikų darymui (vagystėms), 2 (9 proc.) – fiktyvioms ar priverstinėms santuokoms, 1 (4 proc.) – dėl vaiko pardavimo neteisėtam įvaikinimui, 1 (4 proc.) – organams, 1 (4 proc.) atveju išnaudojimo tikslas nustatytas nebuvo ir 3 (13 proc.) ikiteisminiai tyrimai pradėti dėl išnaudojimo prostitucijai ir nusikalstamų veikų darymui (2), priverstiniam darbui ir nusikalstamų veikų darymui (1).

Apibendrinant konstatuotina, kad pastaraisiais metais ilgai populiariausiu išnaudojimo tikslu buvusį seksualinį išnaudojimą keičia išnaudojimas priverstiniam darbui ir nusikalstamų veikų darymui.

Išanalizavus 2018–2021 m. BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu nutrauktų ikiteisminių tyrimų medžiagas, nustatyta, kad, kaip ir 2013–2017 m. analizuotose visais BPK pagrindais nutrauktuose baudžiamosiose bylose, ikiteisminio tyrimo pareigūnai, atlikdami prekybos žmonėmis baudžiamosiose bylose ikiteisminio tyrimo procesinius veiksmus, dažniausiai veikia pagal tą patį prekybos žmonėmis nusikaltimo tyrimo algoritmą: atlieka pareiškėjo ar galbūt nukentėjusio nuo prekybos žmonėmis asmens apklausą, pagal įvykio situaciją sprendžia jo pripažinimo nukentėjusiuoju klausimą ir, atsižvelgdami į situaciją, inicijuoja nukentėjusiojo apklausą pas ikiteisminio tyrimo teisėją, nustatę galbūt įtariamų asmenų tapatybes, renka ir analizuoja registruose apie juos esančią informaciją (gyvenamoji vieta, charakterizuojantys duomenys, baustumai, teistumai ir kt.), pagal įvykio situaciją dėl jų inicijuoja procesinės prievartos veiksmų, numatytų BPK 154, 155, 158, 160 ir 145 straipsniuose dėl elektroninių ryšių tinklais perduodamos informacijos kontrolės, jos fiksavimo ir kaupimo, prokuroro teisės susipažinti su informacija, savo tapatybės neatskleidžiančių ikiteisminio tyrimo pareigūno veiksmų, slapto sekimo ir kratos, sankcionavimą, taip pat atlieka asmenų, galinčių paliudyti ar paneigti vieną ar kitą įvykio aplinkybę, apklausas, inicijuoja tarptautinį susižinojimą su kitų šalių teisėsaugos institucijomis per Lietuvos kriminalinės policijos biuro Tarptautinių ryšių valdybą arba Europos tyrimo orderių išsiuntimą per tyrimui vadovaujantį ir jį organizuojantį prokurorą, atlieka kratas pas galbūt įtariamus asmenis, atsižvelgdami į nustatytas nusikalstamos veikos padarymo aplinkybes – nusikalstamus veiksmus, pasirinktą aukos valios palenkimo būdą, nusikaltimo padarymo laiką, sprenddami, ar asmens veiksmuose yra nusikalstamos veikos dėl prekybos žmonėmis sudėties požymių, inicijuoja asmenų apklausas BPK 80 straipsnio 3 punkte ir 82 straipsnio 1 dalyje numatytais pagrindais dėl įtariamų asmenų sulaikymo, pareiškia jiems pranešimus apie įtarimus, sprendžia kardamosios priemonės skyrimo klausimą patys jas paskirdami

arba inicijuodami jų paskyrimą prokuroro ar teismo sprendimu, atlieka reikšmingų tyrimui objektų ar informacijos apžiūras ir tyrimus, renka įtariamuosius ir nukentėjusįjį (dažniausiai siekiant objektyviai nustatyti jo pažeidžiamumą) charakterizuojančią informaciją, esant poreikiui, sprendžia (dažniausiai nukentėjusio asmens) psichologinio ištyrimo ar psichiatrinės ir psichologinės ekspertizės skyrimo būtinumo iniciavimo klausimą, atlieka kitus tyrimo eigoje atsiradusius ir būtinus prekybos žmonėmis nusikaltimui atskleisti veiksmus, surašydami atliktų procesinių veiksmų ataskaitą, IBPS priemonėmis teikia surinktą ikiteisminio tyrimo medžiagą prokurorui galutiniam procesiniam sprendimui priimti.

Pažymėtina, kad tarp ikiteisminių tyrimų atliekančių policijos pareigūnų ir tyrimui vadovaujančių prokurorų vyksta betarpiškas, glaudus ir konstruktyvus bendradarbiavimas, derinant numatomas tyrimo kryptis ir taktiką, aptariant planuojamus atlikti ir atliekamus proceso ir kitus veiksmus, siekiant įgyvendinti BPK nuostatų reikalavimus imtis visų įstatymų numatytų priemonių, kad per kuo trumpiausią laiką, tinkamai pritaikius įstatymą, būtų atliktas tyrimas ir išsamiai atskleista nusikalstama veika, o ją padaręs asmuo būtų teisingai nubaustas ir niekas nekaltas nebūtų nuteistas.

Apibendrinant išanalizuotų 85 aplinkybių patikslinimų medžiagų, kuriose buvo atsisakyta pradėti ikiteisminius tyrimus dėl galbūt padarytų prekybos žmonėmis nusikaltimų, ir 29 ikiteisminių tyrimų, kuriuose BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu buvo priimtas nutarimas ikiteisminį tyrimą dėl galbūt padaryto prekybos žmonėmis nusikaltimo nutraukti, rezultatus, konstatuotina, kad pareigūnai, atlikdami aplinkybių patikslinimus bei ikiteisminius tyrimus dėl galbūt įvykdytų prekybos žmonėmis nusikaltimų, išnaudoja visas BPK numatytas galimybes, tam panaudodami leistinas priemones ir būdus faktiniams objektyviems duomenimis, patvirtinantiems ar paneigiantiems veikos padarymo aplinkybes, surinkti ir abejonėms dėl įvykio aplinkybių pašalinti, taip sudarydami prielaidas visapusiškam surinktų ikiteisminio tyrimo duomenų įvertinimui priimant motyvuotą, argumentais pagrįstą sprendimą dėl veikos atitikties baudžiamajame įstatyme apibrėžtų ir prekybos žmonėmis nusikalstamų veikų sudėtis kvalifikuojančių požymių visumai.

IŠSAMŪS INTERVIU SU IKITEISMINIUS TYRIMUS DĖL PREKYBOS ŽMONĖMIS 2013–2017 METAIS NUTRAUKUSIAIS PROKURORAIS

Siekiant išsiaiškinti galimas pradedamų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis mažėjimo priežastis, dar vienas iš šio tyrimo nustatytų uždavinių buvo konfidencialių interviu su ne mažiau kaip 10 baudžiamojo persekiojimo (skirtingų apskričių policijos komisariatų ikiteisminio tyrimo pareigūnais, skirtingų prokuratūrų prokurorais, teisėjais ir pagal galimybes – advokatais) ir NVO specialistais atlikimas ir gautų rezultatų apibendrinimas.

Dalyvauti tyrimo konfidencialiame interviu, skiriant laiką susitikti gyvai arba virtualiai ir pateikti savo nuomonę atsakant į klausimus, sutiko ir dalyvavo 12 specialistų: 3 policijos pareigūnai (buvo kviečiami 4 skirtingų apskričių policijos komisariatų ikiteisminio tyrimo pareigūnai), 3 prokurorai (buvo kviečiami 4 skirtingų prokuratūrų prokurorai), 2 teisėjai (buvo kviečiami 6 skirtingų teismo institucijų teisėjai), 2 advokatai (tyrime dalyvauti pakviesti advokatai, teismuose atstovaujantys nukentėjusiesiems nuo prekybos žmonėmis ir įtariamiesiems) ir 2 NVO, teikiančių pagalbą nukentėjusiems nuo prekybos žmonėmis aukoms, specialistai.

Prekybos žmonėmis reiškinių pokyčiai Lietuvoje. Tyrime dalyvavusių baudžiamojo persekiojimo ir NVO specialistų buvo paprašyta pakomentuoti pastebėtus 2018–2021 m. vykusius prekybos žmonėmis ir kovos su šiuo reiškiniu situacijos pokyčius Lietuvoje bei įvertinti atsakingų institucijų gebėjimus prisitaikyti prie šių pokyčių.

Respondentai, kalbėdami apie prekybos žmonėmis reiškinių situaciją Lietuvoje 2018–2021 m., per interviu atsakė labai skirtingai: dalis jų (4 respondentai) teigė, kad negali įvertinti situacijos, nes nelabai turi galimybių tai padaryti, dalis (5 respondentai) teigė, kad nėra pokyčių arba kad neįaučia mažėjimo tendencijų, dalis (2 respondentai) pastebėjo nusikalstamų veikų, susijusių su prekyba žmonėmis, mažėjimo tendenciją, o dalis (1 respondentas) įžvelgė, kad daugėja šios kategorijos baudžiamųjų bylų. Tokių respondentų pasiskirstymą galima vertinti taip, kad respondentai, kalbėdami apie prekybos žmonėmis reiškinių situaciją Lietuvoje, omenyje turėjo skirtingus atskaitos taškus – vieni reiškinių vertino per nustatomų prekybos žmonėmis aukų skaičiaus prizmę, kiti – per kintančio registruojamų nusikalstamų veikų dėl prekybos žmonėmis skaičiaus prizmę, tretieji – per teismams perduotų arba per teismuose išnagrinėtų baudžiamųjų bylų prizmę.

Konfidencialių interviu metu tyrimo dalyvių išsakytų minčių apie prekybos žmonėmis reiškinių situaciją Lietuvoje citatos:

„...pokyčių nelabai galėčiau įvertinti, nes nelabai turiu galimybės padaryti tokią analizę...“ (teismo atstovas);

„... tai nežinau, nėra pokyčių, tikrai kažko tokio...“ (NVO atstovas);

„... nerodo kažkokių tai ypatingų pokyčių, nes aukų skaičius ir situacija tikrai labai panaši.“ (NVO atstovas);

„... nežinau, aš kažkaip nelabai išskirčiau, kad kažkokius ypatingus pokyčius, o gal kažkas iš stebėsenos pusės čia yra kažkaip kitaip ...“ (prokuratūros atstovas);

„... kad tų bylų yra daug ar mažai, aš tikrai negaliu pasakyti, aš jas turėjau čia tris, nu gal keturias, dabar vieną turiu <...> Kas čia pasikeitė, kad tas laikas eina taip greitai, kad negali pasakyti...“ (advokatūros atstovas);

„... aš neįaučiu mažėjimo ...“ (advokatūros atstovas);

„Iš esmės nusikaltimų struktūroje didelių pokyčių neįžvelgiu. Prekybos žmonėmis išnaudojimo formos iš esmės drastiškai nesikeičia. Galima gal tik paminėti, kad pastaraisiais metais vis sunkiau identifikuoti prekybos žmonėmis aukas, kadangi aukos pačios sutinka ir susitaria būti išnaudojamos. Tai yra latentinis nusikaltimas ir daug kas ikiteisminio tyrimo eigoje priklauso nuo aukos išreikštos valios. Daug dėmesio reikia skirti aukai, darbui su ja. Taip pat kertinį vaidmenį įtakoja ir prevencinis darbas, visuomenės švietimas.“ (policijos atstovas);

„... tų nusikalstamų veikų lyg ir mažėja ...“ (policijos atstovas);

„... tai galiu pasakyti, kad prekyba žmonėmis po truputį jau visuomenės lygiu slopsta ...“ (policijos atstovas);

„... tai tie pokyčiai matosi, kad bylų daugėja, jų nesmarkiai, jų nėra ir apskritai daug Europoje ir Lietuvoje, kiek pažiūrėjau, vis daugėja...“ (teismo atstovas).

Pokytį, galimai turintį įtakos prekybos žmonėmis situacijai, kad Lietuva savo ekonomine padėtimi tapo patraukli trečiųjų šalių piliečiams ir kad vis daugiau yra norinčių atvykti į mūsų valstybę, interviu metu paminėjo trys respondentai. Kad į Lietuvą atvykstančių gyventi asmenų skaičius nuo 2013 m. iki 2018 m., nors ir nežymiai svyruodamas, tačiau turėjo tendenciją mažėti, o nuo 2018 m. kasmet atvykstančių imigrantų skaičius tendencingai augo ir išliko santykinai didelis, lyginant su 2013–2018 m. laikotarpiu, patvirtina ir Lietuvos statistikos departamento skelbiami duomenys.

Taip pat paminėtina, kad 2015–2020 metais pradėtuose ikiteisminiuose tyrimuose Lietuvos Respublika yra vyraujanti tikslo šalis.

Iššūkiai, su kuriais susiduria baudžiamojo persekiojimo institucijos, kai tenka identifikuoti prekybos žmonėmis atvejus. Padidėjęs imigracijos į Lietuvą pokytis atnešė Lietuvos institucijoms naujus iššūkius arba padidino tuos, su kuriais jau susidurdavo ir anksčiau. Vienas iš naujų iššūkių, tyrime dalyvavusio advokato nuomone, yra kalba.

Lietuvos Respublikoje baudžiamasis procesas vyksta valstybine kalba. Lietuvių kalbos nemokantiems baudžiamojo proceso dalyviams užtikrinama teisė daryti pareiškimus, duoti parodymus ir paaiškinimus, paduoti prašymus ir skundus, kalbėti teisme gimtąja kalba arba kita kalba, kurią jie moka. Visais atvejais, taip pat ir susipažindami su bylos medžiaga, proceso dalyviai turi teisę naudotis vertėjo paslaugomis. Apgaule, žadant kvalifikuotą ir gerai apmokamą darbą užsienyje, verbuojami asmenys dažnai net tik neturi siūlomam darbui būtino išsilavinimo, bet ir nemoka šalies, į kurią verbuojamas vykti, kalbos ar kitų kalbų, kuriomis galėtų laisvai bendrauti tikslo šalyje, todėl naudojimasis vertėjo paslaugomis bendraujant su tokiu asmeniu yra neišvengiamas.

2018–2021 m. Lietuvos policijos atliktuose ikiteisminiuose tyrimuose, kurie nutraukti BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu, bei aplinkybių patikslinimuose, kuriuose priimtas sprendimas atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų, numatytų BK 147 ir 147¹ straipsniuose, buvo identifikuotos potencialios prekybos žmonėmis aukos iš Kenijos, Kambodžos, Indijos, Tailando, Ukrainos ir kitų šalių. Tadžikų, suahelių, kušitų, khmerų, tajų, ukrainiečių, čekų – tai kalbos, su kuriomis teisėsaugos pareigūnai ir NVO darbuotojai susiduria identifikuodami prekybos žmonėmis aukas ir vykdydami ikiteisminį tyrimą. Viena iš respondentų nuomone, kai kuriose situacijose priimamas sprendimas pasitelkti du, o kartais net ir tris vertėjus nėra pats geriausias vertimo kombinacijų pasirinkimas ir būdas nustatant prekybos žmonėmis aukas bei atliekant jų apklausą, fiksuojant parodymus apie įvykio aplinkybes.

Į Lietuvą vis daugiau asmenų, atvykstančių iš kitų žemynų (Afrikos, Azijos), atsiveža ir savo šalies kultūrinius ypatumus. Interviu dalyvavęs advokatas dalinosi patirtimi, kaip kitos šalies gyventojų kultūrinių ypatumų nežinojimas gali apsunkinti bendravimo procesą ir sudaryti prielaidas iki galo nesuprasti pašnekovo bei prielaidas patiems būti nesuprastiems. Pavyzdžiui, kai kurių šalių kultūrinis bruožas – siekis pokalbio metu išlikti kaip įmanoma mandagesniam bei įtikti pašnekovui, dėl šio bruožo apklausos metu pakartotinai uždavus tą patį klausimą galima gauti visiškai kitą atsakymą. Taip asmuo gali elgtis siekdamas nesukelti konflikto ir manydamas, kad pirmą kartą blogai atsakė, todėl antrą kartą paklaustas sieks būti mandagus ir pakoreguos savo atsakymą. Arba kultūrinis bruožas, susijęs su religija – Dievo garbinimas ir dažnas jo vardo paminėjimas apklausos metu gali sudaryti įspūdį, kad asmuo „kalbasi su kitu pasauliu“. Kultūriniai skirtumai, pašnekovo nuomone, yra dar vienas tarptautinio pobūdžio prekybos žmonėmis reiškinio iššūkis, su kuriuo tenka susidurti Lietuvos institucijų darbuotojams bei specialistams. Taip pat advokatas išreiškė nuomonę, kad pasikeitęs tarptautinio prekybos žmonėmis reiškinio pobūdis (daugėja prekybos žmonėmis aukų iš kitų šalių) reikalauja peržiūrėti teikiamos pagalbos organizavimo, finansavimo klausimus.

Be anksčiau paminėtų iššūkių, kurie apsunkina baudžiamąjį persekiojimą vykdančių institucijų darbą identifikuojant prekybos žmonėmis aukas, respondentai pokalbio metu minėjo ir kitus veiksnius, su kuriais neretai tenka susidurti: nepasitikėjimas teisėsaugos institucijų pareigūnais (nenoriai bendrauja), negebėjimas atstovauti savo interesams ir pasyvumas (neduoda parodymų), visuomenės skeptiškas ir priešiškas nusiteikimas socialinę atskirtį ir riziką patiriančių asmenų atžvilgiu, tam tikras nusiteikimas lyčių atžvilgiu (pvz., įsitikinimas, kad vyrai neverkia), aukos deportacijos, nusikaltėlių keršto baimės, gėdos jausmas, savo teisių nežinojimas, nesuvokimas, kad yra prekybos žmonėmis auka, aukos psichologinė būseną.

Konfidencialių interviu metu tyrimo dalyvių išsakytų minčių apie veiksnius, apsunkinančius institucijų darbą identifikuojant prekybos žmonėmis aukas, citatos:

„...aš galiu pasakyti tai, ką aš turėjau, kas lietė vaikus, tai buvo įtariama, kad tai prekyba – išnaudojimas vaikų vagystėms. Bet, čia yra brandos problema. Iš pradžių visi buvo priešišškai nusistatę, būtent – vadinamos aukos, buvo aplamai – čia policija jam nereikalingas, ne autoritetas, mes darom savo.. Bet man padėjo jų šeimos – užmezgti kontaktą su juo, bet ne instituciniai atstovai, ne vaikų teisės ir ne psichologai ...“ (policijos atstovas);

„... pasitikėjimo sprendimas labai svarbus ir, aišku, kontakto užmezgimas, tikėjimas, kad kol neturi kontakto, tai praktiškai nėra jokia pagalba nei atsivėrimas ...“ (NVO atstovas);

„... trukdo, gal vėlgi mūsų žmonių kai kur pasyvumas, ai tai ne mano problemos, man nereikia problemų kažkur po to vaikščioti į teismus, duoti parodymus ...“ (teismo atstovas);

„... vėl gi ar patys galimai, tie piliečiai trečiųjų šalių, nesuvokia galimo realaus išnaudojimo ar tų pačių faktų ...“ (prokuratūros atstovas);

„... bet jei kalbėti apie visuomenės stereotipiškumą, apie visuomenės vis dar labai negatyvų požiūrį į šios atskirties, socialinės atskirties, žmones ir patenkančius į prekybos žmonėmis situacijas, tai jis ne per labiausiai kintantis. <...> Aplamai asmens orumas ir savo interesų atstovavimas iš esmės yra labai svarbus socialinis reiškinys, gebėjimas turbūt tam tikras. Kuo sąmoningesnė tauta tuo visa valstybės tikrai yra oresnė ...“ (NVO atstovas);

„... Tai visuomenės skeptiškumas, priešiškas nusiteikimas aplamai prieš vyrą, kuris dar ir yra socialinės atskirties, pats kaltas, vartojo alkoholį, narkotines, psichotropines medžiagas, netinkamai elgėsi, nuo vaikystės elgesys buvo ten kažkoks netinkamas, traumatiškos patirtys ir taip toliau. Tas

pats stereotipiškumas vyrų atžvilgiu, kuris dar labai stipriai nekintantis. Tam, kad jis pakistų mes turime dar labai, labai daug ką padaryti.

Stereotipiškumas vyrų atžvilgiu – vyras turi būti stiprus, vyras kietas, vyras turi galėti, vyras turi norėti, vyras turi turėti, užimti tam tikrą padėtį, jis turi atstovauti tam tikrus visuomenės ir savo bei šeimos interesus ir taip toliau, nes kitu atveju, jis tarsi netenka savo identiteto. Tai va šitie dalykai labiausiai ir trukdo.“ (NVO atstovas);

„... bijo žmonės skystis, jeigu kiekvienas nukentėjęs ateitų ir papasakotų. Bijo keršto. Ne tik dėl savęs, dėl artimųjų, kas čia yra padegti namą, ar susidoroti su vaikais ar panašiai, <..> Šviesti, kalbėti apie tai. Kalbėti tokiuose kaimuose, kur žmonės iš tikrųjų apie tai ...nežinau, vis tiek čia gal daugiau tokios informacijos didžiuosiuose miestuose, o kaimuose net girdėti negirdėję apie tokius dalykus kaip išnaudojamas, va tas prekyba žmonėmis, turbūt nesupranta kas tai yra ...“ (advokatūros atstovas).

Taip pat respondentai interviu metu paminėjo ir veiksnius, darančius teigiamą įtaką prekybos žmonėmis aukų identifikavimo pokyčiams: pagerėjęs visuomenės sąmoningumas, aktyvus institucijų bendradarbiavimas tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygiu sudarant bendras tyrimo grupes, sustiprėję institucijų specialistų gebėjimai ir pasirengimas, turimos kompetencijos.

Konfidencialių interviu metu tyrimo dalyvių išsakytų minčių apie veiksnius, palengvinančius institucijų darbą identifikuojant prekybos žmonėmis aukas, citatos:

„... Tik pasakyčiau jaunimo sąmoningumas šiai dienai labai stebina, tai reiškia, tikrai labai stebinantis. Ta prevencija, švietimas ilgainiui duoda tų ilgalaikių rezultatų, ilgalaikėje pasėkoje...<...>... Prevencija ir švietimas yra davęs nemažai pakankamai neblogų rezultatų, todėl, kad jeigu lyginti 18–21 metus, tai pokyčių labai didelių nėra, nes tai yra labai nedidelis metų laiko tarpas, plius mes esame truputėlį suvaržytoje situacijoje, tai čia kažkokių pokyčių nebuvo, bet jeigu vertinti kokį gerą dešimtmetį vertinant, tai tada tikrai situacija ir pokyčiai yra begaliniai.“ (NVO atstovas);

„... piliečių sąmoningumas ir ikiteisminio tyrimo: policijos ir prokuroru, gal aktyvesnis vaidmuo ir pačioje Europoje. Pasidomėjau, atrodo, kad kažkiek skaičiai didėja. Tai turbūt visas kompletas tų priemonių. Kadangi teismas, kaip teisingumą vykdanči institucija, gali tik tiek, kad galbūt žmonės pamato, kad už tas veikas yra baudžiama ir griežtai. Tai tas prisideda.“ (teismo atstovas);

„... ženklus identifikuotų prekybos žmonėmis aukų skaičiaus sumažėjimas, kuris manau, bent jau norėčiau tikėti, kad buvo nulemtas tiek dėl tų iniciatyvinių grupių, tiek dėl savivaldybėse sudarytų nuolatinės kovos su prekyba žmonėmis koordinavimo darbo grupių vykdomos veiklos, tiek, iš tikrųjų, atitinkamų iniciatyvių policijos pareigūnų vykdomos švietėjiškos veiklos, <...> iš tikrųjų tai, tos iniciatyvos pasiekė tiek galimų potencialių aukų galvas, bendrą jų supratimą, tiek pasiekė platesnio socialinio rato darbuotojų, kitų asmenų kurie turi artimesnį kontaktą, pirminį kontaktą su galimomis potencialiomis aukomis ir kurios galimai atpažįsta, galimai kylančias grėsmes, dėl ko manau, kad tie pokyčiai buvo įtakoti ir to, kad dauguma atvejų, bent jau norėčiau tikėti, kad tos potencialios aukos netapo išnaudojamomis aukomis, jos gal supranta jau pavojus, sugeba pačios įvertinti, suprasti...“ (prokuratūros atstovas);

„... kad labiau bendradarbiauja, ir aš pastebiu tą bendradarbiavimą tarpvalstybinių institucijų, bendros grupės yra sudaromos, labai, kaip ir EuroJustas dalyvauja renkant įrodymus, padeda pagalba, koordinuoja ir tos tyrimo grupės labai daug naudos duoda tam ikiteisminiam tyrimui. ...“ (teismo atstovas);

„... kiek man teko palaikyti valstybinį kaltinimą ar organizuoti ikiteisminį tyrimą šiose bylose, pakankamai, galiu pasakyti, profesionaliai identifikuoja prekybos žmonėmis atvejus, ta prasme nustato galimus. Tas galbūt bendras bendradarbiavimas tiek valstybinių institucijų, tiek savivaldybių, tiek prie savivaldybių institucijų, kitos institucijos, nevalstybinės organizacijos, tai yra bendradarbiauja daugiau ...“ (prokuratūros atstovas).

Lietuvoje įgyvendinama globos įstaigų reforma. Penki iš dvylikos pašnekovų interviu metu atkreipė dėmesį į vis stiprėjantį visuomenės ir jaunimo sąmoningumą. Tyrimo metu respondentų buvo teirautasi, kokią įtaką prekybos žmonėmis situacijai gali turėti Lietuvoje įgyvendinama globos įstaigų reforma (perėjimas nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams). Iš aštuonių apie minėtą reformą klaustų respondentų (klausimas buvo užduotas 3 prokurorams, 3 policijos pareigūnams ir 2 NVO atstovams) tik du atsakė, kad neturi nuomonės arba nežino. Visi kiti teigiamai vertino pačią reformą – perėjimą nuo institucinės globos prie teikiamų paslaugų šeimoje ir bendruomenėje. Ši respondentų nuomonė leidžia daryti prielaidą, kad Lietuvoje įgyvendinama globos įstaigų reforma galėjo turėti arba ateityje gali turėti įtakos prekybos žmonėmis situacijai šalyje.

Konfidencialių interviu metu tyrimo dalyvių išsakytų minčių apie Lietuvoje įgyvendinamą globos įstaigų reformą citatos:

„... Net neabejotina, kur yra institucija, ir kur yra tas, nežinau, komunistinis gyvenimas, kur yra viskas bendra ir iš tikrųjų nieko nėra: nėra prisirišimo, nėra saugumo, nėra socialinių normalių sveikų santykių, nėra psichologinių emocinių santykių. Gyvenantis šeimoje asmuo, gyvenantis šeimoje žmogus yra ir saugesnis, ir yra sąlygos socialiniams įgūdžiams atsirasti, yra žymiai geresnės galimybės mokslų, studijų, darbo galų gale, glaudus tas pats šeiminis kontaktas, kada ta šeimyna, iš tikrųjų, turi jau šeimos kontakto galimybes. Atskirties sumažinimas, susvetimėjimo mažinimas, daugybė dalykų, kurie ir yra tie kertiniai akmenys, kriterijai, kurių pagrindu žmogus jaučiasi saugesnis, turi su kuo pasikalbėti, reiškia iš karto tikimybė jį verbuoti, užverbuoti ir juo pasinaudoti yra žymiai mažesnė...“ (NVO atstovas);

„... aš manau, kad pozityvi šitoj vietoj, bent jau man tiek, kiek tenka pastebėti, bet vėl gi aišku, gal nereikia norėti, kad iškart va ten taip ir būtų. Bet labai priklauso tose šeimynose tiek, kiek man pažįstama situacija, vėlgi, kokie specialistai dirba... Ir jeigu mes kitą kartą turim daug priekaištų kokiam policijos ar prokuratūros ar teisėjui, tai aš lygiai tiek pat ir priekaištų, gal net labiau daugiau, ko gero, socialiniams darbuotojams, nes jie įsivaizduoja, kad jie labai viską išmano, o jie nieko neišmano. Arba ten tose pačiose, va tiems pedagogams, tiems kurie dirba, nes jeigu pasigilinti į paliktų, atsidūrusių globos namuose, apleistų, paliktų, atstumtų vaikų psichologiją, tai yra labai sunkūs klientų poreikių. Ir jiems ypatingo reikia pasirengimo, ypatingo tokio lankstumo, darbuotojų, kompetencijos. Šito aš labai pasigendu pas socialinius darbuotojus...“ (NVO atstovas);

„Labai teigiamai vertinu. Vaikas neatskiriamas nuo šeimos aplinkos, mažiau traumuojamas, bent kažkiek išsaugojamas ryšys su šeima.“ (policijos atstovas);

„Globos įstaiga nėra gerai, žinoma, nes tai yra paženklintas vaikas, kaip mes besakytume. Ta pirminė stigma, ji vis tiek gyva mūsų visuomenėje. Tai yra globos įstaigos vaikas <...> vaikas paženklintas globos įstaiga, kad jis iš tenai ir jam visuomenė nėra tokia pakanti, kaip šeimos vaikui. Aš manau, kad gerai, kad sumažėjo, ir globos įstaigų reforma tinkamas žingsnis, tik nežinau, kaip dabar ten vyksta, kokio lygio priežiūra ten vykdoma. <...> Tai aš vertinu teigiamai, nes mažesnis ratas šeimos, vadinkim šeimos ratu, dabar jau nebe globos namų, tai vis tiek tie vaikai daugiau labiau

paliečiami, labiau globojami <...> Aš vertinu teigiamai. Bet įtaka irgi yra teigiama, tai yra mažinanti prekybos žmonėmis rodiklį ...“ (policijos atstovas);

„... Galvoju, bet vis tiek geriau yra, kai šeimose yra. Yra vaikai šeimose, kažkur konkrečiai, vis tiek yra priežiūra didesnė negu globos namuose. Reikia žiūrėti ar nevažinėja į užsienius, kad vaikai nebūtų užsieniuose išnaudojami. Čia irgi reikia tikrinti...“ (policijos atstovas);

„... galiu kalbėti lūpomis tų asmenų, kurie nukentėjo ir kurie aukos, būtent buvo vaikų globos namų auklėtiniai. Iš tiesų jų pagrindinis momentas buvo – kodėl taip įvyko, kodėl jei buvo ... tai, kad jie neturėjo pakankamai apie tai žinių, nesuprato kas tai per reiškinys, ir kitas momentas toks buvo, kad jie ... kad ir jautė kažkokią grėsmę, bet jie, kiek aiškino, mūsų tos aukos, tie vaikinukai, 16–17 mečiai ir paskui sulaukę 18-niolikos, kad jie neturėjo į ką atsiremti, į ką kreiptis, nelabai pasitikėjo, nežinau dėl ko, vaikų globos namų darbuotojais, kad pagrindinė priežastis, kodėl taip įvyko, kad jie neturėjo patikimo artimo žmogaus, į ką atsiremti su kuo pasikonsultuoti. Norėčiau tikėti, kad vis tik jų tas suskirstymas į mažesnes šeimas, į mažesnes grupes, ir tuos asmenis, kurie, norėję tikėti, tinkamai tą pareigą prisiima ir vykdo, kad gal ir suteiks toms pažeidžiamoms aukoms ir pasitikėjimo su jais diskutuoti kreiptis jei ta grėsmė iškyla. Tai aš būčiau linkęs tikėti, kad ta reforma gal turėtų turėti teigiamą aspektą...“ (prokuratūros atstovas).

Ikiteisminio tyrimo dėl prekybos žmonėmis eiga. Manytina, kad objektyviam ir teisingam galutinio procesinio sprendimo priėmimui įtakos turi ir tinkamas nusikalstamos veikos kvalifikavimas ir kokybiškai atlikta apklausa, kruopštus ir išsamus įrodymų surinkimas. Tai akcentavo ir respondentai, kalbėdami apie veiksnius, turinčius įtakos atliekant ikiteisminį tyrimą.

Veiksniai, kuriuos kaip turinčius įtakos prekybos žmonėmis bylos pažangai interviu metu minėjo respondentai: tinkamas aplinkybių, susijusių su nusikalstama veika, užfiksavimas, kokybiškai atlikta apklausa, įrodymų, tarp jų ir tarptautinių, rinkimas, institucijų bendradarbiavimas tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygiu, bendrų jungtinių tyrimo grupių sudarymas, galimybė pasitelkti NVO atstovus pirmojo kontakto su auka metu, gebėjimas apsaugoti nukentėjusįjį nuo poveikio, grasinimų ir pakartotinės viktimizacijos, taip pat ir gebėjimas apsaugoti asmens privatų gyvenimą.

NVO atstovas ir advokatas akcentavo svarbą, kad nukentėję nuo nusikaltimo asmenys turėtų veiksmingas teises ne tik į informaciją, bet ir į pagalbą ir apsaugą, kadangi, kaip galima daryti išvadą iš pasisakymų, nukentėjusiųjų bauginimas vykdomas dar neprasidėjus ikiteisminiam tyrimui, jo metu ir net bylai pasiekus teismą.

Konfidencialių interviu metu tyrimo dalyvių išsakytų minčių apie veiksnius, darančius įtaką prekybos žmonėmis bylos pažangai, citatos:

„... Vėliau teisme galbūt taipogi tų tarptautinių įrodymų rinkimas, jeigu jie nebuvo surinkti ir pripažinimas, nes apsiribojant vienos valstybės, na kaip pasakyti, manau galbūt turėtų padaugėti šitų bylų dar ir dėl to, kad nepaisant to, kad jų ir seniau buvo ir anksčiau tiksliau, tačiau kažkaip tyrimas apsiribodavo vienos valstybės teritorija, ir sakykime tirdavome mes tik čia Lietuvoje: kas ką išvežė ir kas ten būdavo nebelabai, o užsienio valstybės savo teritorijoje padaryta nusikaltimą ir jei tas nusikaltimas trūko ir apėmė kelių valstybių teritorijas, be abejo tas žmogus išviliotas apgaule arba kažkokiais kitais būdais iš Lietuvos jau čia prasidėjo nusikaltimas, na o vėliau išnaudojamas jau galėjo būti ir kitoje valstybėje tai pastangos sujungti tą tyrimą ir parodyti bendrą vaizdą tai manau yra pastarųjų 5 metų darbo tarp tų institucijų pareigūnų bendradarbiavimo, kaip ir pasekmė...“ (teismo atstovas);

„... esminis pradinės sėkmės momentas šios kategorijos byloje, tai yra prekybos žmonėmis byloje, yra paaiškinimų aplinkybių, susijusių su šios nusikalstamos veikos sudėties elementu užfiksavimas, tai yra iš ko tai susideda, tai visų pirma gebėjimas užmegzti artimą ryšį su auka, tai yra, kad auka iš tiesų jaustųsi visų pirma saugus, auka realiai galėtų pasitikėti tiek teisėsaugos institucijomis, tiek pareigūnais, kurie turi su juo kontaktą, tiek kitomis vyriausybėmis ir nevyriausybėmis organizacijomis besirūpinančiomis jų tuometine gerove. Na, o kita momentas yra paties ikiteisminio tyrimo pareigūno gebėjimas užmegzti tą ryšį, o jeigu pavyksta tą ryšį užmegzti įgaunamas pasitikėjimas vienas kitu, ypatingai aukos pasitikėjimas pareigūnu. Tai po to itin svarbus esminis yra šios nusikalstamos veikos aplinkybių susijusių su šios nusikalstamos veikos sudėtimi užfiksavimas, tai yra išsiaiškinti ir tinkamai užfiksuoti nusikalstamus veiksmus, na kaip ir numato sudėtis, kokie būtent tie nusikalstami veiksmai buvo daromi ir atlikti, tai yra kas buvo aukos atžvilgiu daroma.

Kitas svarbus momentas tai vėl gi išeinant iš nusikaltimo sudėties tai yra kaip, koku įstatymo numatytu būdu ar būdais buvo siekiama palaužti valią, kaip ta valia buvo palaužta ir galiausiai, tai žinoma, nustatyti, kokiam tikslui tą auką buvo siekiama išnaudoti, na o jeigu jis buvo išnaudojamas, tai apie tą patį išnaudojimą tinkamai užfiksuoti. Na ir kuo tiksliau detaliau pavykus užfiksuoti šias aplinkybes, iš tiesų palengvėja ir tolesnė ikiteisminio tyrimo sėkmė, yra lengviau susikoncentruoti, žinoti, kokių kitų objektyvių duomenų mums būtina nustatyti, kad užfiksuoti kaltininkų kaltę, kokius duomenis būtina surinkti, kad užfiksuoti veiką padariusius asmenis, na ir panašiai ...“ (prokuratūros atstovas);

„... Vienareikšmiškai galiu atsakyti teigiami veiksniai yra, kai auka bendradarbiauja su nevyriausybėmis organizacijomis, <.. >, tos aukos patekusios į nevyriausybines organizacijas labiau atsiskleidžia, daugiau papasakoja ...“ (prokuratūros atstovas);

„... Ir kitas dar dalykas kas yra prekybos žmonėmis byloje – tas niekas nedingo, jos visą laiką buvo sudėtingos bylos. Ir.., taigi.., faktiškai tam pačiame kaime arba tame pačiame miestelyje tas nukentėjusysis ir gyvena su šituo kas jį išvežė. Ir aš pastoviai per visą tą laikotarpį su visuomenininkais pastoviai turim tą Damoklo kardą, kad juos gąsdins ir paveiks. Ir šitoje vietoje yra labai didelis minusas <...> Labai, labai retai kada būna prekybos žmonėmis bylos, kuriose ne pagrindinis dalykas yra nukentėjusiųjų parodymai. <...> O kartais tiesiog nukentėjusiųjų parodymai. <...> Žinokit, aš pasakysiu taip, daugiau nei pusę bylų aš vaikštau pastoviai įtampoje, kad mano nukentėjusieji ... ar vėl atsitiko per šią savaitę kas nors tokio, kas dabar vėl keičia situaciją.

Ne šį savaitgalį, praeitą savaitgalį, man kokius 8 kartus skambino vienas nukentėjusysis girtas. Prisigėręs iš baimės. Kad pas jį va tokios problemos ... O ką aš galiu padaryti? Nei aš sėsiu nuvažiuosiu pas jį, nei aš jį rasiu, nei aš su juo girtu aiškinsiuosi, nei socialiniai darbuotojai dabar nenuvažiuos pas jį šeštadienį vakare. O ikiteisminis tyrimas dėl poveikio buvo nutrauktas tuo metu. ...“ (advokatūros atstovas).

Nusikalstamos veikos kvalifikavimas. Teisingas nusikalstamų veikų kvalifikavimas leidžia apibrėžti optimalias ikiteisminio tyrimo ribas ir kryptį, lemia ikiteisminio tyrimo metu būtinas įrodyti aplinkybes, užtikrina teisėtumo, ikiteisminio tyrimo koncentruotumo ir ekonomiškumo principų įgyvendinimą. Tyrimo metu respondentų buvo klausama nuomonės, ar dažnai nusikalstamos veikos, turinčios prekybos žmonėmis požymių, yra kvalifikuojamos pagal kitus straipsnius. Nors teismo atstovams šis klausimas nebuvo pateiktas, tačiau atsakydami į kitus klausimus jie pasidalino mintimis, kad kartais teismai, išteisindami dėl vieno nusikaltimo, pasisako, kad teismo padarytoje nusikalstamoje veikoje esama ir kito nusikaltimo sudėties požymių arba

kad kartu su padaryta nusikalstama veika galėjo sutaptimi būti inkriminuotas ir kito nusikaltimo požymių turintis BK numatytas straipsnis ar keli straipsniai. Abu kalbinti teismo atstovai pokalbių metu pasidalino įspūdžiais apie veikų kvalifikavimo svarbą jų nagrinėtose bylose. Vienas teisėjo nagrinėtos bylos atvejis, kai policijos pareigūno patirtis ir žinios leido teisingai įvertinti ir suprasti, kad už narkotikų pardavinėjimą sulaikytas nepilnametis yra prekybos žmonėmis auka – nepilnametis iš pažeidžiamos šeimos smurtu ir gąsdinimu buvo verčiamas prekiauti narkotikais. Kitas teisėjo nagrinėtos bylos atvejis vertė nuogaštauti, kad kartais dėl sąvadavimo, dėl prostitucijos nagrinėjamos bylose iš konteksto galima daryti ir prielaidą apie galbūt padarytus prekybos žmonėmis nusikaltimus, kurie dėl neaiškių priežasčių galėjo būti arba neatpažinti, arba atliekamo ikiteisminio tyrimo metu buvo apsiribota lengvesnio nusikaltimo ištyrimu. Taip pat teismo atstovai atkreipė dėmesį, kad teisėjui labai sudėtinga įvertinti, ar tas nusikaltimas nėra susijęs ir su prekybos žmonėmis nusikaltimu, kai gauna nagrinėti bylą dėl atskiro epizodo (esant labai didelės apimties bylai ji išskaidoma į atskiras bylas dėl atskirų epizodų). Vienas iš kalbintų advokatų taip pat dalinosi jam žinomą pavyzdžiu, kai policijos pareigūnas, tirdamas nusikalstamą veiką, susijusią su narkotikų platinimu, pastebėjo ir atpažino galimus tikrus prekybos žmonėmis požymius, jis nuėjo pasikalbėti su pareigūnu, kuris specializuojasi tyrimų dėl prekybos žmonėmis srityje – taip buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas dėl prekybos žmonėmis, o asmuo, sulaikytas kaip įtariamasis, tapo nuketėjusiuoju.

Nors interviu metu respondentai dalinosi patirtimi apie teisėsaugos institucijų atstovų gebėjimus tiriant nusikalstamas veikas pastebėti ir nusikaltimo dėl prekybos žmonėmis požymius, tačiau nebuvo atmetama ir mintis, kad dalis nusikalstamų veikų, turinčių prekybos žmonėmis požymių, yra kvalifikuojamos pagal kitus straipsnius. Su šia mintimi sutiko trys iš šešių tyrime dalyvavusių baudžiamąjį persekiojimą vykdančių pareigūnų, kiti trys atsakymo neturėjo, tačiau neneigė, kad nusikalstamos veikos kvalifikavimas visada yra sudėtingas procesas. Šie argumentai sudaro prielaidą manyti, kad dalis nusikalstamų veikų, turinčių prekybos žmonėmis požymių, gali būti kvalifikuojamos pagal kitus straipsnius.

Konfidencialių interviu metu tyrimo dalyvių išsakytų minčių apie nusikalstamų veikų kvalifikavimą citatos:

„... pirmiausia norisi prisiminti tai, kad <> tai yra, mano akimis, ir visų kolegų, ir visų prokurorų, manau, kad ir kolegų policijos pareigūnų nuomonė yra, kad yra ypatingai siaura riba yra tarp kaltinamojo, įtariamojo ir nukentėjusiojo...“ (prokuratūros atstovas);

„... kažkur jeigu pareigūnas apklausdamas tą asmenį, nežinodamas va būtent to tokio pačio reiškinių, galbūt neužfiksuoja tokių aplinkybių, o gal jos iš tiesų buvo, tai manau, kad tokia grėsmė išlieka ...“ (prokuratūros atstovas);

„... atribojimas yra sudėtingas, ypač tai yra atskirti ar tai yra, kai asmuo patekęs į prekybos žmonėmis ratą atlieka ta prasme, tampa auka darydamas nusikaltimus, mes prieš keletą metų diskutavome, kaip reikia atriboti, kur ta riba tarp nusikaltimo ir aukos ...“ (prokuratūros atstovas);

„... tos struktūros, visa ta eiliškumas veiksmų, kaip ir visiškai aiškus, bet kas iš tikrųjų būtų labai įdomu pažiūrėti, pakiloti, paskaityti tą bylą nuo pradžios iki pabaigos ir viską apgalvojo ir buvo ar nebuvo prekyba žmonėmis, bet, aišku, čia jau ta prasme, tai tiesiog toks mokslinis tyrimas, bet kad mes neatpažįstame ir tokiose bylose einam, einam su paprastesne kvalifikacija, tai aš manau, kad taip ...“ (prokuratūros atstovas);

„... esu susidūręs dėl vagysčių, plėšimų daromų nepilnamečių, kur buvo galimai įtrauktas priverstinai, dirbama lygiagrečiai, <> ... sukčiavimo atveju, gali būti, kad daugelis asmenų tai daro

ne savo noru – priverstinai, bet sakau, sunku juos identifikuoti, jie, nekalba, pačios aukos apie tai, slepia jie tikruosius organizatorius visus, ir būna, kaip dažniausiai nueina tokiose veikose vagystės bendrininkai, kokius galim įrodyti ...“ (policijos pareigūnas);

„... neteisingas kvalifikavimas irgi kartais sutrukdo priimti teisingą sprendimą ir gali padėti išvengti atsakomybės tam tikrais atvejais ...> (teismo atstovas).

Medžiagų dėl nusikalstamų veikų, galbūt susijusių su prekyba žmonėmis, nagrinėjimas. Tyrime dalyvavusių policijos ir prokuratūros atstovų buvo klausiama nuomonės, ar gerai, kad medžiagas dėl nusikalstamos veikos, galbūt susijusios su prekyba žmonėmis, nagrinėja ir sprendimus atsisakyti pradėti ikiteisminius tyrimus priima ne tik aps. VPK kriminalinės policijos organizuoto nusikalstamumo tyrimo padalinių pareigūnai, bet ir kiti, pvz., aps. VPK miestų ir rajonų policijos komisariatų veiklos padalinių pareigūnai. Ne visi policijos pareigūnai galėjo atsakyti į šį klausimą, tačiau, apibendrinus policijos atstovo ir visų pasisakiusiųjų prokuratūros atstovų nuomonę, galima teigti, kad, respondentų manymu, sprendimus, tai yra aplinkybių patikslinimus dėl galbūt nusikalstamų veikų, susijusių su prekyba žmonėmis, atlikti ir sprendimus atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą turėtų priimti organizuoto nusikalstamumo tyrimo padalinių pareigūnai.

Konfidencialių interviu metu tyrimo dalyvių išsakytų minčių apie tai, kas turėtų nagrinėti medžiagas dėl nusikalstamos veikos, galbūt susijusios su prekyba žmonėmis, citatos:

„... aš žvelgčiau per tą prizmę, kadangi visos bylos yra prokurorų, kurie dirba organizuotų padalinyje, tai kažkaip galvočiau, kad nu kaip ir pagal struktūrą, mes dirbam su organizuotų padaliniais, tai turbūt turėtų būti organizuotuose padaliniuose ir policijoje ...“ (prokuratūros atstovas);

„... Iš tiesų dauguma atvejų sprendimus, vis tik manyčiau, kad priima vyriausiojo policijos komisariato organizuoto nusikalstamumo tyrimo padaliniai. Taip yra buvę tokių atvejų, kad yra priėmę ir ne jūsų minimas organizuoto nusikalstamumo tyrimo padalinys, o apskričių komisariatų, bet yra toks jau susitarimas, kad teisėtumą tikrina apygardos prokuratūros specializuotas prokuroras. <...> ... praktikoje buvome susidūrę, kad atliko – priėmė sprendimą rajono policijos komisariato pareigūnas, ir kad kontrolė – vėl gi teisėtumą patvirtino apylinkės prokuroras. Neatmetu, kad tokių atvejų gali kartotis, bet kaip minėtas praktikoje užkliuvęs atvejis – išsiaiškinom tokias aplinkybes, buvo per patikrintas specializuoto, šiuo atveju – mano, prokuroro, buvo įvertintas, kad tas sprendimas neteisėtas, bet čia tikrai jau senesnis atvejis, jis buvo panaikintas ir buvo iš naujo tos aplinkybės tiriamos... <...> toks susitarimas yra, kad tai turėtų pasiekti būtent organizuoto nusikalstamumo tyrimo pareigūnus...“ (prokuratūros atstovas);

„... aš net nežinau tokio atvejo, kad esant bent kokiam įtarimui, kad tai gali būti prekyba žmonėmis požymių, tarkim medžiagas, patikslinimus atliktų, priimtų sprendimus atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą, tarkim, rajono policijos komisariatai, ... nes šiaip, esant bet kokiam požymiui iš karto automatiškai pranešama tiek mums prokuratūrai – organizuoto nusikalstamumo tyrimo skyriaus pareigūnui, tai yra man, arba iš karto specializuotiems, na ... organizuoto nusikalstamumo pareigūnams, kurie specializuojasi, kurie atlieka ikiteisminių tyrimus ir panašiai...<...> esant bent mažiausiems požymiams, turi informuoti pareigūnus kurie specializuojasi ...“ (prokuratūros atstovas);

„... Mano nuomone, kad negerai, kad čia duoda ir kitiems skyriams, bet ypač veiklos padaliniams ...“ (policijos atstovas).

Teismų praktika. Formuoti vienodą bendrosios kompetencijos teismų praktiką aiškinant ir taikant įstatymus, plėtoti teisę ir taip užtikrinti vienodą teisės aiškinimą ir taikymą visoje valstybėje yra viena pagrindinių Lietuvos Aukščiausiojo Teismo funkcijų. Tyrime dalyvavusių respondentų buvo klausta nuomonės, ar formuojama teismų praktika gali daryti įtaką prekybos žmonėmis aukų identifikavimo ir ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis rodikliams.

Kad teismų formuojama praktika nedaro įtakos prekybos žmonėmis aukų identifikavimo ir ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis rodikliams pasisakė tik trys iš dvylikos tyrime dalyvavusių respondentų, kiti 9 respondentai vienaip ar kitaip pasisakė, kad teismų praktika daro įtaką prekybos žmonėmis aukų identifikavimo ir ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis rodikliams. Prokuratūros atstovas atkreipė dėmesį, kad yra svarbu ne tik turėti gerą teismų praktiką, bet ir gebėti ja vadovautis, nes, pasak pašnekovo, suformuota pakankamai gera ir aiški teismų praktika dėl prekybos žmonėmis priverstinio darbo tikslais, bet pareiškimų, prašymų, skundų pradėti ikiteisminį tyrimą, kai yra akivaizdūs nelegalaus darbo arba sutartinių darbo sąlygų pažeidimų požymiai (pvz., žmogus negauna atlyginimo, kuris buvo sutartas), net tik kad nesumažėjo, bet atvirksčiai – padaugėjo, nors atrodytų, remiantis gerąją teismų praktiką, turėtų sumažėti.

Apibendrinant respondentų teiginius darytina išvada, kad teismų sprendimuose formuojama praktika yra aktuali nusikalstamų veikų kvalifikavimo pagrindimui ir įrodymų užfiksavimui ir turi įtakos prekybos žmonėmis aukų identifikavimo ir ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis rodikliams.

Konfidencialių interviu metu tyrimo dalyvių išsakytų minčių apie teismų praktikos įtaką prekybos žmonėmis identifikavimo ir ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis rodikliams citatos:

„... *ta formuojama praktika gali daryti įtaką ikiteisminio tyrimo įstaigoms, nes jos visada turi grįžtamąją ryšį pasitikrinti: ką padarė ne taip, kas, ko pritrūko, ką jos galėtų dar padaryti, kad kitu atveju toks nusikaltimas būtų, na, sakykim, pritrūkus įrodymų, buvo išteisintas, arba pagalvoti, kad štai tokia situacija nėra nusikaltimas, arba ką galėtume padaryti kaip tuos įrodymus dar galėtumėm surinkti, ar kokių dar parinkti įrodymų, kad kitais atvejais byla nepatirtų fiasko teisme. Tai, aš manau, labai svarbi grandis, teismų praktika. ...*“ (teismo atstovas);

„... *Teismų praktika gali daryti įtaką ir daro ...*“ (teismo atstovas);

„... *Teismų praktika darbo gerą įtaką ...*“ (advokatūros atstovas);

„... *Manau, kad teismų praktika turėtų įtakos...*“ (advokatūros atstovas);

„... *ne, rodikliams tai neturi įtakos <...> tai kaip ir tokios griežtos nuomonės neturiu...*“ (prokuratūros atstovas);

„... *Aišku formuojama praktika, tai yra visų pirma Lietuvos Aukščiausiojo teismo sprendimuose formuojama praktika, yra aktuali, aktuali šių veikų kvalifikacijai, pagrindimui ir įrodymų užfiksavimui, bet nemanau, kad būtent formuojama praktika galėjo turi ar turėjo įtakos minimiems jūsų klausimo rodikliams. Nemanau, kad būtent ta praktika kažkokią įtaką tiems rodikliams galėjo turėti. ...*“ (prokuratūros atstovas);

„... *Nemanau, žinokit...*“ (prokuratūros atstovas);

„... *Niekas vieno teismo priimtu sprendimu nesivadovauja, vis tiek turėtų būti, kad aukštesnis teismas. Aukščiausiojo Teismo išaiškinimai būna, tada jau galima jau padaryti kažkokią išvadą, į ką atkreipti dėmesį tiriant tokias nusikalstamas veikas, kas yra gerai, kas negerai yra daroma šiose bylose ...*“ (policijos atstovas);

„... *Tai aš galvoju, kad žinom formuojama teismų praktika yra, turi įtaką ir atliekamiems ikiteisminiems tyrimams, tiek ir aukų identifikavimui. Aš manau, kad teismų praktika yra geras rodiklis pas mus sakyčiau ...*“ (policijos atstovas);

„... Manau taip. Jei teismų praktika suformuos netinkamą atsakomybę už šiuos nusikaltimus, tai, galimai, gali iššaukti prekybos žmonėmis paklausą, kadangi nusikalstamo pasaulio atstovai nebijos atsakomybės ...“ (policijos atstovas);

„... Aš manau, kad taip. Nes manau, kad teismų praktikos, – aš nesu teisininkė, bet tiek, kiek man tenka susidurti, teismų praktikos patirtis ir suformuoti kažkokie tai, nu tos patirtys, jos turi įtakos ir tolimesniems kažkokiems galbūt – jau šito nebereikia, jau mes šitą žinom ...“ (NVO atstovas);

„... Rodikliai tai yra vienas, o kokybė yra kita. Aišku, žinoma visada teisminė praktika įneša indelį į nusikaltimų identifikavimą ir tai yra labai svarbu užkardymui, tai čia neabejotinai viskas aišku. Aš esu nevyriausybininkas ir man svarbu ne kiekybė, o kokybė. Jei kalbėtume apie rodiklius – kokybinius rodiklius, kaip ir sakiau mūsų, nevyriausybininkų, teikiančių pagalbą asmenims, pagrindiniai kokybiniai rodikliai yra pačiam asmeniui pripažinti kas su juo atsitiko, analizuoti kodėl taip atsitiko, priimti sprendimus ir tęsti savo gyvenimą ir jį vystyti, plėtoti ir kurti taip, kad tai daugiau nebepasikartotų, kad nebūtų atkryčio“ (NVO atstovas).

Teisės aktai, reglamentuojantys prekybos žmonėmis reiškinio prevenciją ir kontrolę.

Tyrimo dalyviams buvo užduotas klausimas, ar per pastaruosius metus atlikti teisės aktų, reglamentuojančių prekybos žmonėmis prevenciją ir kontrolę, pakeitimai turėjo įtakos kovai su prekyba žmonėmis, o policijos ir prokuratūros atstovams dar buvo užduotas klausimas apie jų įstaigoje atliktus organizacinius pokyčius, turėjusius įtakos jų veiklai kovos su prekyba žmonėmis srityje. Vienas iš tyrimo dalyvių teigė, kad nors Lietuvos teisinė sistema už tam tikrus tarptautinius nusikaltimus leidžia taikyti straipsnį ir jo nesant savo nacionaliniame teisės akte, tačiau pabrėžė, kad išsamesnis ir tikslesnis reglamentavimas nacionaliniuose teisės aktuose daro įtaką teisingesniai nusikalstamos veikos kvalifikavimui, nes jeigu tokio straipsnio nėra, kaip ir teigė respondentas, „turbūt yra lengviau rasti kitą straipsnį, kuris artimiausias, kvalifikuoti nusikalstamą veiką pagal jį ir prašyti teismą teisti už šį (kitą) straipsnį“.

Nors respondentai ir pastebėjo vykdomą teisinės bazės tobulinimą, pritaikant teisės aktus esamai situacijai, tačiau, kai kurių jų nuomone, jis vis dar nėra pakankamas. Vienas iš respondentų nurodė manantis, kad teisės aktuose reikėtų atsisakyti vartojamo „prostitucijos paslaugų“ termino, kitas mano, kad būtų naudinga suformuotos gerosios ikiteisminio tyrimo praktikos sklaida. Apibendrinant konstatuotina, kad, respondentų manymu, įstatymai ir jų tinkamas viešinimas formuoja ne tik teisinę sistemą, bet ir visuomenės sąmonę, požiūrį į vieną ar kitą reiškinį.

Konfidencialių interviu metu tyrimo dalyvių išsakytų minčių apie teisės aktus, reglamentuojančius prekybos žmonėmis prevenciją ir kontrolę, citatos:

„... be abejo visi pokyčiai nacionaliniuose teisės aktuose turi visada teigiamą įtaką tokių nusikaltimų užkardymui ir kuo greičiau tie pokyčiai padaromi, na tuo reikėtų naudotis, tuo lengviau tada teismams, nes, na kaip ir aš manau, <...> visą laiką rasite kitą straipsnį, kuris artimiausias yra tam ir tada kvalifikuoti veiką ir prašyti teismą teisti už kitą straipsnį, tada lieka latentiniai nusikaltimai, tokie kurie iš tikrųjų buvo padaryti ...> (teismo atstovas);

„... lentelę, klausimyną ir visa kita (kalbama apie Rekomendacijas), tai aš mačiau ir jis yra geras <...> būtų programa, įstatyminiu lygiu, sukurta kokia nors institucija arba dar kažką. Vat sakyčiau „OK“. Va tada tikrai turėtų įtaką. Būtų aiškus finansavimas, nes visuomenininkai tai kaip antelės prūde, jei ateis žmonės su batonu, tai bus pavalgiusios, o jei neateis – tai jau ir nebus kaip sakoma ...“ (advokatūros atstovas);

„... bet koks įstatymas patobulintas, pritaikytas būtent esamai padėčiai, įstatymas irgi yra kuriamas esant tam tikrai situacija, ką uždraudžia, ką galima daryti, tai aš manau, kad kiekviena įstatymas, jeigu jis tobulus padeda kovoje, tai čia bet kokių atveju, ir jeigu poįstatyminės bazės – pareigūnai turi, tai aš manau, kad padeda kovoti su prekyba žmonėmis ...“ (advokatūros atstovas);

„... Manau, kad taip. Tai, kad nuolat kažkiek yra, kažkiek reaguojama, bet nepakankamai, vis dar mes turime, kad ir sakykime, nusižengimų kodekse paslaugų terminologija, nu tai nėra paslauga, nes įstatymai, įstatymai formuoja žmonių irgi sąmonę, požiūrį, prisideda prie to. Net labai stipriai. Pažiūrėkit, man labai ryškus pavyzdys yra smurto artimoje aplinkoje įstatymas, kada mes jo neturėjome, kada smurtas buvo privatus šeimos reikalas ir kada jisai atsirado, kai pradėjo kisti. Kuo daugiau buvo kalbama, kuo daugiau ir tai dar ten tikrai yra ką veikti. Bet juk pokytis, žmonės tampa atviresni, labiau kalba, drąsesni, labiau praneša, jei jau nebe nebetoleruoja, nepakenčia. Tai lygiai tas pats reiškia, įstatymas, jis labai labai įtakoja ir jeigu jis dar, nu kaip pasakyti nėra kur slapčia ten įkištas į stalčių, bet juo naudojamosi, tai jis labai turi, aš manau, kad įtakos visiems...“ (NVO atstovas);

„... Kalbant aplamai apie dokumentų išėjimą į viešumą, kurie reglamentuoja kuo vienesnių prekybos žmonėmis aukų nustatymo kriterijus, tarkim, pagerinti ikiteisminio tyrimo kokybę, kad kuo per greitesnį laiką tas ikiteisminis tyrimas būtų vykdomas, aš taip aišku galvoju, gal formuoti kiek galima kuo vienesnę ikiteisminio tyrimo praktiką, kuri būtų pažangesnė, visiškai nesvarbu kuriame ten Lietuvos mieste, ar ten gal net Europos mieste, gal koordinuojančių kažkokių tarpinstitucinių bendradarbiavimų praktikos, kurios galėtų atsirasti arba jau gal yra atsirandančios. <...> Kas sunkiausia ir kas skaudžiausia, kad nėra saugumo. Mes esame turėjęs, keletą atveju, kuomet žmogus liudijo ir nemažai papasakojęs, buvo šiuo atveju buvo pradėtas ikiteisminis tyrimas, ir teismas įvykęs, ir nuteisti, buvo ten grupuotė nemaža ir mes stipriai prisidėjome. Bet kiek mes turėjome rūpescio, dėl to kad šiam asmeniui nebuvo suteikta apsauga, nebuvo nei kad būtų galima saugiai apgyvendinti, nei kas jį galėjo saugoti. Kai pareigūnams uždavėm klausimą ar kas nors jį saugo 24 val., tai atsakymas: – nu ne. Mes ir taip, sako, turim ką saugoti, mes neturime tokių galimybių, nei finansinių, nei ekonominių, nei materialinių, nei fizinių, tai šis momentas labiausiai pakiša koją, todėl kad kai žmogus skambina naktį ir sako, mane gąsdina ir man rašo žinutę, ir skambina ir sako, kad jau identifikuavo, kur aš randuosi, tai pareigūnų pasakymas, tai jūs skambinkite, kuomet matysite kad jau labai ekstra atvejis reikia pagalbos, tai mes atvažiuosime su ekipažu – viskas suprantama, bet to tikrai negana. ...“ (NVO atstovas).

Mokymai. Mokėjimas atpažinti prekybos žmonėmis aukas, jas prakalbinti ir nukreipti reikiamai pagalbai, tinkamas nusikalstamos veikos kvalifikavimas, kokybiškai atlikti pirminiai ikiteisminio tyrimo veiksmai, kruopštus ir išsamus įrodymų surinkimas, įvykio vietos fiksavimas ir kt. yra labai svarbu, kadangi turi įtakos galutinio procesinio sprendimo priėmimui. Atliekamo tyrimo respondentams buvo pateiktas klausimas, ar per pastaruosius 5 metus dalyvavo mokymuose kovos su prekyba žmonėmis klausimais ir ar junta šios srities mokymų poreikį.

Aštuoni iš dvylikos respondentų atsakė, kad mokymuose dalyvavo. Mokymuose nedalyvavo du advokatūros atstovai, vienas teismo ir vienas policijos atstovas. Pastarieji teigė, kad šie kursai anksčiau nebuvo aktualūs ir kad artimiausiu metu bandys užsirašyti ir sudalyvauti tokiuose mokymuose.

Pokalbio metu advokatūros atstovas teigė, kad ne kartą yra sulaukęs ir prašymų vesti mokymus, tačiau dėl laiko stokos tokio kvietimo negali priimti.

Abu tyrime dalyvavę NVO atstovai vienbalsiai teigė, kad nuolat dalyvauja ir organizuoja mokymus švietimo įstaigose, šviečia specialistus seniūnijose, bendruomenės centruose, taip pat lankosi ir įkalinimo įstaigose. Teigė, kad tokie mokymai ar susitikimai, kuriuose kalbama apie aukos kriterijus, apie vergvaldžio kriterijus, pagal kuriuos nustato išnaudotojus, apie tai, kokių pranešimų yra spaudoje, apie tai, kaip juos pamatyti, apie tai, kaip vystyti švietimą, prevenciją, apie NVO tiesioginę intervenciją kovoje su prekyba žmonėmis, taip pat ir apie šio darbo koordinavimą bei apie tokius dalykus kaip vadybiniai gebėjimai ir tinkamas finansų panaudojimas, vyksta nuolat.

Kiti tyrimo pašnekovai minėjo, kad dalyvauja ir tarptautiniuose mokymuose. Teismo atstovas dalyvavo Europos teisės akademijos organizuotuose mokymuose. Prokuratūros atstovas džiaugėsi dalyvavimu tarptautiniuose mokymuose (mokymai vyko Kazachstane), kurie, pasak pašnekovo, buvo „be proto“ sunkūs, bet labai efektyvūs, informatyvūs ir naudingi – tai simuliaciniai ikiteisminio tyrimo mokymai, kurių metu atliekami visi proceso veiksmai – nuo įvykio vietos apžiūros protokolo pildymo, apklausų dalyvaujant advokatams ir kt. procesinių veiksmų atlikimo, iki galutinio sprendimo priėmimo.

Kalbėdamas apie Lietuvoje organizuojamų mokymų pobūdį, prokuratūros atstovas išreiškė nuomonę, kad įdomiausi mokymai būna, kai yra organizuojami diskusijų forma, o ne tik monotoniškai išdėstoma parengta mokymų medžiaga. Didžioji pašnekovų dalis nurodė, kad jaučia poreikį mokymams, kuriuose dalyvautų asmenys iš skirtingų institucijų, kad išgirstų vieni kitus, kaip sako: „išgirsti ką žmonės kalba“, „pravartu ir teisėjams pamatyti, kaip pirma grandis tą daro“, tačiau akcentavo ir specializuotų mokymų būtinybę: „didžiausią naudą duoda specializuoti, liečiantys kvalifikavimą ir įrodymų vertinimą, mokymai“.

Prokuratūros atstovai akcentavo, kad nereikia apsiriboti besispecializuojančių pareigūnų mokymais, bet vis daugiau kursų organizuoti, kviešti į vykdomus mokymus specialistus, kurie pirmieji susiduria su galima prekybos žmonėmis auka.

Kad mokymų ypač trūksta arčiausiai socialiai pažeidžiamų asmenų esantiems valstybinių institucijų atstovams, tai yra savivaldos institucijų atstovams, socialiniams darbuotojams, pasisakė policijos, NVO ir prokuratūros atstovai.

Apibendrinant respondentų pasisakymus darytina išvada, kad reikia įvairių praktikų mokymų, o būtent: specializuotų mokymų sutelkiant įvairių institucijų specialistus, kurių metu būtų naudinga diskutuoti ir surasti specifinį sprendimą, taip pat specializuotų mokymų vienai institucijai (įsigilinant į dalykus, kurie, atsižvelgiant į kitų institucijų specifiką, jų darbuotojams nėra aktualūs) ir bendrinių mokymų, kuriuose patirtimi dalintųsi atstovai iš įvairių institucijų – tiek teisėsaugos, tiek NVO.

Konfidencialių interviu metu tyrimo dalyvių išsakytų minčių apie mokymų organizavimą ir jų poreikį citatos:

„... į tuos prokurorų mokymus ir policijos pareigūnų, kviečia specializuotus prokurorus, o kodėl? <...> čia yra blogai, nes specializuoti prokurorai ir policijos pareigūnai jie viską išmoko, bet norėtųsi mokytis, ir mes keliame tą jau seniai klausimą, kad kvieskime gal tuos, kurie tiesiogiai susiduria ...“ (prokuratūros atstovas);

„... manau, kad tas reiškinys apie prekybą žmonėmis manau, kad nėra pasiekęs dar visą tą plačiąją ikiteisminio tyrimo pareigūnų masę, gal nėra pasiekusi dar ir visą plačiąją prokurorų ausų masę, tai manau, kad yra tokia tikimybė, kad gal būt, na kaip ir tas atvejis mano paminėtas, na kažkur jeigu pareigūnas apklausdamas tą asmenį, nežinodamas va būtent to tokio pačio reiškinio, gal neužfiksuoja tų aplinkybių, o gal jos iš tiesų buvo, tai manau, kad tokia grėsmė išlieka ir ypatingai

išlieka būtent išnaudojimo nusikalstamų veikų daryme, tiek narkotinių medžiagų platinime tiek dalyvavimas vagystėse, bet kiek tai realu man sunku pakomentuoti, bet kad tokia grėsmė yra sutikčiau ...“ (prokuratūros atstovas);

„... ir jeigu mes kitą kartą turim daug priekaištų kokiam policijos ar prokuratūros ar teisėjui, tai aš lygiai tiek pat ir priekaištų, gal net labiau daugiau, ko gero, socialiniams darbuotojams, nes jie įsivaizduoja, kad jie labai viską išmano, o jie nieko neišmano ...“ (NVO atstovas);

„... yra žmonių, kurie savivaldybių įstaigų darbuotojai, tiek socialinės apsaugos, tiek vaikų teisių apsaugos, sakykim irgi, ir kiti nelabai supranta, kas tas yra prekyba žmonėmis ...“ (prokuratūros atstovas).

TYRIMO DĖL PREKYBOS ŽMONĖMIS IR SUSIJUSIŲ NUSIKALTIMŲ IKITEISMINIŲ TYRIMŲ 2018–2021 M. MAŽĖJIMO (NEPRADĖJIMO) PRIEŽASČIŲ GAUTŲ REZULTATŲ APIBENDRINIMAS, IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

Apibendrinant apžvelgtus pagrindinių šalies socioekonominių veiksnių rodiklių duomenis, galima daryti prielaidą, kad prekybos žmonėmis ikiteisminių tyrimų mažėjimą iš dalies galėjo lemti socioekonominių veiksnių paveiktas bendras registruoto nusikalstamumo, taip pat ir sunkių, ir labai sunkių nusikaltimų skaičiaus šalyje mažėjimas.

Apibendrinant 2018–2021 m. atliktų skundų, pareiškimų ar pranešimų patikslinimų medžiagų, kuriose buvo atsisakyta pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų, analizės rezultatus, nustatyta:

1. Aplinkybių patikslinimai buvo atlikti 86 medžiagose, kuriose priimti sprendimai atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą dėl galbūt padarytų prekybos žmonėmis nusikaltimų, kurių 89,5 proc. nagrinėjo policijos įstaigų pareigūnai, 9,3 proc. Kalėjimų departamento ir jam pavaldžių įstaigų pareigūnai bei 1,1 proc. prokurorai.

2. 41,1 proc. visų atsisakymų pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų buvo priimta medžiagose, kurios buvo registruotos dėl asmenų pareiškimuose, pranešimuose ar skunduose nurodytų aplinkybių, kad jie asmeniškai galbūt nukentėjo ar gali nukentėti nuo nusikalstamos veikos, kuri galėtų būti kvalifikuojama kaip prekybos žmonėmis nusikaltimas, 47,1 proc. visų atsisakymų buvo priimta medžiagose, kurios registruotos asmenų (artimųjų, giminaičių, pažįstamų ir kt.) bei institucijų, įstaigų ar organizacijų (VTAIT, VDI, Lietuvos Respublikos ar kitų šalių konsulinių įstaigų ar ambasadų, NVO ir kt.) pateiktų pranešimų, taip pat policijos pareigūnų tarnybinių pranešimų apie galbūt kitus nuo prekybos žmonėmis nusikalstamų veikų nukentėjusius asmenis pagrindu, 11,8 proc. visų atsisakymų buvo priimta medžiagose, kurios buvo registruotos asmenų, organizacijų, įstaigų ar institucijų pranešimų ar skundų pagrindu apie įtartina veiklą ar gautą, užfiksuotą informaciją, kurios turinį gali sudaryti galbūt daroma prekybos žmonėmis nusikalstama veika.

3. 96 proc. sprendimų atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą dėl galbūt padaryto prekybos žmonėmis nusikaltimo priimta vadovaujantis BPK 168 straipsnio 1 dalies ir 3 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatytais pagrindais, nustačius, kad nepadaryta veika, turinti nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių, t. y. atliekamų BPK 168 straipsnyje nustatyta tvarka leistinių procesinių veiksnių metu objektyvių ir faktinėmis nustatytomis aplinkybėmis pagrįstų duomenų, kad galbūt neteisėtai veikę asmenys atliko nusikalstamus veiksmus arba panaudojo asmens valią palenkiančius būdus ar turėjo tikslą išnaudoti arba išnaudojo asmenį priverstiniam darbui ar paslaugoms, nebuvo gauta.

4. 18 proc. aplinkybių patikslinimo medžiagose priimtų nutarimų atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų konstatuota, kad kitų asmenų veiksmai nukentėjusių asmenų atžvilgiu vertintini darbo, civilinės teisės ar administracinės teisenos aspektu.

5. 5,9 proc. pranešimų, kurių pagrindu buvo registruotos medžiagos ir kuriuose buvo atliekami aplinkybių patikslinimai dėl galbūt padarytų prekybos žmonėmis nusikaltimų, buvo gauta iš užsienio valstybėse (Ispanijoje, Jungtinėje Karalystėje, Prancūzijoje) esančių Lietuvos Respublikos ambasadų ar konsulinių įstaigų, kurių pareigūnai, vadovaudamiesi Rekomendacijų dėl prekybos žmonėmis aukų nustatymo nuostatomis, galimą prekybos žmonėmis auką identifiko užpildydami Prekybos žmonėmis aukos nustatymo lentelę. Pažymėtina, kad šiuos atvejus vienija tai, kad užsienyje

buvę asmenys neturėjo lėšų grįžti į Lietuvą, dėl to kreipėsi pagalbos į Lietuvos Respublikos ambasadas dėl pagalbos jiems, organizuojant kelionę namo, suteikimo.

6. Pranešimai, pareiškimai ir skundai buvo pateikti dėl ne mažiau kaip 95 galimų prekybos žmonėmis aukų (galbūt nukentėjusių asmenų). Iš kurių 75 proc. – Lietuvos Respublikos piliečiai, galbūt tapę prekybos žmonėmis aukomis Lietuvoje ir užsienio šalyse, ir 25 proc. – užsienio šalių (Ukrainos, Tailando, Indijos, Kinijos, Vietnamo) piliečiai, galbūt tapę aukomis Lietuvoje. Tai, kad Lietuva vis dažniau tampa išnaudojimo priverstiniam darbui tikslo šalimi, patvirtino ir interviu metu išsakyti respondentų teiginiai. Pažymėtina, kad ne mažiau kaip 56,8 proc. nustatytų galbūt prekybos žmonėmis aukomis tapusių asmenų sudarė vyrai, ne mažiau kaip 27,3 proc. – moterys ir 15,8 proc. – vaikai.

7. Didžiąja dalimi – 56 proc. atvejų buvo nurodoma, kad galimos prekybos žmonėmis aukos galbūt buvo išnaudojamos ar ketinama jas išnaudoti Lietuvoje, 13 proc. atvejų – Jungtinėje Karalystėje, 6 proc. – Vokietijoje, 18 proc. atvejų – kitose pavieniais atvejais nurodytose šalyse (pvz., Belgijoje, Norvegijoje, Švedijoje, Airijoje, Danijoje, Latvijoje, Graikijoje, Ispanijoje, Ukrainoje, Jungtinėse Amerikos Valstijose ir kt.), 7 proc. atvejų tikslo šalys nebuvo nurodytos ir nustatytos.

8. Dažniausiai pranešimuose, pareiškimuose ar skunduose nurodomu išnaudojimo tikslu buvo nurodomas priverstinis darbas ar paslaugos – 38 proc. atvejų, o seksualinis išnaudojimas – 19 proc. atvejų, neteisėtas įvaikinimas ar globa – 8 proc. atvejų, nusikalstamų veikų darymas ir fiktyvios santuokos – po 5 proc. atvejų, 26 proc. atvejų galimas išnaudojimo tikslas identifiкуotas nebuvo.

9. Policijos įstaigos, nagrinėdamos gautus pranešimus, pareiškimus bei skundus, glaudžiai bendradarbiauja ir keičiasi informacija su visomis valstybinėmis institucijomis – tiek VDI, tiek VTAIT, švietimo, savivaldybės įstaigomis, tiek Lietuvos Respublikos konsulinėmis įstaigomis ir ambasadomis užsienio šalyse, tiek su NVO. Išvadą dėl glaudaus institucijų bendradarbiavimo pagrindžia ir respondentų interviu metu išsakyti teiginiai apie aktyvų institucijų tarpusavio bendradarbiavimą tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygiu.

10. Teisėsaugos institucijas pasiekiančios informacijos apie galbūt padarytas prekybos žmonėmis veikas šaltinių įvairovė leidžia daryti išvadas apie visuomenės nepakantumą daromoms nusikalstamoms veikoms ir apie tai, kad tiek įstaigos, organizacijos ar institucijos, tiek fiziniai asmenys yra aktyvūs pranešdami apie galbūt jų ar kitų asmenų atžvilgiu daromas ar padarytas nusikalstamas veikas arba aplinkybes, leidžiančias įtarti įstatymų uždraustą veiklą, kuri gali būti siejama su prekybos žmonėmis nusikaltimais. Šią išvadą pagrindžia ir respondentų interviu metu išsakyti teiginiai apie nuosekliai gerėjantį visuomenės sąmoningumą pranešant apie galbūt padarytas šias nusikalstamas veikas. Savo ruožtu, teisėsaugos institucijos imasi priemonių gautai informacijai patikrinti ir objektyvioms aplinkybėms nustatyti.

11. Konstatuotina, kad aplinkybių patikslinimo metu pareigūnai išnaudoja visus baudžiamojo proceso įstatymo numatytus ir leistinus, būtinus gauto skundo, pareiškimo ar pranešimo duomenų patikslinimui atlikti, informacijos rinkimo būdus ir veiksmus, siekdami surinkti visus objektyviai pagrįstus faktinius duomenis, leidžiančius patvirtinti arba paneigti galbūt padaryto prekybos žmonėmis nusikaltimo faktą ir aplinkybes.

12. Konstatuotina, kad didžioji dalis teisėsaugos institucijoms pareiškimais, pranešimais ar skundais nurodomų aplinkybių dėl galbūt padarytų nusikalstamų veikų, atitinkančių prekybos žmonėmis nusikaltimų sudėčių požymius, atlikus aplinkybių patikslinimą BPK nustatyta tvarka ir įvertinus juos baudžiamosios teisės aspektu, tiesiog nepasitvirtina. Atsižvelgiant į tai, šią aplinkybę

galima vertinti kaip objektyvią priežastį, pagrindžiančią iš esmės mažėjantį pradedamų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis skaičių ir pačio prekybos žmonėmis reiškinio mastą.

Išanalizavus 2018–2021 m. BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu nutrauktų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų medžiagas, apibendrinant gautus rezultatus ir lyginant juos su atliktos 2013–2017 m. nutrauktų ikiteisminių tyrimų priežasčių analizės duomenimis, nustatyta:

1. 2013–2021 m. buvo registruoti 186 ikiteisminiai tyrimai dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų, iš jų – 34 proc. ikiteisminių tyrimų nutraukti, iš jų 79,7 proc. nutraukta BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu.

2. 2018–2021 m. buvo registruoti 48 ikiteisminiai tyrimai dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų, iš jų – 32 proc. ikiteisminių tyrimų nutraukti, visi nutraukti BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu.

3. 2013–2021 m. iš viso nutraukti 74 ikiteisminiai tyrimai, iš jų 70,2 proc. nutraukta BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu. Atitinkamai 2013–2017 m. iš viso nutraukti 42 ikiteisminiai tyrimai, iš jų 54,8 proc. nutraukta BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu, o 2018–2021 m. nutraukti 32 ikiteisminiai tyrimai, iš jų 90,6 proc. nutraukta BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu. Konstatuota, kad nuo 2017 m. absoliučią daugumą nutrauktų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų sudaro ikiteisminiai tyrimai, nutraukti vadovaujantis BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu, konstatavus, kad nepadaryta veika, turinti nusikaltimo požymių.

4. 2018–2021 m. didžiąją dalį – 58 proc. BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu nutrauktų ikiteisminių tyrimų sudarė tyrimai, atliekami dėl prekybos žmonėmis nusikalstamų veikų, numatytų BK 147 straipsnio 1, 2 dalyse, 24 proc. – ikiteisminiai tyrimai, atliekami dėl prekybos vaikais pagal BK 157 straipsnio 1, 2 dalis ir 18 proc. – ikiteisminiai tyrimai dėl priverstinio darbo ar paslaugų, atlikti dėl nusikalstamų veikų, numatytų BK 147¹ straipsnio 1 dalyje. O 2013–2017 m. pagal BK 147 straipsnio 1, 2 dalis atlikti, tačiau BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu nutraukti ikiteisminiai tyrimai sudarė 74 proc., pagal BK 157 straipsnio 1, 2 dalis atlikti ikiteisminiai tyrimai – 26 proc. šiuo pagrindu nutrauktų ikiteisminių tyrimų.

5. 18 proc. 2018–2021 m. nutrauktų BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu ikiteisminių tyrimų sudarė ikiteisminiai tyrimai dėl priverstinio darbo ar paslaugų, atlikti dėl nusikalstamų veikų, numatytų BK 147¹ straipsnio 1 dalyje, nors 2013–2017 m. nutrauktų ikiteisminių tyrimų dėl priverstinio darbo ar paslaugų apskritai nebūta.

6. 2018–2021 m. daugiausia – 42 proc. ikiteisminių tyrimų BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatytu pagrindu nutraukta Kauno apygardos prokuratūroje, Vilniaus apygardos prokuratūroje – 19,2 proc., Klaipėdos ir Šiaulių – po 15,4 proc., o mažiausiai – 7,7 proc. Panevėžio apygardos prokuratūroje. Lyginamuoju 2013–2017 m. laikotarpiu daugiausia – 30,4 proc. ikiteisminių tyrimų BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatytu pagrindu taip pat nutraukė Kauno apygardos prokuratūros prokurorai ir po 17,4 proc. Šiaulių, Vilniaus, Panevėžio ir Klaipėdos apygardų prokuratūrų prokurorai.

7. 90 proc. visų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų, kurie buvo nutraukti BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu, 2018–2021 m. atliko specializuotų kriminalinės policijos organizuoto nusikalstamumo tyrimo padalinių pareigūnai. O 2013–2017 m. specializuotų kriminalinės policijos organizuoto nusikalstamumo tyrimo padalinių pareigūnai atliko

74 proc. visų BPK numatytais pagrindais nutrauktų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų.

8. 2013–2021 m. atliktuose ikiteisminiuose tyrimuose, kurie buvo nutraukti BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu, galima išskirti šias ikiteisminių tyrimų pradžios vadas:

8.1. Galbūt asmeniškai nukentėjusių nuo prekybos žmonėmis nusikaltimų asmenų pranešimuose ar pareiškimuose dėl jų atžvilgiu galbūt įvykdytų nusikalstamų veikų nurodytos aplinkybės.

8.2. Asmenų pareiškimuose ar pranešimuose nurodytos aplinkybės apie galėjusius nukentėti kitus asmenis dėl jų atžvilgiu galbūt įvykdytų nusikalstamų veikų, turinčių prekybos žmonėmis nusikaltimo požymių.

8.3. Įvairių įstaigų, institucijų ar NVO pranešimuose nurodytos aplinkybės apie galbūt padarytą nusikaltimą dėl prekybos žmonėmis.

9. Išanalizavus 29 ikiteisminių tyrimų, kuriuose 2018–2021 m. buvo priimti sprendimai nutraukti ikiteisminį tyrimą BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkte numatytu pagrindu, medžiagas, asmens veiksmuose nenustačius nusikalstamą veiką kvalifikuojančių požymių ar jų visumos, nustatyta, kad iš jų 31 proc. ikiteisminio tyrimo medžiagų vada pradėti ikiteisminį tyrimą buvo pačių galbūt nukentėjusių nuo prekybos žmonėmis nusikalstamų veikų asmenų pranešimai ar pareiškimai apie jų atžvilgiu daromas nusikalstamas ar neteisėtas veikas, 20,7 proc. – ikiteisminių tyrimų vadomis pradėti ikiteisminius tyrimus buvo asmenų pranešimuose ar pareiškimuose nurodyta informacija apie dingusius artimuosius ar šeimos narius bei jų atžvilgiu galbūt daromas nusikalstamas veikas, susijusias su prekyba žmonėmis, 48,3 proc. – vadomis pradėti ikiteisminius tyrimus dėl prekybos žmonėmis buvo įvairių įstaigų, institucijų ar organizacijų pranešimuose ar pareiškimuose nurodytos aplinkybės apie kitų asmenų atžvilgiu galbūt daromas nusikalstamas veikas.

10. Pagal ikiteisminio tyrimo pradžios vadose pateiktos pirminės informacijos turinį apie galbūt padarytą ar daromą nusikalstamą veiką, jos padarymo aplinkybes ir galbūt nuo šios veikos nukentėjusius asmenis tik 3 ikiteisminiuose tyrimuose ši informacija buvo, manytina, netinkamai įvertinta nustatant baudžiamajame įstatyme numatytų nusikalstamų veikų požymius ir kvalifikuojant juos pagal atitinkamus BK straipsnius. O atlikus analizę dėl 2013–2017 m. nutrauktų ikiteisminių tyrimų priežasčių, nustatyta, kad beveik trečdaliu atvejų pagal ikiteisminio tyrimo pradžios vadose pateiktos pirminės informacijos turinį ši informacija buvo klaidingai ar nevisiškai tinkamai įvertinta nustatant baudžiamajame įstatyme apibrėžtų nusikalstamų veikų požymius ir kvalifikuojant juos pagal atitinkamus BK straipsnius. Be to, interviu metu respondentų išsakyti argumentai sudaro prielaidą manyti, kad dalis nusikalstamų veikų, turinčių prekybos žmonėmis požymių, gali būti kvalifikuojamos pagal kitus BK straipsnius.

11. Lyginant 2018–2021 m. BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu nutrauktų ikiteisminių tyrimų analizės metu surinktus duomenis su 2013–2017 m. nutrauktų ikiteisminių tyrimų analizės duomenimis, pastebėta, kad nemaža dalis ikiteisminių tyrimų (20,1 proc. 2018–2021 m. ir 34,8 proc. 2013–2017 m.) pradedama įstaigų, atsakingų už vaiko teisių apsaugą ir globą, pranešimuose nurodomos informacijos, leidžiančios manyti, kad nepilnamečių asmenų atžvilgiu galbūt padaryti prekybos žmonėmis požymių turintys nusikaltimai, pagrindais.

12. Prokurorai pradėjo 20,7 proc. BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu nutrauktų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų, 17,2 proc. – buvo pradėti prokurorams priėmus sprendimą panaikinti policijos pareigūnų nutarimus atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą aplinkybių patikslinimo medžiagoje. 2013–2017 m. prokurorų ar aukštesniųjų prokurorų sprendimu priėmus nutarimus panaikinti ikiteisminio tyrimo pareigūno ar prokuroro nutarimus atsisakyti pradėti

ikiteisminį tyrimą buvo pradėta 17,4 proc. ikiteisminių tyrimų, kurie nutraukti BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu.

13. 2018–2021 m. ikiteisminiuose tyrimuose, kurie nutraukti BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu, kaip potencialios prekybos žmonėmis aukos, atitinkančios bent kelis Rekomendacijose dėl prekybos žmonėmis aukų nustatymo nurodytus prekybos žmonėmis aukos profilio požymius, buvo identifikuoti 105 asmenys, tačiau tik 35,2 proc. iš jų ikiteisminio tyrimo metu buvo pripažinti nukentėjusiais, iš jų – 43,2 proc. Lietuvos piliečiai, 48,6 proc. – Nepalo piliečiai, 8,1 proc. – Kenijos pilietės. O 2013–2017 m. nutrauktuose ikiteisminiuose tyrimuose, kuriuose tyrimas buvo atliekamas dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų, nukentėjusiais buvo pripažinti 57 asmenys, visi, išskyrus 1 Ukrainos pilietį, buvo Lietuvos piliečiai.

14. Nors pradedamų ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis nusikaltimų ir sumažėjo, tačiau identifikuojamų potencialių prekybos žmonėmis aukų skaičius išaugo beveik dvigubai. Be to, stebimas užsienio piliečių, tampančių potencialiomis prekybos žmonėmis aukomis ir galbūt išnaudojamų Lietuvoje išskirtinai priverstinio darbo tikslais, skaičiaus augimas. Tą patvirtinto ir respondentų interviu metu išsakyti teiginiai, kad, vertindami prekybos žmonėmis reiškinių situaciją Lietuvoje 2018–2021 m., nejaučia prekybos žmonėmis mažėjimo tendencijų.

15. Populiariausiomis tikslo šalimis, kuriose Lietuvos Respublikos piliečiai 2018–2021 m. galbūt nukentėjo nuo prekybos žmonėmis nusikaltimų, išlieka Lietuva, Jungtinė Karalystė bei Vokietija, tačiau stebimas šiaurės Europos šalių – Norvegijos, Švedijos populiarėjimas, o atveju, susijusių su 2013–2017 m. populiariomis pietinėmis šalimis – Ispanija, Italija, nepasitaikė.

16. 2018–2021 m. laikotarpiu ilgai populiariausiu išnaudojimo tikslu buvusį seksualinį išnaudojimą pakeitė išnaudojimas priverstiniam darbui ir nusikalstamų veikų darymui.

17. Konstatuotinas ženklus atliktų ikiteisminių tyrimų kokybės gerėjimas, kuris sietinas su ikiteisminį tyrimą atliekančių specializuotų kriminalinės policijos organizuoto nusikalstamumo tyrimo padalinių pareigūnų, prokurorų kompetencijos augimu, suformuota ir ikiteisminiuose tyrimuose dėl prekybos žmonėmis taikoma teismų praktika, pakankamu šios srities teisiniu reglamentavimu, tą patvirtino ir respondentų interviu metu išsakyti teiginiai. Atsižvelgiant į tai, kad, atlikus ikiteisminį tyrimą BPK nustatyta tvarka, aplinkybės, dėl kurių buvo pradėtas ir vėliau nutrauktas ikiteisminis tyrimas, įvertinus jas baudžiamosios teisės aspektu, dažniausiai tiesiog nepasitvirtina, manytina, kad šią aplinkybę galima vertinti kaip objektyvią priežastį, pagrindžiančią iš esmės mažėjantį prekybos žmonėmis reiškinių mastą.

Apibendrinant išanalizuotų 85 aplinkybių patikslinimų medžiagų, kuriose buvo atsisakyta pradėti ikiteisminius tyrimus dėl galbūt padarytų prekybos žmonėmis nusikaltimų, bei 29 ikiteisminių tyrimų, kuriuose BPK 3 straipsnio 1 dalies 1 punkto pagrindu buvo priimtas nutarimas ikiteisminį tyrimą dėl galbūt padaryto prekybos žmonėmis nusikaltimo nutraukti, rezultatus, konstatuotina, kad pareigūnai, atlikdami aplinkybių patikslinimus bei ikiteisminius tyrimus dėl galbūt įvykdytų prekybos žmonėmis nusikaltimų, išnaudoja visas BPK numatytas galimybes, tam panaudodami leistinas priemones ir būdus faktiniams objektyviems duomenimis, patvirtinantiems ar paneigiantiems veikos padarymo aplinkybes, surinkti ir abejonėms dėl įvykio aplinkybių pašalinti, taip sudarydami prielaidas visapusiškam surinktų ikiteisminio tyrimo duomenų įvertinimui priimant motyvuotą, argumentais pagrįstą sprendimą dėl veikos atitikties baudžiamajame įstatyme apibrėžtu ir prekybos žmonėmis nusikalstamų veikų sudėtis kvalifikuojančių požymių visumai.

Apibendrintų konfidencialių interviu, atliktų su 12 baudžiamojo persekiojimo (skirtingų apskričių policijos komisariatų ikiteisminio tyrimo pareigūnais, skirtingų prokuratūrų prokurorais, teisėjais ir advokatais) ir NVO specialistais, rezultatai:

1. Respondentai, kalbėdami apie prekybos žmonėmis reiškinių situaciją Lietuvoje, reikšmingų pokyčių neįžvelgė: dalis nurodė, kad pokyčių nėra arba kad mažėjimo tendencijų nejaučia, dalis pastebėjo nusikalstamų veikų, susijusių su prekyba žmonėmis, mažėjimo tendenciją.

2. Respondentai nurodė, kad iššūkiais, su kuriais, jų manymu, susiduria baudžiamojo persekiojimo institucijų atstovai, identifikuodami prekybos žmonėmis atvejus, dažnai tampa kalbos barjeras, kultūriniai skirtumai, aukos nepasitikėjimas teisėsaugos institucijų pareigūnais (nenoriai bendrauja), negebėjimas atstovauti savo interesams ir pasyvumas (neduoda parodymų), visuomenės skeptiškas ir priešiškas nusiteikimas socialinę atskirtį ir riziką patiriančių asmenų atžvilgiu bei tam tikras nusiteikimas lyčių atžvilgiu (pvz., įsitikinimas, kad vyrai neverkia), aukos deportacijos, nusikaltėlių keršto baimės, gėdos jausmas, savo teisių nežinojimas, nesuvokimas, kad yra prekybos žmonėmis auka, aukos psichologinė būsena.

3. Respondentai įvardijo veiksnius, kurie daro įtaką ikiteisminio tyrimo dėl prekybos žmonėmis pažangai: tinkamas aplinkybių, susijusių su nusikalstama veika, užfiksavimas, kokybiškai atlikta apklausa, įrodymų, tarp jų ir tarptautinių, rinkimas, institucijų bendradarbiavimas tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygiu, bendrų jungtinių tyrimo grupių sudarymas, galimybė pasitelkti NVO atstovus pirmojo kontakto su auka metu, gebėjimas apsaugoti nukentėjusįjį nuo poveikio, grasinimų ir pakartotinės viktimizacijos, taip pat gebėjimas apsaugoti asmens privatų gyvenimą.

4. Respondentai nurodė, kad Lietuvoje įgyvendinama globos įstaigų reforma, o būtent perėjimas nuo institucinės globos prie šeimoje ir bendruomenėje teikiamų paslaugų neįgaliesiems ir likusiems be tėvų globos vaikams, galėjo turėti arba ateityje gali turėti įtakos prekybos žmonėmis situacijai šalyje, t. y. sumažinti prekybos žmonėmis aukų skaičių.

5. Dalis respondentų darė prielaidą, kad dalis nusikalstamų veikų, turinčių prekybos žmonėmis požymių, gali būti kvalifikuojamos pagal kitus straipsnius.

6. Respondentų manymu, aplinkybių patikslinimus dėl galbūt įvykdytų nusikalstamų veikų, susijusių su prekyba žmonėmis, atlikti ir sprendimus atsisakyti pradėti ikiteisminį tyrimą ar jį pradėti turėtų priimti specializuotą kriminalinės policijos organizuoto nusikalstamumo tyrimo padalinių pareigūnai.

7. Respondentai nurodė, kad teismų sprendimuose formuojama praktika yra aktuali nusikalstamų veikų kvalifikavimo pagrindimui ir įrodymų užfiksavimui, ji turi įtakos prekybos žmonėmis aukų identifikavimo ir ikiteisminių tyrimų dėl prekybos žmonėmis rodikliams.

8. Respondentai nurodė, kad reikalingi įvairūs mokymai prekybos žmonėmis temomis, o būtent: specializuoti mokymai, orientuoti į konkrečios institucijos pareigūnų ar darbuotojų veiklos specifiką, kompetenciją ir darbo pobūdį, bendriniai mokymai, sutelkiant dalinimuisi patirtimi įvairių institucijų – tiek teisėsaugos, tiek NVO specialistus. Respondentai paminėjo, kad patys efektyviausi, informatyviausi ir naudingiausi yra simuliaciniai mokymai, kurių metu atliekami visų ikiteisminio tyrimo stadijų metu atliekami pareigūnų veiksmai – nuo prekybos žmonėmis nusikalstamos veikos požymių nustatymo, ikiteisminio tyrimo pradžios, įvykio vietos apžiūros protokolo pildymo, apklausų, dalyvaujant advokatams, ir kt. procesinių veikslių atlikimo, iki galutinio sprendimo priėmimo.

PASIŪLYMAI

Siekiant stiprinti besispecializuojančių prekybos žmonėmis tyrimuose teisėsaugos institucijų pareigūnų, tarp jų ir prokurorų, teisėjų bendradarbiavimą, plėtoti kompetencijas ir efektyvinti prekybos žmonėmis nusikaltimų tyrimus, siūlytina:

1. aktyvinti pareigūnų, prokurorų ir teisėjų kvalifikacijos tobulinimą gilinant žinias apie prekybos žmonėmis aukų identifikavimą, prekybos žmonėmis nusikaltimų kvalifikavimo ypatumus, šios rūšies nusikaltimų padarymo būdus (*Modus operandi*), išnaudojimo nusikalstamų veikų darymui ir priverstiniam darbui ar paslaugoms, pasinaudojant asmenų pažeidžiamumu ar priklausomumu ir (ar) apgaule, įrodinėjimą, aukos valios palenkimo būdų įrodinėjimą, atliekamo ikiteisminio tyrimo dėl prekybos žmonėmis metu įrodinėtinas aplinkybes ir tinkamą reikšmingų tyrimui duomenų surinkimą ir fiksavimą.

Siekiant užtikrinti nukentėjusių nuo prekybos žmonėmis asmenų teisių apsaugą ir efektyvinti pagalbos nukentėjusiesiems teikimą, siūlytina:

2. užtikrinti, kad būtų laikomasi BPK 186¹ straipsnio ir Rekomendacijų dėl nukentėjusiųjų specialių apsaugos poreikių vertinimo nuostatų reikalavimų, kad ne vėliau kaip pirmos apklausos metu būtų vertinami nukentėjusiuoju pripažinto asmens specialūs apsaugos poreikiai, o nustačius didelę riziką ar kitą neigiamą poveikį – užtikrinti kompleksinį numatytų specialių apsaugos poreikių taikymą.

Siekiant gerinti prekybos žmonėmis nusikaltimų prevenciją, siūlytina:

3. ir toliau vykdyti iniciatyvią švietėjišką veiklą, formuoti prekybos žmonėmis fenomeno sampratą globos, ugdymo ir specializuotų ugdymo įstaigų auklėtiniams, laisvės atėmimo bausmės atlikusiems ir kitiems socialinę riziką patiriantiems asmenims, suteikiant žinių apie prekybos žmonėmis reiškinių, grėsmes ir rizikas tapti šių nusikaltimų aukomis, ypatingą dėmesį skiriant išnaudojimui nusikalstamų veikų darymui ir priverstiniam darbui ar paslaugoms;

4. formuoti ugdymo ir specializuotų ugdymo, globos įstaigų, savivaldybių ir seniūnijų darbuotojų, VTAIT, VDI specialistų, kurie dėl savo vykdomų funkcijų gali susidurti su potencialiomis prekybos žmonėmis aukomis, sampratą apie prekybos žmonėmis fenomeną, suteikiant žinių apie požymius, nurodančius, kad asmuo galėjo tapti prekybos žmonėmis auka, ir tokio asmens identifikavimą, ypatingą dėmesį skiriant asmenų išnaudojimui nusikalstamų veikų darymui ir priverstiniam darbui ar paslaugoms;

5. skirti finansavimą ir organizuoti simuliacinius mokymus, kurių metu būtų mokomasi praktiškai atlikti ikiteisminio tyrimo veiksmus – pradedant nuo prekybos žmonėmis nusikalstamos veikos požymių nustatymo ir baigiant galutiniu sprendimo priėmimu.